

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

ABAY KUNANBAYOĞLU'NUN ŞAIRLİĞİ

AIDA BAZARKULOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI**

ABAY KUNANBAYOĞLU'NUN ŞAIRLİĞİ

AIDA BAZARKULOVA

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Bedri AYDOĞAN

Jüri Üyesi: Prof.Dr. Mustafa APAYDIN

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Nesrin MENGİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2019

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

Bu çalışma, jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Dr. Öğr. Üyesi Bedri AYDOĞAN
(Danışman)

Üye: Prof. Dr. Mustafa APAYDIN

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Nesrin MENGİ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.
.../.../2019

Prof. Dr. Serap ÇABUK
Enstitü Müdürü

NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. / / 2019

Aida BAZARKULOVA

ÖZET

ABAY KUNANBAYOĞLU'NUN ŞAİRLİĞİ

AIDA BAZARKULOVA

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Bedri AYDOĞAN

Ağustos 2019, 132 sayfa

Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay, aynı zamanda yazar, düşünür ve devlet adamı olarak da tanınmaktadır. Tüm dünyadaki Kazaklar arasında Abay'a olan sevgi ve saygı çok büyüktür. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Abay'ın doğduğu Semey şehrinde kültür hayatında büyük etkisi olan Çarlık sisteminin sürgüne yolladığı Rus aydınları, halkçıları, sosyal demokratlarının faaliyetleri bilinmektedir. Onların bir kısmı halk arasında eğitimi canladırıldı. Kütüphaneler, okul salonları, müzeler açıldı. Mesela, Abay'ın devamlı gittiği Semey genel kitabevini bu aydınlar oluşturdu. Orada Rus ve Avrupa edebiyatı, günlük basın bildirileri, tarih, ekonomi, felsefe sahasında çok değerli eserler bulunuyordu.

Semey şehrinde sömürge politikasının gereği olarak, halkın türlü meselelerini araştırma amacıyla kurulan kurumlar faaliyette bulundular. Bunlar halkın kültür ve sosyal hayatını inceleme çalışmalarında büyük önem taşıdı. 1878 yılında istatistik komitesi kuruldu. Bunlar ülkenin tabii zenginliklerini, tarihini, etnografisini, edebiyatını inceledi. Kazak halkının ruhani, manevi hayatını araştırma amacıyla Kazakistan'ın birçok bölgelerinde "Rus Coğrafi Birliği" açıldı. Onlar çok önemli ilmi araştırmalar yaptı. 1877 yılında Orınbor şehrinde Batı Sibirya Coğrafya Birliğinin, Semey şubesi açıldı. 1886 yılında Abay Kunanbay bu heyetin üyesi oldu.

Bu faaliyetlerin Abay'ın dünya görüşü ve edebi kişiliğinin oluşmasında büyük etkisi olmuştur. Böyle sosyal, siyasi ve ekonomik şartların, o dönemde yaşayan şair üzerinde etkili olacağı açıktır. İçinde yaşadığı dönemin siyasi ve ekonomik sıkıntılarında etkilenen şair, devrine sürekli eleştiriler yöneltir. Onun şiirleri XIX. yüzyılın sosyal ve idari yapısıyla, ekonomik durumunu, toplum hayatını, insan münasebetlerini keskin çizgileriyle göz önüne serer. Toplumun değişik kesimlerinden

(halkın ileri gelenleri, din ehlinde başlayarak halk kısmına kadar) seçtiği karakterlere eleştiriler yönelterek derin problemleri dile getirir.

Kazak Edebiyatının seçkin simalarından biri olan Abay'ı tanımak ve anlamak için çeşitli makaleler, kitaplar ve hatta onun adına ithafen "Abay'ı tanıma" adında bir bilim dalı bile kurulmuştur. Bu bilim dalı adı altında Abay'ın bütün hayatı doğumundan ölümüne kadar en ince ayrıntılarına kadar tetkik edilmeye çalışılmaktadır. Abay'ın yaşamını ve düşünce dünyasını, şiirlerini ve sanatçı kimliğini anlamak ve yorumlayabilmek için bu çalışma yapılmıştır.

Tez çalışmamızda Abay'ın yaşamı ve edebi kişiliği üzerinde duruldu. Şiirleri önce içerik yönünden incelendi. Hangi temaları ele aldığı değerlendirildi. Sonra şiirlerinin biçim özellikleri ele alındı. Ölçü, uyak, nazım biçimi bakımından gösterdiği özellikler belirlenmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Abay, şair yazar, Kazak edebiyatı, modern Kazak şiiri.

ABSTRACT**THE POETRY OF ABAY KUNANBAYOĞLU****AIDA BAZARKULOVA****Master Thesis, Department of Turkish Language and Literature****Supervisor: Lecturer Bedri AYDOĞAN****August 2019, 132 pages**

Abay is considered the founder of Kazakh written literature, he is also known as a writer, thinker and statesman. Among the Kazakhs around the world, love and respect for Abay is enormous. The second half of the XIX. century, it is known that the activities of Russian intellectuals, populists and social democrats who were exiled of the Trastist system, which had a great impact on the cultural life of Semey, where Abay was born. Some of them revived education among the public. Libraries, school halls, museums were opened. For example, these intellectuals constituted the Semey bookstore where Abay went continuously. There were valuable works in the field of Russian and European literature, daily press releases, history, economics and philosophy.

As a requirement of colonial policy in the city of Semey, institutions established for the purpose of researching the various issues of the public took part. They were of great importance in the study of the cultural and social life of the people. In 1878, the statistical committee was established. They examined the country's natural wealth, history, ethnography and literature. In order to investigate the spiritual life of the Kazakh people, the "Rissian Geographical Union" was opened in many parts of Kazakhstan. They did very important scientific research. In 1877, Semey branch of the Western Siberia Geographical Union was opened in Orinbor city. In 1886, Abay Kunanbay became a member of this committee.

These activities influenced Abay's world view and literary personality. It is clear that such social, political and economic conditions will have an impact on the poet who lived in that period. The poet, who was influenced by the political and economic problems of this time, constantly criticizes his period. His poems reveal the social and administrative structure of the 19th century, economic status, social life and human relations with sharp lines. He expresses deep problems by criticizing the characters he

chooses from different sections of the society (notables of the people, starting from the people of religion to the public).

In order to recognize and understand Abay, one of the prominent figures of Kazakh literature, various articles, books and even a branch of science named “Recognizing Abay” have been established in his name. Under the name of this discipline, all life of Abay, is tried to be examined in every detail from birth to death. This study was carried out in order to understand and interpret Abay’s world and style if thought, poems and artist identity.

Our thesis focused on Abay’s life and literary identity. His poems were first examined in terms of content. Which themes were discussed. Then the form features of his poems were discussed. It was tried to determine the features it showed in terms of measure, rhyme, verse form.

Keywords: Abay, poet, Kazakh literature, modern Kazakh literature.

ÖN SÖZ

“Abay Kunanbayoğlu’nun Şairliği” adlı bu çalışmamızda, söz konusu Yeni Kazak Edebiyatının şair, besteci, filozoflarından Abay Kunanbayoğlu’nun hayatı, fikirleri ve sanatı üzerinde durulmaktadır. Özellikle bu çalışmamda Abay’ın şairliği, şiirlerinin konusu, temaları ile şiirlerinin biçimsel özelliklerini Abay’ın şiirlerinden yola çıkarak değerlendirmeye çalıştım. Abay’ın eserlerini yazdığı dönem Kazak halkı için zor bir dönemdi. Çünkü o zaman Kazak halkı Sovyetler Birliği’nin egemenliği altındaydı. Abay’ın tam teşekküllü yaratıcılığını geliştirmesine düşmanları ve dürtücülerini (idareciler) engel olmaya çalıştılar. Buna rağmen, her zaman halkını düşünen Abay, bir halk adamı olarak onları aydınlatmak için şiirler yazdı. Bu, Kazak halkının, diğer uluslardan eğitim açısından geride kalmamaları için gösterilen bir çabaydı. Abay’ın halkı için yaptığı fedakarlıklar, halkının bilgi, medeniyet ve kültür seviyesini daha da ilerletmek için gösterdiği gayretlerdi.

Türk dünyasının yeniden yapılanma sürecinde Türk dili ve edebiyatının öğretiminin de sınırları genişledi, önümüze yeni ufuklar, yeni çehreler çıkmaya başladı. Esasen Türk edebiyatı Türk diliyle verilen ürünler olduğuna göre, dilin yayıldığı bütün sahaların araştırılması, incelenmesi gerekir diye düşünüyorum. Türk Dili ve Edebiyatını bir lehçeyle veya bir coğrafyayla sınırlamaya kalkışmak her şeyden önce bilimin bütünlük ilkesini zedeler. Bu itibarla Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarına kavuştuktan sonra yeni yapılanmalar her alanda olduğu gibi dil ve edebiyatta da zorunlu bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmeye başladı. Kazak cumhuriyeti de kendi bağımsızlığını ilan ettikten sonra Türk ülkelerinden ilk olarak bağımsızlığımızı Türkiye Cumhuriyeti kabul etmişti. Bu tür edebi değerler Türk Dünyası edebiyatının büyük bir mirasıdır. Bu sebeple, Kazak edebiyatını, özellikle dünya boyunca meşhur ve tanınmış olan Kazakların büyük dahisi Abay Kunanbayoğlu’nu daha yakından tanımak ve tanıtmak amacıyla bu araştırmayı yapmak istedim.

Abay Kunanbayoğlu’nun Şairliği başlıklı çalışmamız “Giriş”, “Kuramsal açıklamalar”, “Abay Kunanbayoğlu’nun Hayatı, Eserleri ve Edebi Kişiliği”, “İnceleme” ve “Sonuç” olmak üzere dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölüm olan Giriş’te araştırmamızın problemi, amacı, önemi sınırlılıkları ve yöntem yer almaktadır.

İkinci bölümde Abay Kunanbayoğlu’nun Hayatı, Edebi Kişiliği ve Eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

Üçüncü bölümü inceleme olan çalışmada Abay Kunanbayoğlu'nun şiirlerinin tematik ve biçimsel incelemesi yapılmıştır. Şiirlerin tematik incelemesi kısmında şairin şiirlerinde en çok hangi konuları işlediği bunları nasıl ele aldığı değerlendirilmiştir. Biçimsel incelemede ölçü, uyak kullanımı ve hangi biçimlerle yazdığı konusunda bilgi verilmiştir.

Çalışmada Zafer Kibar'ın "Abay Kunanbayoğlu'nun Şiirleri" adlı kitabından faydalandım. Şiirleri orijinal şeklinde Kazakça ve sizin daha iyi anlayabilmeniz için yanında Türkçe'ye çevrilmiş olarak verdim. Çeviriler Zafer Kibar'a aittir. Kazakça orijinalinden anlamca kontrol yaptım. Bazı şiirleri ise ben çevirdim.

Şairin şiirleri hakkında genel değerlendirilmenin yer verildiği sonuç bölümünde ise çalışmanın sonunda ulaşabildiğimiz bulgular değerlendirilmiştir.

Abay'ın Kazakların büyük şairi olması, yeni edebiyatın öncüsü sayılması, düşüncelerinin etkili olması bakımlarından Kazaklar tarafında çok sevilmiştir. Bu sevgi onun övülmesine de neden olmuştur. Ben de bu etkiler altında kalarak Abay'a övgüyle, hayranlıkla yaklaştım. Danışmanım ve jüri üyelerinin tez çalışmalarının objektif ve tarafsız yapılması gerektiği uyarıları sonucunda üslubumda gerekli düzeltmeleri yapıp tarafsız olmaya çalıştım. Buna rağmen hayatı kısmında Abay konusunda geniş çalışmalar yapan Avezov'un etkisi yine de kalmış olabilir.

Bu çalışmada bana yardımcı olup, araştırma sürecinde doğru yönü gösteren ve yardımcı olan Sayın Danışman Hocam Dr. Öğretim Üyesi Bedri Aydoğan'a çok minnetarım. Her zaman desteklerini esirgemeyen öncelikle uzaktaki sevgili aileme, Türkiye'de bulduğum ruh arkadaşlarıma Sevinç, Zhanerke, Hande, Esra'ya arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunuyorum.

AIDA BAZARKULOVA

Adana/ 2019

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖN SÖZ	viii

BÖLÜM I GİRİŞ

1.1. Problem.....	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	1
1.3. Araştırmanın Önemi	2
1.4. Sınırlılıklar.....	3
1.5. Araştırmanın Yöntemi.....	3

BÖLÜM II ABAY KUNANBAYOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı.....	4
2.2. Edebi Kişiliği	11
2.3. Eserleri	20

BÖLÜM III TEMALAR

3.1. Temalar	26
3.1.1. Gençlik ve Gençler	26
3.1.2. Toplum ve yöneticiler.....	31
3.1.3. Cehalet ve cahillik	40
3.1.4. Tabiat	43
3.1.5. Kadın ve Aile.....	46
3.1.6. Dostluk.....	51
3.1.7. Din ve Felsefe	54
3.1.8. Aşk.....	61

3.1.9. Ölüm	64
3.2. Şiirlerin Biçimsel İncelenmesi:.....	78
3.2.1. Kazak Şiiri Nazım Biçimleri: Ölen ve Cır.....	78
3.2.2. Ölen ve jır dışında Kalan Nazım Biçimleri:	80
3.2.3. Abay'ın Şiirinde Birimler ve Nazım Biçimleri :	93
3.2.3.1 Dize (Mısra) Birimiyle Kurulmuş Şiirler	93
3.2.3.2 Eşit Düzenli Şiirler	94
3.2.3.3. İkilik (Beyit) Birimiyle Kurulmuş Şiirler.....	94
3.2.4. Karışık Düzenli, Nazım Biçimleri	96
3.2.5. İki Birimden Oluşan Serbest Şiirler.....	98
3.3. Kazak Edebiyatında Nazım Türleri	101
3.3.1. Redif	104
3.4. UYQAS (Uyak):	104
3.5. Ölçü (Vezin)	108
3.6. Abay'ın Şiirlerinde üslup:.....	116

BÖLÜM IV

SONUÇ

126

KAYNAKÇA.....	130
ÖZGEÇMİŞ	132

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Problem

“Abay Kunanbayoğlu’nun Şairliği” adlı bu çalışmamızda XX. asır Kazak edebiyatının önemli şairlerinden olan, Abay Kunanbayoğlu’nun hayatı (1845-1904), edebi kişiliği ve şiirleri incelenmiştir.

Abay’ın, sanatçı kişiliği ve şiirlerinin Türk okuyucusu tarafından yeterince tanınmadığı bu konuda çalışma ve araştırmalara ihtiyaç duyulduğu düşüncesindeyiz. Abay ve şiirleri konulu çalışmayla ünlü Kazak şairi, filozofu ve devlet adamı Abay’ı Türk okuyucusuna tanıtmak amacındayız. Abay’ın hayatını bir tez için gerekli ayrıntıda ele alıp şiirlerinin özelliklerini tespit etmeye çalıştık. Kazakistan’da Abay üzerinde yapılmış çalışmalardan Türk okuyucusunu haberdar etmek çalışmamızın hedefleri arasındadır. Ayrıca yeni döneme geçilirken Kazak şiirinin Türkiye’de az bilinen biçim özellikleri noktasında bir altyapı, bir zemin oluşturulmasına katkı yapmak arzusundayız.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, hakkında sınırlı ve az çalışma yapılan Kazak edebiyatının önemli şair, yazar ve çevirmeni Abay Kunanbayoğlu hakkında kapsamlı bilgi vermek ve şiirlerini bütün yönleriyle ele almaktır.

Bu araştırmada aşağıdaki soruların cevapları arandı:

1. Şiirleri ne amaçla yazılmıştır?
2. Şiirleri ne zaman yazılmıştır?
3. Şiirlerinde toplum nasıl bir yer kaplamıştır?
4. Şiirleri hangi biçimlerde yazılmıştır?
5. Şiirleri Kazak edebiyatında nasıl bir yere sahiptir?
6. Şiirleri felsefi bir anlam taşıyor mu?
7. Şiirleri Kazak toplumuna neler katmıştır?
8. Şiirlerinin önemi nedir?

“Abay Kunanbayoğlu’nun Şairliği” adlı çalışma, Abay Kunanbayoğlu’nun hayatını tanıtma ve şiirlerini detaylandırma açısından dikkate değer bir yere sahip olacaktır. Abay Kunanbayoğlu’nun şiirlerinin muhtevası çok çeşitlidir. Tabiat, birlik, bilim, sevgi, aşk, barış, ölüm, yaşam, zaman, adalet, yalan, dedikodu, insan psikolojisindeki çelişkiler, halkın eksik yanları gibi konuları, sade ve derin manalarla nasıl aktardığı da araştırmanın amaçlarındandır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Abay Kunanbayoğlu’nun hayatı ve eserinde kendisinin ince duygularını yansıtan şiiri, Kazak edebiyatı tarihinde önemli yer tutmuş, aynı zamanda Kazak gençlerine çok etkisi olmuştur.

Abay Kunanbayoğlu, Kazak edebiyatına ve halkına şiirleri, nesirleri, destanları, bestelenen şarkıları ve hacimli çevirilerini (yaklaşık 200 şiir, 3 destan ve 54 şiir çevirisi ve 45 metin halindeki “Kara Sözler” (Nasihât sözleri) adı verilen nesirlerini) miras olarak bırakmıştır.

Bu araştırmada Abay Kunanbayoğlu’nun hayat hikayesini oluşturmak suretiyle şair hakkında daha kapsamlı, elle tutulur bir bilgi vermeye çalıştık.

Abay’ın şiirlerinin yazıldığı dönem Çarlık Rusyasının siyasi açıdan en ağır zamanlarıdır. Çarlık yönetiminin toplum arasında görünmez duvarlar örmesine rağmen, Abay hakkında yazılan makalelerde kendisinden “Kazak oğlu” diye bahsedilmektedir.

Kazak tarihi, edebiyatı ve lehçesinin savunucusu olan Abay, bunu şiirlerinde açıkça gösterir. Millî kültürden beslenir. Arap ve Fars kaynaklarını, Rus ve Batı edebiyatını yakından tanır. Doğu ve Batı kaynaklarından en iyi şekilde yararlanarak bunları Kazak kültürü içinde eritir. Bu yanıyla modern Kazak edebiyatının ilk kurucusu olur. Kazak edebiyatına yeni bir ses kazandırır. O, kazak şiirine konu, tema, dil, üslup ve yapı bakımından yenilikler getirmiştir. Şiirlerinin ölçüsü, Kazakçanın ses yapısına mükemmellik kazandırmakla birlikte söyleyişi, akıcı ve sürükleyici bir nitelik taşır. Felsefenin en güç anlaşılır kavramlarını, çok uygun bir biçimde dile getirir, şiirinde duygu ve düşünce birliğinden oluşan bir derinlik görülür. Abay konu ve temada olduğu gibi Kazak şiirine biçim yönünden de yenilikler getirir. Abay şiirinde Kazakçayı yetkin biçimde kullanmıştır.

Çalışma, Kazak dili ve edebiyatının önemli şairi Abay'ın tanınmasına ve anlaşılmasına, şiirlerinin temel özelliklerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olacağından önemlidir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu yüksek lisans tezinde Abay Kunanbayoğlu'nun şiirleri üzerinde durulacaktır. Tezi yazarken şairin 158 şiir kitapları incelenmiş, şiirleri bütün yönleriyle ele alınmaya çalışılmıştır. Şairin düşünce ve duygularını daha iyi kavranması açısından, makaleleri, hakkında yazılan makaleler ve kitaplara başvuruldu.

Şiirlerin incelenmesi için Zafer Kibar'ın hazırladığı şiirler kitabı temel alındı. Zafer Kibar, Abay'ın şiirlerini Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Bu çalışmayla yetinilmeyip şiirlerin Kazakçalarına bakıldı.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada önce bir bibliyografya taraması yapıp Abay hakkında yazılanlar belirlenmektedir. Bunlara dayalı olarak Abay'ın hayatı, edebi kişiliği ve eserleri hakkında bilgiler derlenmiştir. 150'nin üzerindeki şiir, içerik ve biçim açısından değerlendirilmiştir. Şiirler temalarına göre fişlenip tasnif edilmiş ve yorumlanmıştır. Tüm şiirlerin ölçüsü tespit edilmiş, uyak çeşitleri, nazım türleri ve biçimleri örneklenmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanıp sanatı ve şiiri hakkında yargılar oluşturularak, şiirinin temel özellikleri ortaya konulmuştur.

BÖLÜM II

ABAY KUNANBAYOĞLU'NUN HAYATI, ESERLERİ, EDEBİ KİŞİLİĞİ

2.1. Hayatı

Abay Kunanbayoğlu, XIX. yüzyılda yaşayan, Kazak Türklerinin büyük şairi, filozofu, eğitimcisi, bestekârı ve Kazak yazılı edebiyatının temelini atan önemli bir şahsiyettir. Bu vasıflarına ilaveten, Kazakların ilerlemesi, Çağdaş dünyayı tanınması yolunda büyük emek harcayan ve buna büyük katkısı olan, mahalli bir yönetici ve idealist bir devlet adamıdır. Kazak Hanlığı yıkıldıktan sonra, çaresiz Rusların işgali altında kaldı. İşgalciler hainlik, yalan, dolan gibi kötü alışkanlıkları yaymaya başladı. Kazakların kendi içindeki eski düzen, güzel gelenekler de bozulmaya başladı. Böyle bir karmaşık tarih döneminde Abay dünyaya geldi (Muhtar Avezov 1967, s.18).

Asıl adı İbrahim olan Abay, 10 ağustos 1845 yılında Kazakistan'ın Semey şehrinin Cengiz Dağı (Şimdiki Abay ilçesi) bölgesinde doğmuştur. Kazakların orta sınıfının, Argın boyunun Tobıktı aşiretindedir. Babası Kunanbay Bey, Öskenbayoğlu kabilesinin ileri gelenlerinden, annesi Uljan Hanım ise Boşan boyundan soylu bir aileye mensuptur (Muhtar Avezov, 1967, s.33). Abay, işte böyle köklü ve varlıklı bir ailenin içinde dünyaya gelmiştir.

Abay, Kunanbayoğlu'nun dört hanımından üçüncüsü olan Uljan'ın oğludur. Çocukluk çağında ilk terbiyesini zeki bir kadın olan annesi ve babaannesi Zere verir. Çocukluğu Zere'nin anlattığı hikaye, masal ve destanları dinleyerek geçer. Abay'ın üzerinde büyük tesiri olan annesi Uljan da sağlam karakterli, nüktedan bir kadındır.

Annesi onu çocukluğunda severken Kazak Türkçesinde “derin düşünceli, temkinli” anlamlarına gelen “abay” diye severmiş. Bu kelime çok hoşuna gitmiş, onu mahlas olarak kullanmaya başlamıştır. Abay ve onun annesi, ruhani desteği Zere Ninesinde bulmuşlardır. Çok tecrübeli, yumuşak yürekli ve akıllı kadın uzun hayatı boyunca kadınların yaşadıkları haksızlıkları yaşamış, öğrenmiş, tüm umut ve sevgisini torununa vermiştir. Bu iki kadının ilgisi, talimatları ve şefkatleri onun babasının hareketlerinden, alışkanlıklarından ve sert prensiplerinden tamamen farklılaşmasını sağladı. Onlar Abay'ın iç dünyasını, büyümeye mahkum olan sert hayatının soğukluğunu bir nebze de olsa yumuşatıyordu (Muhtar Avezov, 1934, s.10).

Abay, ataları “beylik” yapmış varlıklı ve soylu bir aileye mensuptur. Büyükbabası Oskembay, bey olduğu yıllarda Nayman ile Tobıktı boyları arasındaki

mesleleri baskı ve şiddetle halletmeye çalışmıştır. Babası Kunanbay da Öskenbay'ın sağlığında "atka miner" (boy idarecisi) olmuştur. Kunanbay, beylik yaptığı yıllarda babasının beş hanımdan kalan toprakları ve malları daha da artırmış, halka çok katı davranmıştır. Bir boya ait bir toprağı başka boya vererek işlerin karışmasına sebep olmuştur (Muhtar Avezov, s.35). Kendisine yardımcı olması için Abay'ı yanına aldığı zaman o, yapılan haksızlıklara karşı çıkmıştır. Babasından ziyade fakir ve mazlum halktan yana olmuştur. Kunanbay, sultan olduğu yılların son dönemlerinde yaptıklarından pişmanlık duyup önce Karkaralı şehrinde mescit, sonra da hacca giden Kazakların da kalması için Mekke'de ev yaptırır.

Abay, önce köyde Gabithan Molla'dan evde ders alır. On yaşını doldurduktan sonra babası onu Semey'deki Ahmet Rıza Medresesi'ne gönderir, üç yıl Semeyde'ki Ahmet Rıza Medresesi'nde okur. Arapların ilahiyat-skolastik öğretisinin İslam akademisini öğrenirken Abay, aynı zamanda ilgili bir çok konularda kendini geliştirmişti (Muhtar Avezov, 1967, s.40).

O babasından otoriteyi, yöneticiliğı, annesinden de sanatkarlığı almış gibidir. Bu medresede Doğu klasiklerini (Nizami, Firdevsi, Fuzuli, Ali Şir Nevai) ve islam kültürünü öğrenir. Bu arada bir taraftan da Zere ninesinden dinlediğı bozkır türkülerini, kahramanlık hikayelerini hatırlayarak onları çağın ifade biçimiyle yorumlamaya çalışır. O dönemdeki bütün medreseler gibi, bu medrese de sadece dini eğitim veriyordu. Medresede eğitim dili Arapça ve Farsça idi. Medresenin boğucu atmosferinde dindar softalar ve cahil fanatiklerin arasında, o, iç karartıcı çöldeki bereketli vaha gibi halk edebiyatı ve doğunun klasik edebiyatını inceliyordu. Doğu dillerini öğrenmeye gayret ederken, onda Rus diline karşı bir ilgi uyandı. Medrese'nin sert yasalarını reddedip, Rus okuluna gitmeye başladı (Muhtar Avezov, 1967, s.41). Aynı zamanda Müslüman din okuluna da gidiyordu. Abay medresedeki eğitiminin yanı sıra, edebiyat, tarih, matematik, coğrafya gibi bilimleri de tahsil etmiştir. Bunların yanı sıra Abay, kendi gayretleriyle Arapça, Farsça ve Çağatayca üzerine ilave bazı bilgiler edinmiştir. Bu arada Rus edebiyatını da tanımaya başlamıştır. İşte, Abay'ın düşünce ve sanat hayatını da şekillendiren üç kaynak burada oluşmaya başlamıştır:

- a) Annesinden ve ninesinden dinlediğı Kazak halk (ağız) edebiyatı,
- b) Medresede ilgi duymaya başladığı daha sonra da özel hocalardan ders alarak öğrendiğı Doğu klasikleri,

- c) Üvey ağabeyi Kaliolla Oskenbay aracılığı ile tanışacağı Rus klasikleri (Muhtar Avezov, 1995, s.13).

Medresede okuduğu yıllarda klasik Doğu şairlerinin tesiriyle ilk şiirlerini yazar: “Alif dek ay yüzüne gibrat ettim” mısraları ile başlayan şiirleri bu döneme aittir. Fuzuli, Şamsi, Sayuایی, Abay’ın şiir yazma arzusunu ilk doğuran bu şairler olmuştur. Onun çıraklık çağındaki ilk şiirleri klasik şairlerin şiirlerinin etkisinde yazılmıştır. Bu şiirler şekil ve duygu yönüyle klasik Doğu edebiyatının tesirini göstermektedir. Abay’ın baki kalan ilk şiirlerinin arasında lirik parçaları, mesajları, Doğu klasik nazmının tesiri ile yazılmış aşk şiirleri ve aynı zamanda o zamanın doğuştan söyleyen şairlerinin sanatına uygun olarak yaratılan şiirleri, halk tarzında yaratılan eserleri görülmektedir. Bu şiirleri diğer şiirlerinden farklı olarak Kazak Türkçesiyle değil Çağatay Türkçesi imlasiyle yazılmıştır. Dini ilimlerin okutulduğu bu medresede on beş yıl okuduktan sonra “molla” olarak mezun olmuştur. Daha sonra Ruşça öğrenmek için “Prihodskoy Şkol”a başlar (Muhtar Avezov, 1967, s.42). Derin düşünceli, gayretli öğrenci ve şair Abay, kendi geleceği için medresesinin kit bilim şartlarında bile kendisine bir çok önemli ve faydalı şeyleri katmıştır. Fakat babasının iradesi oğlunun gelecek hayatını bambaşka belirler. Kunanbay, beyliği sırasında kendisine yardım ve destek olacak insanlara ihtiyaç duyduğu için Abay’ı üç ay sonra bu okuldan alır. Bozkırın asilzadeleri hanedanların başına geçmek için yapılan o aralıksız mücadele sırasında, Kunanbay rakipleri içinden kendisine çok düşman edinmişti. Onun için kendi çocuklarını ve akrabalarını mücadeleye hazırlamak zorundaydı. Böylece Abay okuldan alınıp geri getirildi ve yavaş yavaş gelecekte soyun başına geçmesi için eğitime başlandı.

İdareci olmak için yetiştirilen Abay, entrikalarla erken tanıştı. Bozkırın soyları arasındaki savaşın içinde, ince söz konuşmanın usullerini kavıyordu. Çünkü bu savaşın silahı keskin bir akıl ve beceriklilikti. Çünkü davalar padişahın mahkemesi ile değil, Kazaklar’ın asırlarca yaşayan örf ve adet hukukuna göre yapılıyordu. Onun için Abay’ın Kazakların konuşma medeniyetinin hazinesini öğrenmesi bir avantajdı. Eğer Kunanbay ve onun çevresindeki insanlar atalarının otoritesine başvurmuşlarsa da ve soyun başvuruların konuşmalarını, hüküm kararlarını, özlü sözlerini hafızalarına saklamışlarsa da bunu bu konuşmalara borçludurlar.

Abay ise babasına karşı, halk şairleri ile konuşmayı tercih edip, hemen hemen kendisinden önceki selefleri ve halkın önünde şiir bilgisinde birinci olmak için yarışan Aytısların tümünü tanıyordu. Doğu’nun klasik şiirine erken uyanan ilgisi Abay’ın ilk

taklit şiiirlerini yarattı. Kazak halkının geleneksel nazmını kullanması onun yerli şiiirlerini orijinal ve özgün yaptı. Bu şiiirler yaratıcılığı derin köklere halk zeminine kadar giden şairin gelecekteki özgün sıfatını belirledi (Muhtar Avezov, 1967, s.45).

Bundan sonra idari işlerde yetişmek üzere mizacına zıt düşmesine rağmen babasının yanında yer alacaktır. Abay kısa zamanda bu yeni görevinde de kendi yapısına uygun unsurlar bulmaya başlar. Kabile beyleri hükümlerini “söz” ile yürütmektedirler. Burada yazılı kanunlardan çok sözlü töreler geçerlidir. Böylece ilk önce Kazak söz hazinesini öğrenme yoluna gider. Kazak halk şairleri olan akın ve jiravlarla tanışır, daha sonra yazacağı şiiirlerinin şekil ve muhteva olarak ilk ilhamlarını da buradan alır.

Abay, İslamiyet’e samimiyetle bağlıdır. Ona göre, ancak içinde yaşadığımız dünyanın gerçeklerini göz önüne alarak, ilim ve teknikte gerekli ilerlemeyi yapmakla çağdaş dünyada yer alınabilir.

Böylece Abay, çocuk denecek yaşta (13 yaşında) idareciliği de öğrenmeye başlar. Kunanbay, Abay’ı ilk başta birine selamını götürüp emrini ulaştırmakla görevlendirir. Şair böylece halkın içine girip onları tanıma fırsatını bulur. Artık çocukluktan çıkıp gençlik çağına girmiştir (Muhtar Avezov, 1967, s.43). O dönemde halkın zor durumda kaldığını görünce, onların dertlerini dinleyerek yardımcı olmaya çalışır. Babasının adaletsizliğine ortak olmadan fakir, çaresiz halktan yana yerini alır. Semey’deki döneminde Abay, üç ay Rus okuluna da devam eder. Bu çerçevede Puşkin, Lermontov, Krılov, Turgenyev gibi ünlü Rus eserlerini de tanımış olur. Daha sonra Byron, Goethe gibi Avrupalı şairlerin şiiirlerini okur. Bunlar, Abay’ın dünya görüşünün, şiiir evreninin gelişmesine sebep olur. Ancak Abay, kendi şiiirini gençlik döneminde oluşturamaz. Bunun sebebi ise bu dönemdeki babası Kunanbay’ın onu kendi gibi yönetici görme isteğinden kaynaklanmaktadır.

Abay daha okulunu bitirmeden, onun idari yönetimde görev almasını sağlar. Abay’ın gençlik çağı genellikle yönlendirici ve sert mizaçlı baba ile merhametli annenin sağladığı ortamda geçer. Halkın derdini dert edinen Abay’ı, halk, yapılan seçimde destekleyerek, ona ilçenin yöneticiliği (bolıs) görevinin verilmesini sağlar. Burada bazı beylerin, üst düzeydeki bazı din adamlarının ve aşiret reislerinin kötü hareketlerini, ikiyüzlülüklerini yakından görür (Muhtar Avezov, 1967, s.49). Bütün bunlar onda, adalet duygusunun pekişmesini ve bunun uygulanması fikrini geliştirir.

Abay yönetici olduğundan yanına hatipler, âşıklar ve şecereciler toplanır. Bunlar onda keskin söz söyleme, cesaretli davranma, doğru düşünme hakkındaki birikiminin çoğalması ve gelişmesini sağlar.

Şair on beş yaşında, Dilda Hanım'la evlenir, ondan Aqıbay, Akımbay, Abdırahman, Qulbadan, Maqaviya, Rayhan adlı çocukları dünyaya gelir. Sonra şair fakir köy kızı Aygerim ile evlenir. Ondan da Tuqragül, Mekayil, İzqayil ve Kenje adlı çocukları olur. Üçüncü eşi Erkejan'dan çocuğu yoktur.

Abay'ın bu dönemi toplumu ve hayatı öğrendiği yıllardır. Onun yeni eğitimcisi artık çok fakir olan Kazak halkıdır. Bu arada halkın kültürünü değerini ve dehasını da öğrenmektedir. Onun bu haline sebep olan amiller üzerinde düşünmeye başlar. Kazak halkı ve Rus halkı arasındaki farklılık ve üstünlüklerin sebeplerini araştırır. Abay, Rusların iyi eğitilmiş olmalarını takdir ettiği için "Rusçu" olarak itham edilir (Muhtar Avezov, 1995, s. 23).

Bu dönemde sadece Tobıktı halkı arasında değil bütün kazak boyları arasında kavga ve mücadele devam etmektedir. Çarlık rejiminin boy idarecileri arasında düşmanlık ve kin tohumları ekmesi yüzünden bu kavgalar bir türlü sona ermemektedir. Halkın ve idarecilerin cahilliğini gören Abay'ı, İdarecilerin, çarlık Rusyasının entrikalarıyla, halkıyla ve diğer boylarla birbirine meselesi düşündürür. Yapılması gereken ilk iş "millete faydalı, erdemli ve adil idareci olmak" tır. Bu kararını 1876 yılında Konırkökşe'nin bolısı olarak hayata geçirir. Babasına yardımcı olduğu yıllarda halkın problemlerinin ne olduğunu öğrenen Abay, halka adaletli ve dürüst davranıldığında bunların çözüleceğine inanmaktadır. Ancak, halk kendi aralarından çıkmayan bir bolıs olan şairin daha önceki bolıslar gibi olduğunu düşünerek onun çalışmalarına engel olur. Abay onları koruyup doğruyu göstereyim düşüncesiyle cezalandırmaz. Ayrıca, Abay'ın halka zulmedenleri şiddetle cezalandırılması neticesinde zenginler, yönetime (oyaz'a) yalan dilekçe vererek onu yıpratmaya çalışırlar. Bu olaylardan dolayı Üzikay Börinbaev'in "Taymakköl" adı verilen yeri Abay'ın zorla elinden aldığına dair verdiği dilekçe gerekçesiyle on yıl sürgüne gönderilir. Ancak siyasi görevde Kazakistan'a gelen Mihaelis'in aracılığıyla bu cezası affolunur (Abay Ansiklopediya, s.48).

Mihaelis ile Abay ilk defa Semey kütüphanesinde karşılaşırlar. Bu tanışmaya sebep olan olay Abay'ın kütüphaneden Tolstoy'un eserlerini istemesidir. Bu tanışma daha sonra dostluğa dönüşür. Petersburg Üniversitesinin öğrencisi olan Mihaelis, her konuda bilgi sahibi bir Rus aydınıdır. Abay onu: "Dünyaya gözümü açan kişi" diye

tanıtır. Her ne kadar Abay onu, dünyaya gözünü açan kişi, olarak tanıtırsa da onun dünyayı ve Rus edebi eserlerini tanıması, kendi aydın merakıyla çok daha önceki yıllarda başlar. Bilgi ve tecrübenin değerlendirilmesi noktasında Mihaelis'in katkısından söz edilebilir. Abay, Mihaelis'in teklifiyle 1886 yılında "Statistika Komitesi"nin asıl üyesi olur (Muhtar Avezov, 1967, s.55).

Şair Çarlık idaresinin halkı sömürmesini eleştiren eden ve başka Rus aydınlarıyla da dostluk kurmuştur. İnsanlara milliyetlerinden önce insan olarak sahiplenen Tolstoy, Puşkin, Lermontov, Saltıkov, Çernişevski gibi Rus yazarlarının eserlerini zevk ve hayranlıkla okumuş ve şiir çevirileriyle onları milletin de tanımasını sağlamıştır. 1882-1886 yılları arasında Puşkin ve Lermontov'dan çeviriler yapar. (Muhtar Avezov, 1967, s.56-57).

Abay, bolşluk görevi elinden alınınca kendi duygu ve düşünce dünyasına döner. Yaşadıklarını, kendisine oynanan oyunları şiirleştirme zamanı bulur. 1884-1885 yıllarında 16-17 şiir yazar. 1886-1889 yılları da şairin en çok şiir yazdığı yıllardır. Sadece 1889 yılında yirmi beş şiir yazmıştır (Muhtar Avezov, s.61). Yine bu yıllarda Abay, bir üstat olarak yeni yetişen gençleri yeniliklere, hayal ettiği bilime ve iyi insan olmaya yöneltmeye çalışır. Onlara kendi hataları ve pişmanlıklarından söz ederek gençleri uyarır. Ayrıca kendisinin Rus, Doğu ve Batı edebiyatından okuduğu eserleri de gençlere anlattığı hikayeler arasında "Köroğlu", "Bin Bir Gece Hikayeleri", "Leyla ve Mecnun", "Şehname", "Aksak Fransız", "Kızıl Sakal", "On Yıldan Sonrası", Puşkin ve Lermontov'un hikayeleri yer almaktadır (Muhtar Avezov, s. 67).

Şair 1885 yılının mayıs ayında Karamola denen yerde Semey'i yönetecek 5 "vyezd"ın (mahalle gibi küçük birim), 100'den fazla ilçe yöneticisinin (bolıs) katıldığı kongreye çağırılır ve Semey Kazakları için uygulanacak kanun ve tüzüğün hazırlanması için oluşturulan komisyonunun başına getirilir. Abay'ın başkanlığındaki komisyon tamamı 93 maddeden oluşan kanunları üç gün içerisinde hazırlar. Bu kanunlar kalıplaşmış yanlış adetler ve Çarlığın sömürüsüne hak tanıyan kanunlardan çok farklıdır. Kanunun hırsızlık ve kadın meseleriyle ilgili bölümleri çok takdir kazanır (Abay Ansiklopediya, s.48).

Şair 28 yaşına geldiği zaman uzun zamandır mizacları uyuşmayan babasının etki alanından çıkar. Şimdi Abay artık ileride kendi faaliyetlerini kendi aklına, iradesine göre tayin edebilirdi. Bu yıllarda ağabeyi Kaliolla Öskembay Moskova'da eğitim görmektedir. Onunla mektuplaşan Abay Rus edebiyatından haberdar olur. 1880'de Çar tarafından Kazakistan'a sürülen Rus aydınları ve eserlerini tanır. Yine aynı yıllarda

“Kırgızların Hukuki Gelenekleri” adlı eser için belgesel bilgi toplayan Gross’un bilgilerinden oldukça etkilenir. Abay ileride yazacağı karasöz (nasihat söz)lerde cehaleti, vurdumduymazlığı ve zararlı kabile geleneklerini eleştirecektir.

Abay, meşhur Kazak bestekârı, şair Bircan’la tanışıp dost olduktan sonra onun şarkılarını öğrenir. Halk şarkılarının zevkine varan Abay, daha sonra kendi şiirlerini besteler. Bu şiirler ağırlıklı Kazak türküleri formunda olmakla beraber bir kısmında Rus romanslarının tesiri de görülmektedir. Bestelediği şarkılar halk tarafından söylenerek bugüne kadar ulaşır (Abay Ansiklopediya, s.412).

Abay, 1890’lı yıllarda artık halk arasında tanınıp beğenilen ve fikirlerine güvenilen bir şair olmuştur. Çeşitli yerlerden pek çok kişi kendisinden istifade etmek üzere yanına gelmeye başlar. Abay bu şekilde birçok şair ve yazar yetiştirmiştir. Bu dönemde Muka, Maqaviya, Akılbay, Kekitay gibi genç yetenekler, Abay’ı kendilerine örnek alarak onun takipçisi olurlar (Kalkan, 2002, s. 373-374).

Halka zulmeden idarecilerle mücadelesinde en büyük yardımcı olan Abay’ın küçük kardeşi Ospan, 1891 yılında vefat eder. Bu ölüm Abay’a kardeş acısından öte, aynı doğrular için savaştan arkadaşının kaybı üzüntüsünü de yaşatır. Ospan öldükten sonra Karamola kongresindeki başarısını da hazmedemeyen muarızları Jiyrenşe, Baygulaq ve Orazbay, Abay ile tekrar uğraşmaya başlar. Bu mücadele 1897 yılına kadar devam eder. Abay ne kadar birlik mesajları verse de her seçimde ona muhalefet edip onu destekleyenleri korkutarak karışıklık çıkarırlar.

Yaşı kırkı geçen Abay kendi düşüncelerini kimseden çekinmeden ortaya koymaya başlayacaktır. Abay, 1886 yılında “Jaz” (Yaz adlı) adlı bir şiir yazar ve ilk defa kendi adını vermeye karar verir. Aslında yaz tasviri gibi başlayan şiir, kabile beylerine karşı yoğun bir eleştiri ile devam ediyor. O günden itibaren onun hayatının kalan 20 yılı fevkaledede zengin, yaratıcı faaliyetlerle geçer. Filozof Abay, boylar arasında yüzyıllardır bitmeyen kin, nefret ve kavganın kaynağını düşünmeye başlar. Bunun altında Çar İdaresinin “parçala ve yönet” ilkesi yatmaktadır. Çar, kabile başçavuşları aracılığı ile hükmünü sürdürmekte, böylece Orta Asya bozkırlarında yüzyıllar sürecektir Rus hakimiyetinin temeli atılmaktadır. Bu başçavuşlar arasında Abay’ın babası Kunanbay Oskenbayoğlu da vardır. O eğitimsizliğe, savaş açmış, halkın cahil kalmasının sömürgecilere yarayacağını hem şiirlerinde hem de nesirlerinde defalarca dile getirmiştir. Abay’ şiirleri okunan, kızlar evlenirken çeyizlerine kitapları konan bir şair olmuştur.

Abay'ın Rus mekteplerinde okuttuğu ve gençliğe hem ilmi, hem çalışkanlığı, hem de ahlaki yönüyle örnek verdiği oğlu Abdurahman, görevli olduğu Almatı'da 1895 yılında ölür. Bu ölüm Abay için istikbale ait ümitlerinin yıkılışı olur. Bir yandan Orazbay gibi cahil idarecilerle mücadele diğer taraftan sevdiği insanları kaybetmek onu yıpratır. Şair bu yıllarda Abdurahman için 14 ağıt ile din, hayat, ölüm ve insanı değerlendirdiği felsefi konulu şiirleri yazmıştır. “Kara Sözler”inin yazılış tarihi de bu yıllara rastlamaktadır. Abay'ın Rus dostları Dolgopolovtar ve Mihaelis, Semey'den başka yere gönderilir. Hayatının son yıllarında onun yanında sadece şair talebeleri kalır. Halkın çoğunluğu yalnız kalan şairden intikam almak isteyenlere karşı çıkar. 1904 yılında Abay'ın Rusça okuyan “Medğat-Qasım” ve “Samil” manzumelerinin yazarı olan oğlu Maqaviya da vefat eder. Peşpeşe gelen ölümler ve mücadeleler şairin direncini azaltır. Hastalanan Abay, doktora gitmez. Maqaviya'ın kırkının yapıldığı gün 1904 yılında 23 Haziran'da vefat eder. Şairin kırkının yapıldığı gece de diğer şair oğlu Aqıbay ölür. Abay'ın mezarı Ciydebay'da kışlık evinin yanındadır (Muhtar Avezov, s.79).

Abay, hayatın acısını da, tatlısını da görür. Hayatı boyunca gördüğü ve duyduklarından tecrübe alır. Halkına ve yurduna büyük bir içtenlikle bağlanır. Bütün bu tecrübe ve birikim onda duygularının çeşitlenmesine yol açar. Dış dünyanın içinde yarattığı fırtınaları, halkı için duyduğu kaygıları, acı ve sevinçleri, adalet, egemenlik, eşitlik gibi kavramları şiir ve düzyazı yoluyla dışa yansıtır. Gerektiğinde kendi halkını eleştirmekten çekinmez, onlara yön vermek ister. Böylece kalıcı ve yol gösterici eserler bırakır.

2.2. Edebi Kişiliği

Abay Kunanbayoğlu çok yönlü fikir adamlığı ve sanatçılığı ile Kazak edebiyatının kurucusu olmuş, kendinden sonra gelen bütün Kazak şair ve yazarlarını eserleriyle etkilemiştir. Abay'ın 200 civarında şiiri, 3 destanı ve 45 düzyazısı (Kara söz) ayrıca Rus ve diğer Batı klasiklerden yaptığı birçok çevirisi vardır. Abay, hem şair hem de yazardır. Kazak edebiyatında “Abay'ın Kara Sözleri” çok müstesna bir yere sahip olmuştur. Kara sözler, tamamıyla nasihat edici bir niteliktedir ve toplamda kırk beş metinden oluşmaktadır. Toplum için kaygılanan bir neslin yetiştirilmesi ve bunun sonucunda Kazak halkında dayanışmanın, mutluluğun, gelişmenin ve millet hayatında kardeşlik duygusunun imar edilip geliştirilmesi Abay'ın Kara Sözlerinin temel

konularıdır (Ayan , 2014, s. 3). Abay'ın şiirinde de aşk, tabiat, birlik, bilgi, ilim, kadın, adalet, bölünmüşlük, sevgi, barış, ölüm, insanlar arasındaki çelişkiler, boylar arasındaki mücadeleler, yer ve su kavgaları, halkının eksik yanları gibi çeşitli temalar işlenmiştir.

Eserlerinde başlıca, aşk, tabiat, birlik, bilgi, erdem, kadın, adalet, yalan, dedikodu; insanlar arasındaki mücadeleler, halkın cehaletinden kaynaklanan kötülükler gibi konular işlenmektedir. O, geleneksel Kazak şiirinin muhtevasını genişletmiştir. Özellikle Rus ve Batı edebiyatının hayata realist bakış açısını Kazak toplumuna yöneltmek esaslı ve kalıcı eserler vermiştir. O güne kadar dünyaya kapalı, sadece sözlü gelenekte akınların, jıravların (ozan) eserleriyle yaşayan bozkır edebiyatı Abay'la birlikte tabiri caizse evrensel değerlere kavuşmuştur. Söz gelimi, Kazak şairlerin şiirlerinde sosyal eleştiriye yer vermemişler, hatta bunu düşünmemişlerdir bile. Oysa onun şiirlerinin bütününde bu “hikemi” hava sezilir. Segiz Ayak şiirinde;

Teninde gayret, düşüncede köz,	“Boyda qayrat, oyda köz
Olmadıktan sonra, söyleme söz. (s.128)	Bolmağan soñ, aytpa söz.
(Bedende gayret, düşüncede göz olmazsa, söz söyleme)	
Ekinin kendigelenini,	Eginniñ ebin,
Alışverişin beleşini,	Sauwdanıñ tegin
Öğrenir, düşünür, mal arar...	Üyrenip, oylap, mal izde.
Adil ol - zengin bul	Adal bol — bay tap,
Adam ol - mal bul... (s.128)	Adam bol — mal tap,

(Ekinin usülünü, ticaretin yolunu öğrenerek düşünerek mal ara, sadık, zengin ve insan ol ki mal bulasın, zengin olasın) (Ualihanov, 1958, s. 16).

Abay şiirinde bu hikemi üslubun ötesinde aynı zamanda feodal ilişkilere yoğun bir eleştiri vardır. O, Çarın her dediğini yapan, çok basit bir kaç eşya için halkına zulmeden yöneticilere (başçavuşlara) bu anlamda büyük eleştirilerde bulunur;

Sevinir duru bolıs	Mez boladı bolısın
Sırtını sıvazlayıp vurunca	Arqağa ulıq qaqqanğa
Kibirlenen yönetici Rus	Şeltireyip orısın
Süslü cepken verince (s. 85)	Şendi şekpen japqanga

(Kazak yöneticisi, kibirlenen Rus yönetici (ona) süslü cepken verip, sırtını sıvazlayınca sevinir durur).

Abay, şiir ve Kara sözlerinde beylerin yanısıra cahilliği, kötülüğü, rüşveti, adam kayırmayı bir yaşama biçimi haline getiren kişileri de en ağır ifadelerle yargılar. Bu bir anlamda kendi toplumuna yönetilmiş önemli bir özeleştirmedir.

Abay'ın Kazak düşünce ve şiirine getirdiği konularından biri de kadınlarla ilgilidir. Halk geleneğinde kadın, genel Doğu şiiri içinde ele alınıyordu. O, kendi kadın kimliğinden çok, Mecnun'un Leyla'sı, Kerem'in Aslı'sı rolüyle sürekli mazlum bir aşk kahramanıdır. Abay'la birlikte Kazak şiirinde kadınlar artık gerçek iç dünyalarıyla, aileyi oluşturmaktaki fedakarlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Masgut adlı büyük manzumesinde bu konuyu uzun uzun işler. Burada başlık parasının utandırıcılığı, çok evliliğin zararları gibi o günkü kazak toplumu için kabullenilmeyecek fikirleri büyük bir açık görüşlülükle dile getirmekten sakınmamıştır.

XIX. yüzyılda ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlayan Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay, modern Kazak edebiyatının en önemli temsilcilerindedir. Hem edebiyat hem de sosyal hayatla ilgili yenilikçi düşünceleriyle kendinden sonraki Kazak aydınlarının örnek aldığı bir kişi olmuştur. Sovyet Birliği devrinde birçok yazar ve şairin eserleri yasaklandığı halde Abay, yasaklamanın dışında tutulmuş, bu sayede XX. yüzyıl Kazak edebiyatında önemli bir yere sahip olarak, hakkında en çok araştırma yapılan edebiyatçılar arasına girmiştir.

Medrese eğitimi döneminde tanıdığı Doğu klasiklerini kendi dillerinden okuyacak kadar biliyordu. Firdevsi, Nizami, Sadi, Hafız, Nevai, Fuzuli bunların başlıcalarıdır (Muhtar Avezov, 1967, s.41). Onlara olan sevgisini Çağatay Türkçesi ile yazdığı "Fuzuli, Şemsi, Seyhali" mısra ile başlayan şiirinde ifade eder.

Abay çok erken (12 yaşlarında) irticalen söyleme ve mektup mesaj nevinde şiir yazmaya başlamış, fakat onun bu ilk döneminin çalışmaları bize tam olarak ulaşmamıştır. Biz şairin gençliğindeki az sayıda olan şiirleriyle beraber, sadece unutulmuş ve kaybolan eserlerinden parçalar buluyoruz. Mesela sevdiği kızını Togcan'a ithaf edilen şiirlerinin sadece bir baş satırını biliyoruz. Sadece ağızdan yazıya geçen Abay'ın şairgenç kız Kuandık'la yaptığı söyleşi bize sağlam ulaşmıştır. O zamanlardaki Kazakistan'ın yazı sisteminin zayıf olması onun çağdaşlarının mektup, anılar ve notlarının olmamasına sebep oldu. Abay'ın gençliğindeki şiirlerini saklansa onun biyografisini tanımamıza yardımcı olabilirdi. Halk, şairlerin sanatına derin saygı gösterip şairin ünvanını büyük onurla karşılamış, asılzade zenginler ise kendisini

beğenmiş bir gururla: “Allaha şükür bizimle soyumuzdan bir şair ve şaman çıkmazdı.” derlerdi. Asılladelerin şairlere böyle nefretle yaklaşımı, hikayelerin saklı kalmasının nedenini açıklıyor. Abay da şaire olan bu bakıştan çekinerek sık sık o dönemlerde kendi şiirlerini, genç arkadaşlarının şiirleri olarak tanıtıyordu (Çureşkin, 1968, s.42).

10-20 yıl içerisinde Abay artık olgun ve kültürlü çağına erişiyor ve halk şiir sanatını, doğu şairlerini ve en fazla Rus klasik edebiyatını öğreniyor. Ancak 1886 yılında yaz ayında 40 yaşını geride bıraktıktan sonra, Abay “Yaz” diye harika bir şiir yazıyor ve ilk defa kendi adını vermeye karar veriyor. O günden itibaren onun hayatının kalan 20 yılı fevkalâde zengin, yaratıcı faaliyetlerle geçti.

Abay’ın kültür kaynakları arasında önemli bir yer tutan Kazak halk edebiyatının etkisini şekil ve içerik olarak bütün eserlerinde yoğun bir şekilde görmekteyiz. Bu edebiyat, Kazak ozanları diyebileceğimiz akınlar ve jıravlar aracılığı ile nesilden nesile devam edip gider. Yazar, işte bu geleneğin sağlam damarına yapışmıştır. Kendisinden önce sözle halkı eğitmeyi gaye edinen Jonat Akın, Dulat Akın, Almajan Azamatkızı’nın ve Mahambet Ötemisulu’nun yolundan gitmiştir. Şiirlerinin hemen hepsinde hece ölçüsü ve dörtlük biçimi kullanmıştır.

Lirizm, onun şiirinde didaktizmden dolayı ikinci plana atılmış gibi görünmekle birlikte mevsim tasvirleri yaptığı “Küz”, “Kıs”, “Köktem”, “Jaz” şiirlerinde bunu kuvvetle hissetmek mümkündür. Abay, eserlerinde Kazak Türkçesinin söz hazinesini en iyi biçimde kullanmıştır. Onun eserleri üzerinde dil araştırmalar bu bağlamda zengin bir tablo ortaya çıkmaktadır. Abay Kazak atasözlerini, deyimlerini, kalıp ifadeleri en ince anlam ayrıntılarıyla kullanmıştır. Eserleri, Fransızca, İngilizce, Almanca, Çince, Arapça, Farsça, Rusça ya çevrilmiş ve öteki Türk lehçelerine aktarılmıştır.

Eldeki bilgilerden hareketle Abay’ın edebi hayatının şiirle başladığını söylenebilmektedir. Abay’ın şiirlerinin dili sade ve etkilidir. O, Kazakçanın zenginliğinin farkında olarak, yabancı kelimeler kullanmaktan özellikle kaçınmıştır. Şair, İskender’in hayatından bir kesit sunduktan sonra, dünyaya hakim olma hırsını ve gururunu eleştirir. İskender’in hocası Aristo’yu da destanında dile getirmeyi ihmal etmez. “Masgut” ve yarım kalan “Azim Engimesi”nde yine klasik Doğu hikayelerinde işlenen konulara yer vermiştir. “Azim Engimesi”, Bin Bir Gece Masallarından uyarlanmış bir olayın, nazım olarak yazılmış bir şekildir. Şair, bu eserinde Kazak halkını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini anlatmış, Kazak toplumunda gördüğü eksiklikleri ve yanlışlıkları eleştirmiştir. Kadının hor görülmesi, başlık parası, tembellik ve eğitimsizlik gibi konulardaki eleştirileri Kazakların değişiminde önemli rol

oynamıştır. Abay'ın fikirleri ve eleştirileri, kendinden sonra gelen Kazak aydınlarını derinden etkilemiştir.

Abay'ın şiirleri özellikle Kazak halk edebiyatı tarzına uygun “ölen” (halk şiiri nazım biçimi) adı verilen şiirlerinden ve destan türünde yazdığı uzun şiirlerinden oluşur. Ondan önce Kazak şiirinde sadece “kara ölen” (halk şiiri nazım biçimi) ve “jır” (halk şiiri nazım biçimi) adı verilen iki biçim vardı. Abay bunları kullanmakla yetinmemiş, ayrıca Kazak şiirine on yedi değişik şekil kazandırmıştır. Birçok mısradan oluşan tek bölümlük şiirler veya dördüklüklerden meydana gelen birkaç bölüm haline yazılan “ölen” formuna; altı ve sekiz dizelik yeni şekiller katmıştır (Özdemir, 1992, s. 10).

XIX. yüzyılda ilk örnekleri ortaya çıkmaya başlayan Kazak yazılı edebiyatının kurucusu sayılan Abay, modern Kazak edebiyatının en önemli temsilcilerindedir. Hem edebiyat hem de sosyal hayatla ilgili yenilikçi düşünceleriyle kendinden sonraki Kazak aydınlarının örnek aldığı bir kişi olmuştur. Üslup ve konu bakımından pek çok yenilikler barındıran Abay'ın eserleri, Kazak edebiyatının klasikleri arasına girmiştir.

Abay'ın hayatını ve eserlerini araştıran Muhtar Avezov, Abay hakkında şöyle der:

Ünlü realist şair, geleneksel şiirin dar çerçevesini genişletmiştir. O, Kazak şiirine çeşitli yenilikler getirmiştir. Kazak hayatının gerçek yanını olduğu gibi yansıtmıştır. Yaşadığı dönem Kazak halkının sosyal dokusunu incelemiştir. Buradan Abay'ın şiirlerinin başlıca teması; adaletsizlik, medeniyetsizlik, yönetici ve beylerden halka yansıyan kötü davranışlar, çekememezlik, övgü, tembellik ve bölünmüşlüktür. Abay, insanın sadece kötü huyları ile zulüm ve insafsızlığını eleştirmekle kalmamıştır. Onun büyüklüğünü sağlayan unsurların başında, eleştirmekle yetinmeyip doğru yolu da göstermesi gelir. Nitekim o yaptığı eleştirilerle Kazaklara ilim ve medeniyetin yolunu açmıştır. Eserlerinde, zorluklardan kurtulmanın yolunun; çalışmak, ilim yapmak ve insan haysiyetini korumaktan geçtiğini bildirir” (Zeyneş-Çınar 1995, s. 374).

Abay'ın şairliğinden söz edildiğinde öncelikle akla gelen onun Kazak şiirinde yaptığı reformlar olur. Abay, bu reformların hayata geçmesinin ilk şartı olarak şiirde estetiği ön plana çıkardı, sonra şair ile şiir sanatının toplum hayatındaki, insan yaşamındaki rolünü vurguladı. Bu rolü ifa etmenin en uygun, en kestirme yolu olarak millî şiire lirik şiir tarzını getirdi. Bu yargıdan Kazak şiirinde evvelce lirik unsurlar yoktu anlamına gelmez. Eski jiravların (şairlerin), destancı şairlerin sözlü eserlerinde elbette yer yer lirik unsurlara rastlanmaktadır. Fakat belirli bir konuya hasredilmiş, kısa,

gerçek anlamda lirik şiiri Kazak edebiyatına getiren Abay'dır. Bu tür, yazılı edebiyatımıza Abay'ın eserleriyle birlikte girmiştir.

Abay'ın eserleri şiir, nesir ve bilhassa Rusça çevirilerden oluşur. Abay, Puşkin, Lermontov, Saltıkov-Şedrin, Lev Tolstoy'un eserlerini beğenir ve etkisi altında kalır. O unutulmaz 1886 yılı yazında yeni şiir sanatının başlangıcının açık olmasından itibaren, Abay, Krılov, Puşkin, Lermontov'un eserlerini Kazak Dili'ne çevirip, halkı için bu eserlerin anlaşılabilir olmasını sağladı.

Bu dönemde şair, fikir adamı, besteci Abay'ın ismi halk arasında çok meşhur ve sevilen sayılan duruma erişir. Ona uzak yerlerden şairler, şarkıcılar, besteciler gelmeye başlar.

1890'lı yıllarda toprak araştırmaları yapan Mihaelis adlı bilimli bir kişi ile Kazak örf ve adetlerindeki kaideleri derlemek üzere sahaya çıkan Gross isimli bilgin Abay'la tanışmıştır. Bunlar Abay'a misafir olarak gelmişlerdir. Abay'ın boş bir adam olmadığını aylayınca, kendi muhiti dışında da güzel şeylerin olduğunu Abay'a anlatmışlardır. Abay gibi zeki bir adama, sadece bir yön versen ondan sonrasını kendisi bulur. Onlar Rus'un Puşkin, Lermontov, Nekrasov vb. gibi meşhur şairleri olduğunu, alelade sözü, nesri geliştirerek yazan Tolstoy, Saltıkov ve Dostoyevskiy'i, tenkitçi Belinskiy, Dobrolyubov ve Pisarev'i Abay'a anlatıp kitaplarıyla tanıştırmışlardır. Şiir yazan Puşkin, Lermontov ve Nekrasovlar, beyleri ile onların idarelerinden daha değerli şeyler olduğunu Abay'a öğretmiştir. İlimli bir ülkede şiir yazmanın, söz yazmanın esas değerli iş olduğunu Abay artık anlamıştır. Şairlik, ozanlık halkın gözüne değersiz görünse de, o kusurun şairlikte değil, şairliğe, ozanlığa değer vermemekte olduğunu düşünür. Şairlikle ozanlığı Kazak ozanları, akınları, dilencilik saydığından, şiirin değerinin kaçtığını Abay iyice anladıktan sonra, şiir yazmaya tutunmuştur (Muhtar Avezov, 1933, s.18).

Abay'ın çevresinde genç yetenekler, Muha, Aqıbay, Kakıtay, Abay'ın küçük oğlu Maqaviya gibi şairler şarkıcılar toplanıyordu. Rus edebiyatını, tarihini öğreniyor, romantik ve hayatla ilgili yazılar yazıyordu. Abay'ın popülerliği sadece Kazakları değil Doğunun birçok fikir bağımsızlığına sahip olan insanlarını da çekiyordu. Onlar şehir yönetiminin sahibinden kaçan ya da Kafkasya'dan gelen yabancılar, Çar hükümetinin cezalandırma korkusundan gelenlerdi. Abay'ın köyünde aylarca Sibiryadaki sürgünden kaçıp, vatanına gitmek için bekleyen Kafkasyalılar misafir olurdu. Abay'ın köyü zaman geçtikçe ilerici düşünenler, o dönemin ilerici insanları için cazibe merkezi olmuştur. Sürgün devrimcileri ile Abay'ın uzun süredir devam eden dostluğu bölge müdiriyetini derin endişe içinde bırakıyordu. Abay hakkında, "Çarlık için tehlikeli bir insandır" diye

bilgiler Semipalatinsk'in askeri valisine ve Step Bölgesinin genel valisine kadar ulaşır. Abay'ın köyü ve ordakiler devamlı “neler oluyor” diye gizlice kontrol altına alınır. Abay, Kazak Bozkırının otoritesi ve gerçeğin cesaretli habercisi, mevcut nizamın sefaletini açığa vuran insan olarak polis komiserlerinin vazgeçilmez konusu olmuştu (Muhtar Avezov, 1994, s. 24).

Abay'ın hayranları, kültür çevresi yıllar geçtikçe çoğaldı. Onun geniş etkisi şehre de yayıldı. Onun şiirlerini söylüyorlar, yazıyorlar ve ezberliyorlar, aynı ilgiyi arkadaşlarının eserleri de görüyordu. Abay'ın okuduğu ve dinleyicilere anlattığı Batının ve Rus yazarlarının eserleri ağızdan anlatma şeklinde yayılmaya başlamıştı. Böylece halk arasında Alexandre Dumas'ın “Üç Silahşörler”, “Genrih Navarskiyi”, Büyük Petro hakkında Rus masalları, Lesaj'ın “Topal Cin'i” tanınmaya başlamıştı. Abay'ın anlattıkları Kuzey Amerika'nın ortasındaki geniş çöllerdeki göçmenler hakkındaki romanlar, Lermontov'un manzumesi, bir çok Doğu manzumeleri; “Şahname”, “Leyla ile Mecnun”, “Köroğlu” gibi eserler halk arasında yayılıyordu. Eserlerin böylece yayılması işini Abay'ın bir çok Avrupa tahsili gören arkadaşları da öğrenmişlerdi (Muhtar Avezov, 1967, s.72).

Şair kendi çocuklarını Rus okuluna gönderir. Kızı Rayhan ve oğulları Abdirahman, Maqaviya'lar daha küçükken babası tarafından şehre Rus okuluna gönderilmişti. Sonuçta Abdirahman Petersburg'taki Mihaylovski adındaki topçu okulunda iyi bir eğitim gördü. Kızı ve öbür oğlu sırf bünyeleri zayıf olduğu için köye dönmüşler, fakat burada da Maqaviya babasının en yakın ve gayretli takipçilerinden biri olmuştu.

Maqaviya da Abay'ın büyük oğlu Aqıbay da şairdiler. Abay'ın akıl verip, Maqaviya'nın yazdığı “Megdag-Kasım” manzumesi en iyi eser olarak sayılmaktadır. Abay'ın eserleri gibi, tüm bu eserler de halk arasında el yazısı, şair şarkıcıların anlatmasıyla yayılmıştır. Bu usulle halk arasına geniş olarak, Puşkin'in ve Lermontov'un eserleri yayıldı. Abay'ın toplumsal faaliyetleri ve sanat yaratıcılığı, özellikle Kazak gençlerinin arasında popülerdi. Halkın birçok toplantılarında, ölü gömüldükten sonra verilen yemek ve okunan ayinlerde, törenli toylarda, düğünlerde, şarkıcı ve şairler onun şiirlerini söylüyorlardı. Abay'ın köyündeki kızlar evlenirken, çeyizi ile beraber şairin el yazısı şiir kitaplarını, destan ve nasihatlerini götürüyorlardı.

Şair, her şeyden önce, sözlü halk edebiyatının yazılı hale geçmesinde önemli bir rol üstlenmiş ve şiirlerini bir kitap halinde toplamış, böylelikle eserlerinin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır.

Abay'ın edebi mirası Kazak dilinde iki büyük cilt olarak yayınlandı. Orada; şiirleri, okuyucularla olan sohbetleri ve çevirileri yer almaktadır. Bunlar şairin yıllar boyu hissettiği heyecan, ve ruhunun mertliğini yansıtan kıymetin sonucudur.

Akıllı şairin sanatının üç büyük kaynağı vardır. Bunların birisi geçmişte ağızdan, sözlü ve yazılı olarak yansıyan eski Kazak kültürüdür. Başka kaynağı; Doğu medeniyetlerinin en iyi örneklerinden olan; Tadjik, Azerbaycan, Özbek klasik destanlarıdır.

Bizim gözlemlerimize göre 19.yüzyılda başlayan komşu halkların medeniyetine olan ilginin Kazak medeniyeti için olumlu tarafı çok önemlidir. Üçüncü kaynak ise bu Rus Medeniyeti ile ve onun yardımıyla dünya medeniyetini tanımaktır. Abay'ın döneminde özellikle Rus kaynağına başvurması ilerlemenin büyük delilidir. Bu etki Abay'ın gelecekte iyi bir noktaya varacağını işaretidir.

Saydığımız 3 önemli kaynağın Abay'ın sanatına etkisini yakında inceleyelim. Abay'da bu teller kaynaşmış olarak bulunmakta, bu da ustanın olgun yaratıcılığından kaynaklanmaktadır. Onun için Abay'ın sanatının farklı dönemlerine baktığımızda, bu unsurların Abay'ın şiirlerinin çoğunluğunu Kazak köyünün orijinal yaşam tarzına, düzenine ve yaşadığı toplumun tarihi kaderine ithaf edilmiştir. Onunla beraber şair halkının ruh dünyasını, düşüncelerini derin olarak sanat açısından tekrar gözden geçirir ve kendisinin yeni şiir ve sanat programını, toplumu, toplumun düzenini değiştirmek için düzenler.

Bu eserlerinde Abay halk mirasına yaklaşır birleşir, ancak onun nazımının halk sanatından çok farklıdır. Şair halk sanatının konuşma ve şiir bilgisi kültürünü kanun olarak, adet olarak kabul edip canlandırır. Sözlü halk sanatının sözlüğü, hayal sistemi, üslubu, usulleri Abay tarafından derinleştirilmiştir. Onun ruh taşkınlığı canlandırılıyor. Her şeyden önce şiirlerinde şair o zamanlardaki köyün toplum düzenine, geçmişten kalma izlerine, kara kuyu gericiliğine eleştiri getirir.

Kendi şiir görüşü ve tutumu noktasında “Eğlence için şiir yazmadım”, “Nazım dılın sahibi”, “Eğer yakının ölmüşse...” diyerek feodallerin geri ideolojisinin taşıyıcıları olan, kendisinden önce yaşayan şairleri eleştirir ve onların sanatını “nazım parçası” olarak adlandırır. Çünkü onlarda asırlar boyu süren gericilik, cahillikle mücadele yoktur. Gelecek nesle hiçbir manevi güç bırakmadıkları, toplumu değiştirmek için mücadele etmedikleri için suçlar. Abay, yeni nazmı tarihi bir görev, büyük bir amaç için, halka hizmet etmek, tam yeniliklere çağrıda bulunmak için kullanır. Çünkü

nazmın toplumu değiştirmek, eğitmek için önemi büyüktür. (Muhtar Avezov, 1994, s.67).

Kendi haklarını korumak için emek ve mücadele bozkır halkına eğemenliği kazandırır ve bilgi edinmek için sürekli çaba göstermek lazım. Çünkü bu gelecek nesle iyi bir hayat getirecektir. Bu bilgi edinmeye olan çağrı, propaganda olarak kalmaz. Abay, tüm şiir sanatının zihniyet sistemini ve kültürüne yönlendirir. Skolastik ve fanatik müslüman medresesini, onun öğrencilerinin cahilliğini hiçbir faydalı tarafının olmadığını hicveder.

Abay'ın faaliyetlerinin parlak özelliği, onun bilgi edinmek için Rus ve Dünya kültürünün yardımıyla olacağını savunmasıdır. Abay, kendi halkının ilerlemesi için halklar arasında ne din, ne dil ayrımı, ne de asırlarca halkları ayrı tutan tarihi uzaklığı hiçbir şekilde kabul etmez. Asırlarca medeniyet sahibi olan tüm halklardan bir şeyler öğrenmemiz lazım der. Kendi vatanının eğitimi için böyle bir tarihi görevi üstlenir ve geri düzene, gerıcilere, onları taşıyanlara, onların son günlerini yaşamakta olan ideolojisine karşı acımasızca savaş açar. Ülkesinin memur olan az bilgili gençlere, geçimsizliği ile halkın barışını bozan serseri, belalı ve entrikacılar hiç acımaz.

Abay'ın şiir sanat mirasında eski Doğu klasik nazmının en iyi adetleri hissedilir. Aşk şarkılarında, lirik düşüncelerinde, felsefe, ahlâk konusundaki "Masgud" manzumesinde, Doğu klasiklerinin tesiri görölmekteyse de bunları geliştirmiş, derinleştirmiş ve orijinalleştirerek Doğu'daki örneklerden ayrılmıştır (Muhtar Avezov, 1976, s.22).

Abay Rus ve Batının kültürünü öğrenerek, kendini yetiştirmenin uzun yolunu geçer. Puşkin, Krılov, Lermontov gibi şairler yanında Lev Tolstoy, Saltıkov-Şedrin gibi büyük Rus nesircilerini okudu. Rusça'ya çevrilen eserleri okuyarak Goethe, Bayron ve diğer batı klasiklerini tanıır. O antik çağın edebiyatını da yeterince biliyordu. Lermontov'un çevirilerini kullanarak, Kazak Dili'ne Bayron ve Goethe'nin şiirlerini çevirir.

Kazak Edebiyatının ilerlemesi için büyük önemi ve yardımı olan Abay'ın çeviri çalışmaları, onun Rus ve Avrupa edebiyatıyla bağlantısının olduğunu gösterir. Derin ve organik olarak bu medeniyetin ve sanatın etkisini kendi yaratıcılığında aramak gerekir. Rus şiir medeniyetinin olumlu etkisi şüphesiz. Abay'ın Kazak şiirine yeni şekilleri cesurca zenginleştirmesi önceden mevcut olmayan şiir seviyesinin ilerlemesine yol açtı. Abay'ın, Puşkin'nin şiirlerini diğer Rus klasiklerine göre az sayıda çevirmesine rağmen onun nazmına, Puşkin stiline büyük etkisi olduğu görölmektedir. Abay'ın lirik

düşüncelerinden, tabiatı tanımlamasından, sevgiyi anlatabilmesinden, bütün insanlığa kucaklayan bakışında Puşkin'in katkısı olmuştur.

Puşkin ve dünya şiir sanatına olan ilgisi Abay'ın yılın dört mevsimi hakkındaki şiirleri, Büyük İskender ve Aristo hakkında yazmasında etkili olmuştur. Abay, yılın dört mevsimi hakkında şiirlerinde Kazak tabiatını, Kazak köyünün göçebe tarzını anlatmış, ancak şairin bu tabiatı kavramasında, Kazak köyünün değişik yaşam tarzına bakışında önceki Kazak Edebiyatı'nda olmayan yeni bir anlatım dikkati çeker.

Abay ile Saltıkov-Şedrin'nin çalışmalarındaki konu, motif benzelikleri görülür. Abay edebi nesirler yazmasa da mizahı şiirlerinde bozkır yöneticilerini, bürokratları yansıttığı Saltıkov-Şedrin'e yakındır. Abay, kendi talebelerine bir nutukta Saltıkov-Şedrin'i halkı ezen bürokratlara gerçek resmini gösterebilen bir yazar olarak anlatır.

Abay Belinski'nin estetik prensiplerini kabul ederek kendi yeteneğinin tüm gücünü topluma hizmet etmeye bağlamıştır. O, bununla beraber Çernişevski'nin temel dünya görüşünü derinden anlayarak ve onu takip ederek Kazaklar'ın yaşamındaki kötü alışkanlıkları sert şekilde eleştirir.

Çok iyi bir besteci olan Abay'ın yirmi civarında bestesi vardır. Nazımdaki gibi müzikte de bir yenici olan Abay, kendi melodilerine yeni bir renk, usül vererek halk melodisinden farklı bir stil meydana getirmiştir. Bu, Abay'ın yaratıcılık yönünün çok taraflı olduğunu göstermektedir.

Eleştiri bilincine sahip, bilgili ve kendi kültürünün koruyucusu olan, riyakar, mal düşünkülerinden hoşlanmayan Abay, sadece kendi halkının tarihinde mümtaz bir şahsiyet olmamış aynı zamanda yakın doğunun tarihinde de önemli bir yer almıştır. O, karanlık ile durgunluğu geçerek ileriye doğru kendi yolunda devam etmiştir.

2.3. Eserleri

Abay'ın Eserleri

Abay'ın 1855-1903 yılları arasında yazdığı 200 şiir, 3 destan, 54 şiir çevirisi ve "Kara Sözler" adı verilen nesirleri vardır.

Onun ilk şiirlerini on iki yaşında kaleme aldığı sanılmaktadır. Bu münasebetle şairin şiirlerin tam antolojisi 1855-1881 yılları arasında yazılan sekiz şiirlerle başlatılmıştır. Bunlar sırasıyla: "1.Kim eken dep kelip em tüyüe kuvgan, 2. Şığıs akındarınşa, 3. Fuzuli, Şemsi, Seyhali, 4. Elifbi Ölenı, 5. Şeripke, 6. Abralığa, 7. Jaksılıkka, 8. Sap-sap könlım, sap könlım" adlı manzumeleridir.

Abay'ın eserleri (1905-1907) yılları arasında şairin ölümünden sonra, çeşitli formlarda olmak üzere pek çok kez toplu olarak basılmıştır. Şairin şiirleri bilindiği kadarıyla ilk defa antoloji şeklinde 1907'de hazırlanmıştır. "Murseit Koljazbası", adıyla tanınan bu eseri, "Kekitey Jinagi, 1909" takip eder. "Taşkent Jinagi, 1922" üçüncü antolojiyi oluşturur. Bu baskılardan sonra, 1933, 1940, 1945, 1957, 1961 ve 1996 tarihlerinde bu şiirler "Tolık Jinak (Tam Antoloji)" adıyla bir çok kez basılır (Abay Ansiklopedisi, 1986, s.37).

Abay'ın büyüklüğü, onun devrini sadece Kazak bozkırını çerçevesinde değil, aynı zamanda dünya tanınmasındadır. Bu yüzden Abay kendini sadece bir Kazak evlat olarak görmedi. O, milletine, diline, dinine göre, "İnsanoğluna insanoğlunun hepsi dosttur" kaidelerini ortaya koydu. Abay'ın büyüklüğü o derecedir ki, "Babasının oğlu insanın düşmanı. İnsanın oğlu kardeşinin" dedi (Abay/Ibrahim Kunanbayev, 1977, s.179).

Abay bizim kuşak için Kazak halk ve Rus klasik nazmını içeren ölümsüz eserleri ile mükemmel bir şahsiyet olarak görülmektedir. O, kendi her zaman yükselmektedir. O, Kazak halkının asırlarca medeniyetinin en güzellerini alarak onu dünya ve Rus kültürü ile zenginleştirir.

Şiirleri:

Şairin şahsi duygu, düşünce ve hayalleriyle 19. yüzyılın ikinci yarısındaki Kazak toplumunu ve insanı anlattığı şiirlerinin bir kısmı Kakitay tarafından 1909 yılında arap harfleriyle bastırılır. Şiirlerin ikinci basımı 1921'de Kazan'da, üçüncüsü 1923'te Taşkent'te yapılır. Bu üç basımında da eserler tam değildir. 1933 yılında eserler latin harfleriyle basılmıştır. 1939 yılında eserlerinin tamamı iki cilt halinde basılır. Daha sonraki yıllarda 1945, 1957, 1977 ve 1986 yıllarında eserleri yine iki cilt halinde basılır.

Çevirileri:

Abay, Rus şairlerinden Lermontov, Puşkin ve Krılov'un şiirlerini Kazak Türkçesine çevirmiştir. Şair, şiir ve estetik anlayışına tesir eden bu şairlerin beğendiği şiirlerinin bir kısmını Kazak Türkçesine çevirir. Sonuçta Lermontov'dan 28, Krılov'dan 14, Puşkin'den 8 şiir çevirmiştir. Ayrıca Polonskyi, Miçkeviç, Delvig ve Buünin'den de birer şiir çevirisi bulunmaktadır. Eserlerinin 1939'dan sonraki basımlarında çeviri şiirler yer almaktadır (Abay/Ibrahim Kunanbayev, 1994, s.16).

Vadim: 1900-1901 yıllarında Lermontov'un gençliğinde nesir olarak yazdığı hikayeyi şair manzum olarak çevirir. 40 dörtlükten meydana gelmiştir. 1933, 1945, 1954 yıllarındaki basmalarda yer almaktadır.

Destanları:

Abay'ın üç tane destanı vardır. Onlar Masgut, Eskendir, Azim Hikayesi'dir. Sonuncusunu tamamlayamamıştır. Poemler Asya halklarının efsane masalları gibi destan şeklinde yazılmıştır. Şair sade ve detaylı olmayan olayları nasihat ve öğüt verici bir mahiyette anlatımı tercih etmiştir.

Eskendir: Eskendir Destanı da Asya halklarında "Eskendir" adıyla meşhur olan, ünlü komutan Büyük İskender'in hayatı hakkındaki efsaneler temel alınarak yazılmıştır. İskender konusu Avrupa şairlerin yanı sıra klasik Doğu edebiyatı şairleri olan Firdevsi, Nizami, Nevai gibi şahsiyetlerin eserlerinde de yer almıştır. Abay bu konuyu kendisinden önce ele alan yazar ve şairlerden farklı bir biçimde ele aldı. Şair İskender'in hayatından bir kesit sunduktan sonra dünyaya hakim olma hırsı ve gururunu eleştirir. İskender'in hocası Aristo'yu da destanında dile getirmeyi ihmal etmez. Hem Doğu hem Batı edebiyatında çok işlenen bir konudur. Abay, batı edebiyatında ele alındığı şekliyle yani İskender'i Makedonya Kralı ve Filip'in oğlu olarak tanıtır. İskender'e harisliğin kötü olduğunu anlatan bilge kişi Batı edebiyatındaki gibi Aristo'dur. Doğu edebiyatında ise İskender Fars Kralıdır ve bilge kişi Hızır'dır. 42 dörtlükten meydana gelen bu destan 1909, 1939, 1945, 1954, 1957, 1977 yıllarında diğer şiirleriyle birlikte basılmıştır.

Masgut: Konusu Doğu edebiyatından alınan 44 dörtlükten meydana gelen standır. 1887 yılında yazılmıştır. Harun Reşit zamanında Bağdat'ta yaşamış dürüst, cesur, çalışkan ve akıllı bir gencin başından geçen olaylar anlatılmaktadır. 1909,1939, 1945, 1954, 1957, 1977 yıllarında diğer şiirleriyle birlikte basılmıştır (Abay/Ibrahim Kunanbayev, 1986, s.18).

Azim: Konusu Bin bir Gece Masalları'ndan alınan destan, Azim adlı bir gencin başından geçen ibret verici ve olağanüstü olaylar anlatılır. Bu manzume tamamlanamamıştır. Şiirlerin 1933 yılındaki basımında ilk defa yer alır.

Kara sözleri (Nasihat sözleri)

Abay'ın nesirleri, yazıları felsefi düşüncelerle dolu ve kendine has özellikleri bulunmaktadır. Onun cümle yapısında ve kuruluşunda da farklılıklar vardır. Sözleri az

olsa da, anlamı yoğundur, derindir. Genelde soru-cevap şeklinde anlatımı tercih ederek okuyucuyu kendi atmosferine çekmektedir.

Halkına doğru yolu öğütleyen Abay, nesir tarzındaki yazılarının daha içten, sade ve etkili olduğunu söylemektedir. “Sonunda düşündüm: aklıma gelen şeyleri kağıda dökeyim, beyaz kağıt ve kara mürekkep ile vakit geçireyim. Kim içimden yarayışlı söz bulursa yazsın veya okusun. Gereği yok derse benim sözüm bana diyerek sonunda bunda karar verdim. Şimdi yazmaktan ve okumaktan başka hiçbir işim yok” (İlim Yayın evi, Almatı 1995, s.16)

Her bilgili insan, hangi devirde olursa olsun ömrünü çevresini gözlemleyip ondan kendine sonuçlar çıkarmalı. Hayatı boyunca az söze çok anlam sığdırıp kendini yazılarıyla tecil etmeli. Yedinci, onbirinci, otuzbirinci sözlerinde Abay ilim yönündeki düşüncelerini ortaya koyar. Yedinci sözünde “çocuk annesinden doğduğu zaman iki türlü huy ile doğar. Birinci olarak içmek, yemek, uyumak ister. Bunlar bedenin ihtiyacıdır. Bunlar olmazsa, beden sağlığını koruyamaz ve büyümeyebilir, kuvvetlenmez. İkincisi ise öğrenme isteğidir. Ne görürse ona doğru emekler, parlak bir nesne görürse ona merak duyar, ağzına alır, tadına bakar, damağına, yüzüne basar dener, zurna v.b. sesler duyarsa, can kulağı ile dinler. Biraz büyüdüğünde it ürse, hayvanlar melese birisi gülse, başkası ağlasa hemen ona doğru koşar, “o ne?”, “o ne için?”, “bu niçin böyle?” diye gözünün gördüğünün, kulağının işittiğinin hepsini öğrenmek ister, rahat duramaz.

Dünyanın görünen ve görünmeyen sırlarını bütünüyle, en azından çoğunu bilmezse de, insanlığının değeri olmaz. Bunları bilmedikten sonra bu can insan değil, hayvan canı olur. Bugünkü açıklamasına göre, can denilen Abay insanın manevi varlığı olarak adlandırıyor. O bilsem öğrensem diyen, düşünce, dilek ve istekleri, eğitim kapsamını şurada anıyor. Abay’a göre insan doğar, büyür, madde olarak yeniden dünyaya gelir. İnsanı hayvandan ayıran iki önemli fark vardır: Birincisi kendisini ve dünyayı tanımak, gerçeği bilmek, bilime dayanmak, ikincisi ise faydalı işler yapmaktır.

İnsanın bilgili olmasının yolunu gösteren on dokuzuncu sözünde, “insan doğduğu zaman akıllı olmaz: işitir, görür, tutar, tadıp bakar, dünyadaki iyiyi, kötüyü fark eder. Onlardan dersler çıkaran adam bilgili olur. Her akıl, tek başına işe yaramaz. Bu akıldan yararlanmasını bilen kişi, iyi şeylerden ders alırsa, kötülüklerden uzaklaşır, böylece adam olur” (Nurgaliyev, 1995, s. 20).

Abay bu öğütleri, bilinen nesnelere kişi yanında saklarsa, diğer umutlarını kendi ömür süreci içinde kendi metoduna göre gösterir. Bu meseleyi otuz birinci sözünde ele almış. Yazı kısa ama gençler için anlamlı. “Duyulan şeyi unutmamanın yolu dört

türlüdür. Önce bağlı olmak gerekir. İkincisi bir şeyi duyduğunda veya gördüğünde ibret almalı dikkat vererek, arzu duyarak anlamaya çalışmalı. Üçüncüsü o şeyi içinden birçok defa tekrar düşünerek, gönüle berkitmekle mümkündür. Dördüncüsü düşünceye zarar veren şeylerden uzak durmaktır. Eğer buna rastlanırsa buna düşmemek gerekir. Bu zararlar şunlardır: kaygısızlık, boş vericilik, eğlenceye düşkünlük, kaygı içinde kaybolmuşluk, bir şeye tiryakilik. Bu dört nokta, akıl ve bilime tamamen zarar getirecek davranışlardır” (Bes Arıs, s.33).

Kara Sözlere, 1890-1898 yılları arasında, şiirlerinde işlediği konuları ele aldığı makale türü yazılardır. “Kara Söz” adı verilen bu makaleler 45 tanedir. 1933 yılından itibaren yapılan bütün baskılarda vardır. Eserlerinin ikinci cildinde yer almaktadır.

Abay’ın eserleri şiir, nesir ve başta Rusça olmak üzere diğer dillerden yaptığı çeviriler olarak üç grupta toplanabilir. Her şeyden önce sözlü halk edebiyatının yazılı hâle geçmesinde önemli bir rol üstlenmiş, şiirlerini bir kitap halinde toplamamışsa da yazıya döktüğü için bunları günümüze kadar ulaştırmıştır. Abay’ın eserleri “ölen” (şiir) ve manzum hikaye türünde yazdığı eserlerden oluşur. Modern şiir türlerinde eser vermemekle birlikte geleneksel Kazak şiirine biçim ve içerik yönünden yenilikler getirmiştir.

Şiir türü dışında “Eskendir”, “Masgut” ve “Azim Engimesi” adıyla üç destan yazmıştır. “Eskendir”, Firdevsi ve Nizami gibi ustaların yazdığı İskender-namelerine konu olarak benzerse de Abay bunları taklit etmemiştir. “Masgut” ve yarım kalan “Azim Engimesi”nde yine klasik Doğu hikayelerinde işlenen konulara yer vermiştir. Şiirlerinde Kazak halkını, kültürünü, gelenek ve göreneklerini anlatmış, Kazak toplumunda gördüğü eksiklikleri ve yanlışlıkları eleştirmiştir. Kadının hoş görülmesi, başlık parası, tembellik ve eğitimsizlik gibi konulardaki eleştirileri Kazaklar’ın değişiminde ve çağdaşlaşmasında önemli rol oynamıştır. Abay’ın fikirleri ve eleştirileri kendisinden sonra gelen Kazak aydınlarını derinden etkilemiştir .

“Gakliyat” veya “Kara Söz” olarak adlandırılan kırk beş adet yazıdan ve birkaç gazete makalesinden ibaret olan düz yazılarını ise 1890-1898 yılları arasında kaleme almıştır. Bunların konuları genelde felsefi düşünceler, özdeyişler, nasihat ve kıssalardan oluşur. Yazdığı şiirlerin bir kısmını besteleyen Abay’ın günümüze kırka yakın bestesi ulaşmıştır. Kazak halk müziğini çok iyi bilen Abay özellikle “en” adı verilen müzik türünde eserler vermiş, Birjan Sal, Akan Seri, Tettimbet, Jayav Musa gibi halk ozanlarının eserlerini örnek almıştır. Halk edebiyatında pek çok yeniliğin öncüsü olmuş, halk müziğine birtakım yeni ölçüler, türler ve yeni bir ses getirmiştir. “Segiz Ayak,

Boyu Bulgan, Közımnın Karasındaki” gibi şiirlerine yaptığı besteler Kazak halk müziğinde yenilikler ihtiva etmektedir. Abay’ı diğer halk müziği bestecilerinden ayıran bir özellik de Rus halk müziğine ve Rus bestecilerinin eserlerine önem vermiş olmasıdır. Bu alanda Surgılt Tuman, Men Kördım Uzun Kayın Kulaganın, Ölsem Ornım Kara Jer gibi besteleri ortaya çıkmıştır. Puşkinden çevirdiği Tatyana ve Onegin adlı eserlere yaptığı besteleri de Kazak halkı arasında tutulmuştur.

BÖLÜM III

TEMALAR

3.1. Temalar

Abay'ın şiirlerinde işlediği temalar çok çeşitli ve zengindir. Çok sayıda tema çıkarmak mümkündür, ancak bu temalar iç içe de geçmiş durumdadır. Lirik şiirlerinde bile çeşitli aksaklıklara yer verir. Biz çalışmamızda onun ele aldığı pek çok temadan öne çıkanları ele aldık. Bunlar, gençlik ve gençler, toplum, cehalet ve cahillik, tabiat, kadın ve aile, dostluk, din ve felsefe, aşk, ölüm'dür.

3.1.1. Gençlik ve Gençler

Şairin en çok güvendiği insan grubu gençlerdir. Gençlerin eğitimini, öğrenimini, bilgili ve erdemli olmasını isteyen şair gençlere nasihatlerde bulunur, özlü sözler söyler. Gerçekçi olmak, sözü, sohbeti bulunmak, dost canlısı olmak, ataklık, hünerlilik, iyi huyluluk, saygı ve sevgi, bilinçli esas almak delikanlıklarda bulunması istenen değerlerdir. Abay'ın evlenilecek kızların seçiminde delikanlıların göz önünde tutmasını istediği özellikler vardır. Kızlar dış güzelliği, zenginliği, işlevleriyle beğenilmemelidir. Evlenilen kızlar akıllı, iyi huylu olmalı; pısrık, oynaş, havalı kızların ise hayatta hedefleri yoktur. “Delikanlılar” şiirinde Abay bu düşüncesini şöyle dile açıklar:

Akıl gerek, iş gerek, mizaç gerek,	Aqıl kerek, is kerek minez kerek,
Erkek utanır iş yapmaz, olsa zeyrek.	Er uyalar is qılma, bolsa zerek.
Salak, hantal, oynaşçı, asil-gösterişçi,	Salaq, olaq, oynasşı, kerim kerbez,
Zırt-pırt ortaya dökülür gülümseyerek.	Jırtañ-tırtañ qızıldan şığadı erek
Birini “endamı var” diye sevme,	Bireuwdi körki bar dep jaqsı körme
Yanmaya hevesli nrfsin peşinden gitme!	Lapıldaq körse qızar näpsige erme
Kadın güzel olmaz endamı ile	Äyel jaqsı bolmaydı körkimenen
Mizacına bakmadan, gönül verme! (s.52)	Minezine köz jetpey köñil berme

Genç kızların endam gibi dış güzelliğine bakılarak sevilmesini istemez. Güzellik endamda değil, mizaçta, huydadır. Sevilecek olan endam değil, iyi huydur. Erkek için akıl, iş, çalışma önemlidir. Maskara gibi delikanlılara itibar etmemek gerek. Onlar da gösteriş, oynaşla ortaya düşmemelidir.

Abay, gençlik çağının kısa ömrün bir dönemi olduğunu ve gençken yaşlılığın düşünülmesi gerektiğini belirtiyor. Yaşlılıkta eski takat, güç, akıl kalmayacağından gençliğin iyi değerlendirmesiyle, ancak yaşlılıkta rahat edilebilir:

Bir devran, kifayetsiz günde “delikanlılık” Bir дәuwren kemdi küнге - bolzabalalıq,
Yaşlanmazcasına görmelik, düşünmelik... Qartaymastay körmelik, oynalanaalıq.
Gençlikte kibir büyük, endişe yok ki, Jastıqta kökirek zor, uwayım joq,
Deriz ya, hiçbir şeyden sakınmazlık... (s.46)Deymiz de eşnәrseden qorğanaalıq.

Şair bir başka şiirinde de devrin gençlerinin ağzından onların hayatını anlatır. Abay, olumsuz insan davranışlarını izah ettiği ve öğüt verdiği şiirlerin pek çoğunda üçüncü şahsı kullanır. Nasihat ne kadar doğru olursa olsun insanlara özellikle de gençlere itici gelebilir. Bu yolla şair, gençlerin kendi tecrübeleriyle sabit olan hatalarına dikkat çekerek etkiyi arttırmaya çalışmaktadır. Gençler yazmayı okumayı öğrenmişler, fakat kendilerini eğitemedikleri için yarım okumaktan bir fayda alamayıp, cahil kalmışlardır:

Yazı yazdık,	Jazuw jazdıq,
Mektup aldık,	Han tanıdıq,
Uzun kaldık, molladan	Boldıq azat moldadan.
Yarım yamalak okumaktan	Şala oquwdan
Ne fayda sağladık,	Ne jarıdıq,
Kaldıktan sonra böyle nadan?	Qalğannan soñ qur nadan?
Paha biçilmez gençlik;	Bağasız jastıq
Tecrübesizlik,	Bozbastıq,
Alandık. (s.204)	Adastıq.

Abay'ın toplumsal faaliyetleri ve şiir sanatındaki yaratıcılığı, özellikle kazak gençlerinin arasında meşhurdur. Halkın birçok toplantısında, ölü gömüldükten sonra verilen yemeklerde, ayinlerde, törenli toylarda, düğünlerde, şarkıcı ve şairler onun şiirlerini söylerler. Belli bir kutlama: düğün ve büyük bayramlarda Abay'ın şiirleri söylenmektedir. Abay'ın köyündeki kızlar evlenirken, çeyizi ile beraber şairin el yazısı şiir kitaplarını, manzume ve nasihatlerini götürürler. Abay halkın ve gençlerin yol göstericisi, idolüdür. Abay'da gençlere önem verir, onları şiirleriyle yönlendirir.

Abay'a göre, ilim yoluna düşen gençlerin, halkına faydalı olarak hizmet edip ve gençlere “bana bu kadar; yeterli artık” demeden elde edilen bilimle yetinmeden sonuna kadar öğrenmeye devam etmesi gerektiğini belirtir (Muhamedhanulı 1993, s.336). Çünkü kimse tam öğrenmeden, öğrenmeyi bırakmamalı, kendini de “ne yapalım kader” diyerek oyalamamalı diye, onlara sürekli nasihatte bulunmuştur şair:

“Yaşımda bilim var” diye dikkat etmedim,	Jasımda bilim bar dep eskermedim
Faydasını gore gore denemedim.	Paydasın köre tura teksermedim
Yetiştikten sonra düşmedi avucuma,	Erjetken soñ tüspe di uwısıma,
Ellerimi vaktinden geç uzattım, kitaba.	Qolımdı mezgilinen keş sermedim.
Bu mahrum kalışımın sorumlusu kim,	Bul mahrum döp qalmağım kim jazalı,
Ellerimi tam açsam, gelişir miydim? (s.24)	Qolımdı döp sermesem, öser me edim?

Abay, gençleri geleceğe mükemmel bir şekilde hazırlamak için, gençlerin o dönemdeki düşüncesiz insanların kötü huylarından kurtulmaları ve kendilerini terbiye etmeleri hususunda nasihatlerde bulunmuştur. Yeni neslin karakterine ve insan terbiyesine ayrıca kafa yoran şair, çocuk eğitiminin çok erken yaşlarda başlaması gerektiği düşüncesini ortaya koymaktadır. O, bu konuyla ilgili olarak, “Onların henüz lekelenmemiş ruhlarına güzel hasletler kazandırmamız gerekiyor” diyerek eğitimin erken başlatılması ve sürekli olmasına dikkat çekmiştir:

Başında beyin olmayan,	Basında miy joq,
Kendine fikir bulunmayan,	Özinde oy joq
Alaycı afra-tafralı nadanın...	Külkişil kerdeñ nadannıñ.
Çoğunluk söylese inanır,	Köp aytsa köndi,
Yurt söylese tamamdır,	Jurt aytsa boldı -

Alışkanlığı nadan adamın...	Ädeti nadan adamnıñ.
Teninde gayret, düşüncende köz,	Boyda qayrat oyda köz
Olmadıktan sonra, söyleme söz. (s.128)	Bolmağan soñ aytpa cöz.

Şair, bazen gençlerden ümidini keser, pesimist anlayışla değerlendirir onları. Genç kuşakların sabır nesli olmadığını söyleyen Abay, sabretmeyip, bir işi sonuna kadar götüremedikleri için onlara kızar, darılır. Kendilerine güveni olmayan, inançsız, zıppır gençler onu üzer.

Genç nesil zamandaş üzüntü verdi,	Jasımda bilim bar dep eskermedim,
Sabır-ar yok, ara yok, yakaladı-yoldu...	Paydasın köre tura teksermedim.
İstikrarla hiçbir şey yönetemedi	Erjetken soñ tüspedi uwısıma,
İnançsız zıppır, tamamen deli...	Qolımdı mezgilinen keş sermedim
İstikrarla hiçbir şey yönetemedi	Turlauw qılıp eşnärse basqara almay
İnançsız zıppır, tamamen deli...	Senimi joq sermende öñkey jındı
Orada onları aldatır, burada sizleri,	Onda onı aldaydı munda munı
Canını alsan da bulunmaz hakikatı.	Janın berse tabılmas sözdıñ şını
İyilerden altısı-yüz yılkı eden diyeti,	Altı jaqsı juz jılqı bolğanbası
Bir semiz attır, ancak onun değeri...(s.256)	Bir semiz at boladı onıñ qunı

Abay, kendi yaşadığı devirde parlayan bir yıldız gibiydi. Düşünceleriyle halkı bilim ve medeniyete çağırması, insanları uyandırmayı kendine görev saymış, aşağıdaki dörtlükte de görüldüğü gibi özellikle gençlerin eğitiminin önemini vurgulamıştır:

Gençliğimde bilimi önemsemedim	Jasımda bilim bar dep eskermedim,
Faydasını görüp de incelemedim,	Paydasın köre tura teksermedim.
Büyüyünce düşmedi avucuma,	Erjetken soñ tüspedi uwısıma,
Elimi vaktinde uzatamadım, (s.24)	Qolımdı mezgilinen keş sermedim

Şair kendisinin gençlik yıllarında bilimle çok fazla ilgilenmemenin ve ilerleyen yaşlarında ise geç kalınmışlığın pişmanlığını yaşadığını anlatıp “Gençler vakitlerinizi boşuna geçirmeyin, ilmi ve medeniyeti öğrenin” diye nasihat etmiştir.

Gençlere örnek olma amacı ile yazdığını belirten Abay, söylediklerinin ancak gayretli, gönül gözü uyanık olanlara tesir edeceğinin altını çizmiştir:

“Ben şiiri meşgale olsun diye öylesine	Men jazbaymın öleñdi ermek üşin“
Sözleri dizmek için yazmıyorum.	Joq bardı ertegini termek üşin
Kalbinde hissi olan, sözden anlayan	Kökiregi sezimdi tili oramdı
Gençlere örnek olsun diye yazıyorum	Jazdım ülgı jastarğa beruw üşin
Bu sözleri uyuşuk olan anlamaz	Bul sözdi tasır uqqas talaptı uğar
Gayretli,gönül gözü uyanık dinç olan anlar”	Köñliñniñ közi aşıq sergegi üşin

(Kara-İbragim 2008:402)

Gençliğin enerjisi, en ağır madenleri bile oluşturan ve ele alınamayan büyük bir güç olan ateşe benzer. Şair, bu ateşin kalbi harekete geçiremediği yerleri merak ediyor:

Nerdesin gençlik ateşi,	Jastıqtıñ otı, qaydasıñ,
Dürtüp okşamaz mısın yüreği?	Jürekti türtip qozğamay?
Faydasını bilip bilimin,	Ğılımnıñ bilip paydasın,
Güzelliğini yormaz mısın alemin? (s.170)	Düniyenıñ körkin boljamay?

Abay, her zaman gençlere bilimin faydasına inanmalarını öğütler. Evrenin güzelliğini anlamak bilimle olur.

Abay, gençler ve gençlik dönemiyle ilgili alışkanlıklar ve pek çoğu hata sayılan davranışlara şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Gençlerden beklentileri, ümitleri ve hayal kırıklıklarını bu şiirlerde buluyoruz:

“Hırsızlıkla mal bulayım” der,	Urlıqpen mal tabam dep
“Tartışırsa oba yakayım” der,	Egesse auwıl şabam dep,
Şerefsiz birileri böyle eder...	Süytip quday atadı.
“Bu neyin” dese birine	Bul neñ dese, bireuwge
Yok yere çıkarır fitne.	Bul neñ dese bireuwge
“Kurtulayım” der işinden de,	Joq nãrseni şatadı.

Her şeyi görür kişiden de,
Büsbütün batar gidere. (s.80)

Qutılam dep isinen,
Bärin körüp kisiden

Abay'ın gençler hakkında yazdığı 10'dan çok şiir mevcuttur. Gençlerden şairin beklediği hareketler: işsiz dolaşmamak, faydasız işlerle uğraşmamak, ilim ve yabancı edebiyatın, özellikle Rus edebiyatı yazarlarının eserlerine öğrenerek o bilgilere sahip olmak, sır saklayabilmek, dürüst ve mert olmak, yalan da söylememektir. Fitneye karışmak, ortalığı karıştırmak, tartışmada ölçüyü kaçıırıp oba yakmak, şerefli davranış ve tutumdan uzak durmak gençlerde eleştirdiği durumlardır (Çınar, 1995, s.10).

Abay, gençlik çağının kısa ömrün kısa bir dönemi olduğunu ve gençken yaşlılığın düşünülmesi gerektiğinin altını çizerek belirtiyor. Yaşlılıkta eski zeka ve akılın olmayacağı için gençliğin bunları zamanında iyi değerlendirmesiyle, yaşlılıkta rahat edilebilir:

Maalesef çok ömrü geçirip gittik,
Harcadık bir şeye olmadan yetik.
“Sayılı bilgilerden biriyim” diye,
İlgi, düşüncesiz, övgü bekledik.
Dost aşkının olmaz yabancılığı,
Karışmış, ayrılmaz yürek sınırı.
Bizim “dostsuz, aşğız” dememiz,
Yalancılıktan yapılı gönül ağırlığı... (s.78)

Ökinişti köp ömir ketken ötip,
Ötkizdik birnäsege bolmay jetik.
Oyşıldıñ men de sandı birimin dep,
Talap, oysız, maqtandı qaldım kütip.
Ülgisiz jurttı üyretip, qaldıq keyin,
Köp nadandar özine tartar beyim.
Arılmas ädet boldı külkişildik,
Irjañ-qıljañ iyt minez degendeyin.

Abay, övgüyü hak etmek gerektiğine inanır. Sayılı bilgin ya da bilge olmak için çok çalışmalı, ömrü boş geçirmemelidir. İnsan olgun ve yetkin olursa bilgili olur ve saygıya hak kazanır. Abay dostluğa ve dost aşkına da inanır, önemser. Kuru kuruya dostluk ya da dost görünmek, yalana sapmak gönlü yorar, ağırlık verir.

3.1.2. Toplum ve Yöneticiler

Toplum hayatını yönetenler, önderler ışıklı, iyi, inandırıcı özelliklere sahip olmalıdır. Teninde gövdesinde ışık, değer, iyi hasletler taşımayanlar önder olamazlar. “Nurun varsa gövdende” adlı şiirinde ülkeyi kimler yönetmeli ve yöneten insanların

hangi vasıflara sahip olması gerektiğini konusunda düşüncelerini, toplumda liderin yeri ve önemini belirten şiirlerinden biridir.

Nurun varsa gövdende, Bu söze gönül veren ol... Eğer nur yoksa teninde, İster diri, ister ölü ol...	Säuwleñ bolsa keuwdeñde, Mına sözge köñliñ böl. Eger säuwleñ bolmasa, Meyliñ tiril, meyliñ öl.
--	---

Tanıyamazsın, görmezsin, Aksu gözlü kaplarsa bir yol.. İmamsız namazı işitmişsin, İşte bu, Aleviliğin açtığı yol...	Tanımassıñ, körmessıñ, Qaptağan soñ közdi şel. İmamsızdıq namazda — Qızılbastıñ salğan jol.
--	--

Halk, patırtıyla nasıl bulsun Kamil biri göstermese yol? Birlik içindeyse ulusun; Kaygı duymaz, emin ol... (s.142)	Köp şuwıldıq ne tabar, Biylemese bir kemel? Berekeli bolsa el — Jağası jaylauw ol bir köl.
---	---

Halk yolunu bilge, ışık sahibi önderlerle bulur. Olgun insan yol göstermezse halk patırtıya meyleder ve yoldan çıkar. Toplum birliğini, dirliğini kaybeder. Birlik varsa dirlik vardır, bu durumda toplum geleceğinden kaygı duymaz.

Abay'ın toplum hakkında yazdığı şiirlerini konularına şöyle ayırabiliriz:

1. Toplum eleştiren şiirler,
2. Ahlakla ilgili şiirler,

Ahlaki yönden eksikleri bulunanlar, erdemlerini yitirenler, erdem sahibi olmayanlar, bilhassa gençler iyi bir toplum oluşmasında sıkıntı yaratırlar. Abay bu yüzden gençlere bu noktalarda seslenir, öneri ve öğütlerde bulunur (Ualihanov, 1958, s.63).

Abay şiirlerinde, insanların olumsuz durumlarını ve insan psikolojisinden kaynaklanan çelişkileri acımasızca eleştirmekten çekinmez:

İnsanların kötü huyunu dile getiren beşliğinden,

Emek verip mal bulmaz,
 Bilimiyle fikir almaz,
 Boş evinde öyle yatar,
 Yurdu dolaşır yemek yer,
 Erkeklik arını satar. (s.80)

Qızmet qılıp mal tappay,
 Ğılım oqıp oy tappay,
 Qur üyinde jatadı.
 El qıdırıp as işip,
 Erkek arın satadı.

Abay erkeklik satmayı bir deyim gibi kullanıyor, erkeklik taslamak diye bir başka deyim de var. Bu pek övünülecek bir davranış değildir. Erkekliğin bir de arı namusu var. Onu sağlamak gerekir asıl. Erkek ne yapmalı bunu söyler. Erkek sözcüğünü genelleştirip insan desek, nasıl insan olunacaktır. Mal sahibi olmak ayıp değil, emeksiz mal sahibi olmak, bir yerde çalmak ayıptır. Emek veren mal bulur, mal sahibi olur. Fikir ise bilim ve çalışmayla olur. Bilgisi olanın fikri olur, çaba gösteren fikre sahip olur. Boş evde yatmakla, dolaşıp yemek yemekle erkeklik de olmaz insanlık da. Erkek olma, erkeklik iyi bir şeyse iyi özellik kazanmak, meziyet sahibi olmakla olur.

Abay bazı insanların iyi davranışlara, olumsuz ve nankör bir şekilde cevap verişini şu dörütlüğünde ele alır:

Enik besleyip it ettim,
 Baldırımı ısırıldı.
 Birine tüfek öğrettim,
 Nişancı oldu beni vurdu. (s.378)

Küşik asırap, iyt ettim
 Ol baltırımı qanattı.
 Bireuwge mılıq üyrettim,
 Ol mergen boldı, meni attı.

Yavru köpeği beslemiş, çocuğu büyütmiş, ama o baldırımı ısırmış, silah kullanmayı öğretmiş, nişancı olur olmaz hocasını, yetiştiricisini, ustasını vurmuş. Besle kargayı oysun gözünü misali. Çingeneyi padişah yapmışlar önce babasını asmış misali.

Abay'ın babası ve dedeleri üst düzey yönetici ve bürokrattırlar, bazen de sert davranıp haksızlık yapmışlardır. Bunları görüp ders alan, maddî ve manevî yönden güçlü Abay, asla halka, mahiyetinde hizmet gören insanlara karşı kötü ve incitici davranmamış, gücünü kötü bir silah olarak kullanmamıştır. Bilakis bu gücü halka baskı ve şiddet unsuru olarak kullanan zümreyi ve zenginleri eleştirmiştir. Abay daha gençken idari yönetimde görev alır. Bazı beylerin üst düzeydeki bürokratların kötü karakterlerini, ikiyüzlüğünü, insanları kandırarak kimliklerinden uzaklaştırarak halkı nasıl ezdiklerini dile getiren dörütlüğünde şöyle ifade etmektedir:

Sevinir durur bolus,
Sırtını sıvazlayıp vurunca.
Kibirlenen yönetici Rus,
Süslü cepken verince.

Mez boladı bolısın
Arqağa ulıq qaqqanğa
Şeltireyip orısın
Şendi şekpen japqanga

Bu da hesap olur mu,
Şan şöret bulduğuna.
Kafan varsa yaklaşma,
Boşa delirip koşana. (s. 85)

Osı da esep bola ma
Ar, abuyır tapqanğa?
Miyiñ bolsa jolama
Bos jeligip şapqanğa.

Abay, insanın sadece kötü huyları ile zulüm ve insafsızlığını eleştirmekle kalmaz. Abay'ın büyüklüğünü sağlayan unsurların başında onun eleştirmekle yetinmeyip doğru yolu da göstermesidir. Eserlerinde zorluklardan kurtulmanın yolunu bulmaya çalışmaktadır. Diğer bir şiirinde de, öğrenmeyle, insanoğlunun “insan olabilmek” için gayret göstermesini şöyle açıklamaktadır:

Bilgin olmadan övünme,
Yeri bulmadan sevinme,
Heveslenip şadlanma,
Gülme oynayıp boşuna. (s.62)

Ğılım tappay maqtanba,
Orın tappay baptanba,
Qumarlanıp şattanba
Oynap bosqa küluwge.

Gelmiş geçmiş birçok şair şiir sanatını çarın, yöneticinin, kendisini hoş tutan insanların hizmetine amade etmişlerdir. Ama Abay'ın böyle bir beklentisi olmadığı için toplumda görülen aksaklıkları ve haksızlıkları bütün çıplığıyla ortaya dökmüş ve onlara çözüm yollarını da göstermiştir. Abay'ı zaman ötesine taşıyan içinde bulunduğu toplumun bu şartları ve mecburiyetleri olmuştur.

Abay toplumun yararlarını saracak insanların gençler olacağına inanır ve onlara her zaman nasihat ve tavsiyelerini tekrarlar. Ömrünün son senelerinde yazmış olduğu “Ölsem Yerim Boş Kalmayacak mı?” şiiri bu düşüncelerine tercümandır. Bu şiir bir öz eleştiri niteliğindedir. Şair geçen günleri hatırlayarak çekilen sıkıntı ve ıstıraplara değinir. Kendi halkının geleceğine inançla bakan şair tarihte silinmeyecek izler bıraktığı için rahattır. Yarınların büyüklerini muhatap alarak şimdiden karşılaşacakları sıkıntı ve çilelere göğüs germelerini ve sabırlı olmalarını tavsiye etmektedir. Gençleri insanlığa, topluma hizmet inancıyla terbiye ederek, onları ilme götüreceği yolu gösterip, bu

meselelerin çözümü için çalışmalı demiştir. O, çalışmanın insan ve toplum hayatındaki yerine büyük önem vermiştir. Abay'ın sözleri, genç kuşakların her tür mesleğe serbestçe yönelmelerinde etkili oldu ve onlara faydalı çalışmaları organize etme yollarını gösterdi

Ölsem, yerim kara toprak nemlenmez mi? Ölsem, ornım qara jer sız bolma
Sivri dil bir utangaç kıza dönüşmez mi? Ötkir til bir uyalşaq qız bolmay ma?
Aşk, husumetle savaşmış,
Mahabbat, ğadauwatpen maydandasqan
Şaşkın yüreğim, buz kesmez mi? Qayran meniñ jüregim muz bolmay ma?

Çaresiz kader bir gün denk gelmez mi? Amalsız tağdır bir kün kez bolmay ma?
Birine aheste, birine tez yetmez mi? Bireuwge jay, bireuwge tez bolmay ma?
Asi yürek , ayağını eğri başmış,
Asauw jürek ayağın şalıs basqan.
Yerini bulup sonrakine söz kesmez mi? Jerin tauwıp artqığa söz bolmay ma?

(s.366)

Kazak toplumun fikir, kültür ve sanat dünyasına köklü bir değişiklik ve taze bir kan getiren Abay'ın en belirgin şu özelliklerini görebilmemiz mümkündür. Şair, Arapça ve Farşça öğrenmenin yanında, özellikle zararlarından korunmak ve faydasına ortak olmak için Rusçayı da öğrenmek gerektiğini belirtir. Abay, gençleri ve insanlığı terbiye ederek, hümanizm, vatanseverlik ve uluslararası dostluğu, adalet ile merhamet esas unsurları şiirlerinde ele almıştır.

- ❖ Abay reformcudur. Toplumsal düzenlemelerde kesin ve köklü değişikliğe gidilmesi gerektiğini savunur. Halkın bir an önce göçebe düzeni bırakıp yerleşik düzene geçerek tarım ve ziraate yönelmesini ister.
- ❖ Abay, olaylara bakış açısı itibarıyla objektiftir. Meseleleri sebep sonuç ilişkilerine bakarak tahlil etmeye çalışır.
- ❖ Abay toplumun şahsi çıkar ve menfaatlerini bütün meselelerin üstünde tutar. Halkın çıkar ve iradesine uygun kanun ve yasaların bir an önce hayata geçirilmesine çalışmıştır.
- ❖ Yenilikçidir. Fakat bu yenilikçiliği tamamıyla değişme anlamında değildir. Bilimin önceliğini savunur. Bunun için de toplumuna her yönüyle gelişmiş olan ülkeleri örnek gösterir (Çureşkin, 1968, s.47).

Abay kendi milletinin, toplumunun geri kalmışlığının, görgüsüzlüğünün, kişilik bozukluklarının sebebinin cehalet olduğunu bilmektedir. Adet ve alışkanlık haline gelmiş davranışların kolay kolay değişmeyeceği malûmdur. Ancak toplumu kemiren bu illetten bir an önce kurtulmak hayati önem taşımaktadır. Bu yanlış davranışların kötülüğünün insanlara anlatılması, insanların eğitilmesinin yolu sadece okullardan geçmemektedir. Zaten, şairler sözlü şiir geleneğinde dombıra ile diyar diyar gezerek insanlara şiirler söylemektedirler. Son yıllarda bulunan şiirlerin arasında Kazak millî çalgısı “dombıra” hakkında da şiiri de vardır:

Dombıraya el vurma	Dombırağa qol soqpa
İçimi ürperterek sırasıyla..	Şımrlatıp bir birlep
Yüreğim atma, gel dursana,	Jüregim soqpa kel toqta
Yaş gelir göze, boşarcasın	Jas keler közge jür jürlep
İçteki eski alevleri	İştegi eski jalındı
Söndür yeni vaziyetinle.	Söndir jaña qılıqpen
Konuşsana güzel, sevimli	Söylesşi jaqsı jağımdı
Benim gibi kalbi kırık ile... (s.406)	Mendey köñili sınıqpen

Bir milletin gelişmesi, bilimine verdiği değerle olacağını, daima bilgin kişiye saygı duymalarını örnek alarak, insanlara seslenerek “Bilimde birliğe” şiirinde açıklamaktadır:

Olmasan da benzemeye çalış,	Bolmasañ da uqsap baq,
Bir bilgini görerseniz.	Bir ğalımdı körseñiz.
Öyle olmak nerede diye,	Onday bolmaq qayda dep,
Söyleme, bilimi sevseniz.	Aytpa ğılım süyseñiz.
Size bilimi kim verir.	Sizge ğılım kim berer,
Yanmadan yatıp sönseniz?	Janbay jatıp söñseñiz?
Dünya da özü mal da özü,	Düniye de özi, mal da özi,
Bilime gönül verseniz. (s.62)	Ğılımğa köñil berseñiz.

Bu durumda Kazak halkının şiir vasıtasıyla eğitilmesi mümkün olabilecektir. Bu sebeple Abay, sözünü ve şiirini bu maksada ulaşabilmek için şiire yabancı olmayan milletin hizmetine sunmuştur.

Şiirlerinin temasının bel kemiğini yanlış davranış ve alışkanlıklarla bunların acımasızca tenkidi oluşturur. Bu tenkitler, bazen nasihat, bazen alay ve küçümseme, bazen de küfür ve beddua şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kadar sert bir üslup seçmesinin birden fazla sebebi vardır. Söz konusu alışkanlıklar o kadar yaygınlaşmıştır ki artık benimsenmektedir. Bu müzmin sosyal hastalığın yumuşak ifadelerle, imalarla anlaşılması güçtür. Problemi büyütme çözümün aciliyeti anlatmanın en kestirme yoludur. İkinci bir sebep de hitap edilen halkın kültür seviyesinin bu üsluba aşina olmasıdır.

“Dağınık” halkı birleştirme düşüncesi Abay’ın hayatı boyunca amacı olmuştur. Su ve mera kavgalara son vermek, eğitim ve öğretimin önemini vurgulamak için mücadele verir. Kendisini buna mecbur görür. Halkın bu durumu şaire acı verir. Bu sebepten dolayı kalbinin derinliğinde fırtınalar kopar:

Büyük Halkım, Kazakım, zavallı yurdum,
Usturasız ağzına düştü bıyığın,
İyi ile kötüyü ayıramadın,
Biri kan, bir yağ olmuş iki avurdun.

Kendiminki diyemiyorsun kendi malına,
Gündüz gülüşün bozuldu, gece uykun.
Kendi kendine bey, hepsi kırıntı,
İşte bozulmadı mı birliği yurdun?
Birlik yok, bereket yok, temiz gönül yok,
Tükendi zenginliğin, beslediğin yılkın. (s.37)

Qalıñ elim, qazağım, qayran jur,
Ustarasız auwzıña tüsti murıtı,
Jaqsı menen jamandı ayırmadıñ
Biri qan, biri may bop endi eki urtıñ.

Bet bergende şırayıñ sonday jaqsı,
 Qaydan ğana buzıldı sartşa sırtıñ?
 Uqpaysıñ öz söziñnen basqa sözdi,
 Auwzımen oraq orğan öñkey qırtıñ.
 Özimdiki dey almay öz malıñdı,
 Kündiz külkiñ buzıldı, tünde – uyqıñ.

Şair kendi bey ilan eden zavallı yöneticilerden, iyi ile kötüyü ayıramayan insanlardan şikayetçidir. Ancak bu şikayet, serzeniştir. Bu insanın en sevdiğine, sevgilisine sitemidir. Abay halkını sevmekte, ancak birlik olmamasından yakınmaktadır. Evladını uyaran baba gibi halkını şiddetli biçimde eleştirerek birliğe çağırılmaktadır. Onu en çok etkileyen olumsuzlukların başında soylar arası kavgalardır. Bu kavgalar Rus Çarlarının “böl ve yönet” politikasına da uygun düşmektedir. Kendine yakın beyler bulan Ruslar, bunlar aracılığı ile Türkistan’ı siyasi ve ekonomik yönden çoktan egemenliklerine almışlardır. Bu politikalar sonucu Türkistan Çinliler ve Ruslar arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşımda Kazaklar iki ana kütle olarak bölünmüşlerdir. Doğu Türkistandakiler Çinliler, Batı Türkistandakiler ise Rusların egemenliğinde kalmışlardır. Abay, kuşkusuz, bu acıyı yüreğinde duymuş ve yeri geldikçe şiir ve nesir yazılarında halkı ile birliğe, dirliğe, eğitim almaya çağırılmıştır (Muhtar Avezov, 1995, s.59).

Abay halkın birliğini engelleyen unsurlar üzerinde durur. Birliği ve dirliği engelleyen başlıca unsurları onun “sabırsız, arsız, tembel” diye başlayan şiirinde görürüz. Abay’a göre sabırsız ve arsız davranış, tembellik, yakınıni istememek, utanmazlık, fikirsizlik, dedikodu, yalan, iftira, kibirlilik, kurnazlık, lafazanlık, Kazak’ın dirliğini yok etmekte, birliğini azaltmaktadır. Yeri gelince kendi halkını eleştirmekten çekinmeyen Abay, yazı ve şiirlerinde ders veren öğretmen, kaybolan birine yol tarifi veren yolcu gibi, nasihat eden baba bunun gibi rollerde şair karşımıza çıkar:

Sabırsız, arsız, erincek,
 Heveskar ve terbiyesiz,
 Biçare Kazak onun için,
 Salıncak, ağız birliksiz...(s.191)

Sabırsız, arsız, erinşek,
 Körse qızar, jalmauwız,
 Sorlı qazaq sol üşin,
 Altı baqan alauwız.

Abay, hayatı boyunca halkını aydınlatmaya çalışır. Zaman zaman karamsarlığa düşer. Onca çabalarına rağmen halkından olumlu tepki alamaz ve buna çok üzülür. Bu durumda en üzücü olan ise insanların tepki vermemesidir.

Mesela “Yaşımda bilim var diye dikkat etmedim” şiirinde:

Kendim de başa kakıp, böbürlenmedim,
Kazaklara nasihatten yetinmedim.
Hiç yok ki, emeğin kıymetini bilenim,
Nihayet, huzurlu yaşayanı ters görmedim. (s.24)

Özüm de baska şauwıp töske örledim
Qazaqqa qara sözge des bermedim
Enbegındı bilerlik eş adam joq
Tübünde tınış jürgendı teris körmedim

Her kesimden, her kademededen ve her yaştan devrin insanının masaya yatırılıp incelendiği bu şiirlerde tek bir konu yoktur. Kunanbayoğlu'nun, bilgi ve bilime olan hayranlığı bütün eserlerinde göze çarpıyor. Bilim olmadan dünyanın anlamsızlığına inanıyor. Bilimsiz dünya yok hükmündedir” bilmek için sevmek gerekir. Anlayışı Abay'da da karşımıza çıkıyor.” İlim ve istek sevgiden doğar” diyor. Bilgi konusunda elde edilen verilerin pragmatik yönüne değinerek “Bilgenin sözleri, öğrencilere yol gösterici nitelikte olmalıdır ifadesinde bulunuyor.” Bunun karşısında algılayıcı durumunda bulunan öğrencilere de ders verir nitelikte şu ifadeyi kullanıyor.” Sözün değerini bilmeyene söz anlatma” (Abay/ İbrahim Kunanbayev, 2005, s.31).

Hikmetli sözlerin değerinin anlaşılması biraz da muhatabın algısına bağlıdır. Cevherin değerini yine sarraflar bilir kaidesinde, değeri anlaşılmayan sözlerin sarf edilmesi boşunadır. Atların önüne, ot yerine mücühher dökülmesi ne kadar abes ise nadan olana hikmetli söz o kadar abestir. “Gönülde ışık yoksa nadan bir şey bilemez” nadan olan kişi gününü gün eden, halkına faydası dokunmayan, sadece kendini düşünen cahil kişidir. Beyni, halkının özgürlüğü için fikir üretene gelince o kişi, gerçek bir hakim, hikmet sahibi ulu şahıstır. Bencil olanın beyninden süzülen her şey bencillik kokar. Söz gücünün inkılaplarda, ihtilallerde, sosyal bunalım dönemlerinde ne tür etkilere sahip olduğunu biliyoruz.

Adam ve insanoğlu ayırımını sık sık kullanan Abay, bu sözde de insanın, nadanlık ve pendelikten kurtulmasının yollarından birinin, insan beyniyle ilintili olduğunu ve dolayısıyla da beyinden süzölüp gelenlerin kontrol altına alınması gerektiğini vurgular. Pende olmaya özen kişinin ise, vurdumduymaz bir karakter yapısına sahip olduğu belirtilir. İnsana bilimine göre değer biçilidir. İnsanın derinliği bilgi içselliliği ile de ilgilidir. Bunun dışındaki değerlendirmeler, hata payını artıracadından nazarı dikkate alınmamalıdır. İnsanı insanlıktan çıkaran, bozan, durumlardan değerlendirmelerden sakınmak gerekir.

Kılavuzu karga olanın burnu necasetten ari değildir. İnsanın sekülerleştii günümüzde, güven duygusu bozuldu. İnsan seçici olmak durumundadır. İnsan kısa olan ömür sermayesini dikkatli ve iktisatlı kullanmalı, en kestirme yoldan faydalı olan sonuçlara ulaştıran fikirleri elde etmeli. Faydalı bilginin gerçek bir güç kaynağı olduğunu burada bir daha zikrelelim. Abay, bilginin kaynağı ve değeriyle ilgili değerlendirmelerinde rasyonalist düşünürlerden farklı değerlendirmelerde bulunuyor. Rasyonalistlere göre bilgi (apriori) doğuştandır. Oysa Abay “İnsan doğuştan bilgiyle gelseydi, herkes öğrenmeden alim olurdu. Bizim toplumun çıkarlarına hizmet etmeli” bilim öğrenmeye, çıkar düşünceyle başlanmaz, şahsi çıkarlar ancak bencilliğimizi besler.

Fikir ve düşünce adamı olarak Abay; zamanın çabucak geçtiğini, ama zaman içerisinde yapılan her bir davranışta aklın ve iradenin birlikte kullanılarak çeşitli fikirlerin oluşabileceğini, sürekliliğini muhafaza ederek yeni bilgilerle ilerleme ve gelişmeler olacağını savunmuştur:

Gün ardından gün doğar	Kün artınan kün tuwar,
İlerleme değişmez.	Bir kün damıl etkizbes.
Fikir fikri sürükler,	Oy artınan oy quwar,
Yele binsen yetişmez. (s.370)	Jelge minseñ, jetkizbes.

3.1.3. Cehalet ve cahillik

Abay, köyün, toplumun eski düzenine, zararlı örf ve adetlerine, tembelliğe karşı zehirli konuşuyor ve aynı zamanda akıllı bir insan için gerekli olan irade, emeğe karşı saygıyı savunuyor. Açığa vuran tüm kuvvetli şiirlerinde, önceki nasihatı, öğretici konularını bozuyor. Kendisinin şiir sanatının programında: “Eğlence için şiir

yazmadım”, “Nazım dilin sahibi”, “Eğer yakının ölmüşse” o feodallerin geri ideolojisinin taşıyıcıları olan, kendisinden önce yaşayan şairleri eleştiriyor ve onların sanatını “nazım parçası” olarak adlandırıyor:

Bahadırdan övüngen yağmacı doğar ya,
Çapkın da, maceracı da avare candır ha...
Arsız, malsız, işsiz güçsüz, akılsızlar da,
Dangalak ayyaşlar olarak ortaya çıkar ya.
Mest olarak gülse beş altı mizacı budala,
Sıkılma kızıl dilim, al gel dili, hür bırak ya! (s.146)

Batırdan barımtaş tuvar dañğoy,
Qızşıl da qızıqşıl da äuwre jan ğoy.
Arsız, malsız, aqılsız, şaruwasız,
Elirmeli maskünem bayqalğan ğoy.
Bes altı miysız bāñgi külse māz bop,
Qiynalmay, qızıl tilim, kel tildi al, qoy!

Abay toplumdaki cahil, sorumsuz, tembel insanların ciddi ve faydalı işlerle meşgul olmalarının yararlarını şairlerin büyük bir kısmında işlemiştir. İlmin, toplumun cahillikten uzak kalması için ve bilmenin toplumsal yararların pek çoğunun ilacı olduğunu idrak etmektedir. Gençliğe seslendiği şiirlerde, yüreklerini dürtüp harekete geçirmeyen gençliğin akıl ve enerjisinin nerede olduğunu sorarak ilmin faydasını bilip de, bir sihirli değnek dokunmuşçasına, dünyayı ne kadar güzelleştireceğini tahmin edememelerine kızmaktadır:

Nerdesin, gençlik ateşi?	Jastıqtıñ otı, qaydasıñ,
Dürtüp okşamaz mısın yüreği?	Jürekti türtip qozğamay?
Faydasını yormaz mısın alemin?	Ğılımnıñ bilip paydasın,
Şaşaasını yormaz mısın alemin? (s.170)	Düniyenıñ körkin boljamay?

Abay, ilmin olduğu yerde kaygının ve öfkenin olmayacağını düşünür. Çünkü kaygılanan ve öfkelenen insan, meseleyi nasıl halledeceğini bilmiyor anlamına gelir. Kaygı ile öfkenin tazyikiyle dilinden keder çıktığını ifade eden şair, dolaylı olarak şairle

alim arasındaki farkı da ortaya koyuyor. Biri kederlenip söylemekte, diğeri çözüm üretmektedir:

Kaygı çıkar bilimden,	Qayğı şığar ilimnen,
Öfke çıkar bilgiden...	Iza şığar bilimnen.
Kaygı ve öfke daraltınca	Qayğı men ıza kıskan soñ,
Acı çıkar dilimden... (s.232)	Zar şığadı tılımnen.

Abay'ın en fazla üzerinde durduğu ve rahatsız olduğu problemlerden birisi cahilliktir. İnsanları ve toplumu incelediği şiirlerin hepsinde ya doğrudan doğruya bilgisizlik anlamındaki cehalet veya cehaletin sebep olduğu davranış bozukluklarını izah eder. Bozkır kültürünün etkisinden kurtulamadan endüstri çağına geçmeye başladıkları ve memleketine çok sayıda Rus'un yerleştiği bir devirde, hem çağa adapte olabilmek, hem de kendileri üzerinde oynanan oyunları bir taraf edebilmek için insanların bilgili, çalışkan, akıllı ve kendini yönetebilecek karaktere sahip olmaları gerekir. Bu sebeple, Abay, eski alışkanlıklar ve cehaletten Kazak milleti idealine kavuşturmaya çalıştı.

Abay'a göre insan, gözünün gördüğünden başka düşüncesi olmazsa cahil demektir. Çünkü insan gördükleri ve bildiklerini akıllı ve mantığıyla yorumlayıp sonuçlar çıkarabilir. Eğer bunları yapmıyorsa, cahildir, tehlike ve kötülüklerden habersiz olduğu için de, derdi yoktur, gönlü rahat ve hoştur. Sahip olan aklını kullanabilmek için onun ihtiyaç duyduğu bilgiyi vermek gerekir. Bilgi olmayınca akıl değerini kaybeder, körelir. Cahil insanlar aklını kullanmadığı için adeta ondan kaçmaktadır:

İnsanın önemsiz şeyleri.

Bununla birlikte, aynı zamanda bir gürültü meselesidir,

Herşey yolunda.

Naden'in başı belada

Gözlerinden başka bir sebep yok.

Karanlık perde

Bilgelik senden uzak,

Oyunda sadece bir oyun var (s.445)

Közinen basqa oyı joq,
 Adamnıñ nadan äuwresi.
 Sonda da köñili tım-aq toq,
 Jayqañ-qayqañ är nesi.

Nadannıñ köñilin basıp tur
 Qarañğılıq perdesi.
 Aqıldan boyı qaşıq tur,
 Oyında bir-aq şaruwası.

Abay, tamamen cahil ve serseri olan kişinin ne kadar insan olduğunu iddia etse de insan olmamayacağını düşünür. Gayesiz yürüyüp, horlanan bir zavallı hayata da layık değildir:

Karanlıkta, nadan hayatında	Önkey nadan anturqan,
Başka bir deyişle, bu bir ruh mu?	Qanşa aıtsa, jan ba eken?
Gitmekte özgür	Bos jürıp qur qalqan
Bir hayatın var mı (s.446)	Ömirine kan be eken?

3.1.4. Tabiat

Şairin her şiirinde konu genişliği yeni düşünceler oluşturmuştur. Abay'ın çok sevilen lirik şiirleri arasında tabiat şiirleri yer alır. İlk defa Yaz, Güz, kış gibi özel isimler vererek mevsimleri ele alır. Abay, mevsim şiirlerine önce işleyeceği mevsimin tabiattaki meydana getirdiği değişiklikleri tasvirle başlıyor. Kendini, kendi zevk ve duygularını aşmış ve Kazak teknoloji çağına eğitilmiş, ahlak sahibi bir insan olarak hazırlamayı hayatının olduğu kadar, şairliğinin de gayesi bilen Abay'ın konuyu insana, insanların yaşayışına ve tabiat içindeki yerine getirmemesi düşünülemez. Gerek tabiat, gerek muhabbet, gönül şiirleri olsun, toplum hususunda şiir diliyle verilen felsefik düşünceler olsun, yakın dost ve akarabaya yazdığı özel şiirler, latifü-dolaylama şeklinde verilmişse bile, derin anlamı taşıyarak edebi olarak saklanmaktadır. Bu nedenle şairin yerleşmiş döneminden itibaren ömrün son günlerine kadar gelen zaman içindeki tabiatla

ilgili şiirlerini örneklerle açıklayalım: “Kış” şiirinde Abay, yılın bu mevsimini Kazak edebiyatının tarihine ilk kez insan şeklinde tasvir etmiştir:

Ak giyimli, heybetli, ak sakallı,	Aq kiyimdi, deneli, aq saqaldı,
Kör mü, sağır mı, ayırmaz diri canı.	Soqır-mılqauw tanımas tiri jandı
Rengi soğuk, üstü başı apak kırağı,	Üsti-bas- aq qırauw, tuwsi suwıq,
Bastığı yeri büyüleyerek, gelip kaldı. (s.111)	Basqan jeri sıqırlap, kelip qaldı.

Ak kıyafetli, ak sakallı, kör, dilsiz insanoğlunun halinden anlamaz bir yaşlı gibidir, kış, ihtiyarın dış görünüşü ile tabiata hakim olan beyaz renk ve sessizlik gelip musallat olmuştur.

Yılın başka mevsimlerine atfen yazdığı şiirleri de “Yaz”, “Güz”, “İlkbahar” gibi tabiat olayları insan kişiliğiyle, hal ve hareketleriyle sıkı bir bağlantı içerisinde verilir. Yaz şiirinde bahar mevsimiyle tabiatın, insanlar ve hayvanların canlanışını, harekete geçişini, çok canlı bir tablo halinde gözlere sunar. Yani, şair sadece tasvirle kalmayıp, bununla birlikte belirli bir çevrenin ve toplumun, özellikle Kazak halkının köyünün değişik yaşam tarzını da ifade etmektedir:

Yaz günü Temmuz olduğunda,	Jazdıkün şilde bolğanda,
Yeşillikler, çayırlar, çiçekler	Kekoray şalgın, bãyşeşek
Uzayıp, büyüyüp dolduğunda...	Uzarıp ösip tolğanda;
Gürleyip akan dere kenarına,	Kürkirep jatqan özenge
Obalar göçüp konduğunda...	Köşip auwıl qonğanda:
Kişneyip duran ylkının,	Şurqırap jatqan jılqımnıñ
Çayırdan sırtı görülür ya...	Şalgımnan jonı qıltıldap,
Atlar;aygırlar, kısraklar,	At aygırlar biyeler
Böğrü çıkar, iniler ara sıra...	Büyiri şığıp, ıñqıldap,
Suda durur sineklerini kişeler,	Suwda turıp şıbındap,
Kuyruğuyla şıpırdadır ya...	Quyırğımen şılıpıldap,
Arasında kulun-tay	Arasında qulın-tay
Döner koşar, kabarıp ya..	Aynala şauwıp bultıldap,
Yukarı-aşağı ördek,kaz (s.70)	Joqarı-tömen üirek, qaz

“Yaz” şiirinde çiçekler büyüyüp dolgunlaşır, gürüldeyen nehir kıyısına köy göç eder, bir taraftan da at, aygır, fazla yedikleri için karnı şişip ıkıldayarak suda durup sinekleri kaçırmak için kuyruklarını sallar, aradaki kısrak yavrusu da etrafta sıçrayarak oynamaktadır. Ördekle kaz aşağı yukarı uçacak sesler çıkararak tablodaki yerini alır. Bu manzara içinde insan unsuru hakim yerini alır. Görüldüğü gibi tabiat, insan ve hayvan yaşayışıyla, ayrıntılar kaçırılmadan, resmedilmiştir.

Abay, Kazak şiirine tabiatı canlı olarak sunan ilk şairdir. “Yaz”, “Güz”, “Kış”, “İlkbahar” şiirlerinde canlı tabiat tasvirleriyle karşılaşırız. Şair bu şiirinde peyzajları, tabiatın güzelliğini çizer, Avcılar ava çıkar, dağlar karlıdır, göllerde kuşlar cıvıldar, atlılar vurdukları avlarla dönerler. Gökyüzünde yükselen kartallar, yıldırım hızıyla iner, tilki avlarlar. Dağlar geçitleriyle, etekleri, taşlarıyla vardırırlar. Soyut bir dağ yerine somut bir dağ kavramıyla karşılaşılır. İnsanın duygu ve düşünce dünyası doğal ortamla bir at bulunmalı, rahat edilebilecek giyisiler temin edilmeli, candan arkadaş bulunmalıdır:

İlk karda kartalcı çıkar ava,	Qansonarda bürkitşi şığar añğa,
Taştan tilki bulunur göz açıp bakana,	Tastan tülki tabılar andığında
İyi at ile geçimli yoldaş – bir ganimettir,	Jaqsı at pen tatuw joldas - bir ğaniybet
Uygun tertipteki giyim avcı adama.	İñğaylı ıqşam kiyim añşı adamğa.

Birisi gök, birisi yer...Dahası,	Bireuwi – kök, bireuwi - jet tağısı
İnsan için batısır kızıl kana.	Adam üşin batısıp kızıl qanğa.
Kar apak, tilki kızıl, kartal kara,	Qar – appaq, bürkit – qara, tülki qızıl.
Bezner, oldukça güzel yıkanmaya. (s.16)	Uqsaydı qasa suluw şomılğanğa.

Bu şiirlerde Abay sadece doğanın güzelliğini değil aynı zamanda ilk karda bir kartalcının av yakalama sürecini de vurgulamaktadır. Bir başka şiirde, Abay, sosyal eşitsizliği açıklamaya çalışır ve sosyal problemleri açığa çıkarır, örneğin “Kasım aralıklı o bir-iki ay, Güz Kasım” şiirlerinde bu konuyu ele alınmıştır. Aralık ayı geldiğinde, yani soğuklar geldiğinde fakirlerin soğuk bir evde ısınmadan ve yakacak odun olmadan nasıl donacaklarını açıklar. Zengin ve varlıklı insanlar ise sıcak bir evde ve rahatça oturacak. Ayrıca, zenginlerin fakirlere, özellikle yaşlılara yardım etmelerini teşvik ediyor. Şair, bu iki şiirinde zengin ve fakir insanların hayatını bütün gerçekliğiyle sergiler:

Fakir yürür durmadan bakar mala,
 Odunu yok devamlı yakmaya.
 Donan iyini ısıtır, deri paltosunu tabaklar,
 Cepken diker hanımı, üşür başlar zanğırdamaya. (s.108)
 diye ifade eder.

Kedeydiñ özi jürer maldı bağıp
 Otıruwğa otın joq üzbey jağıp
 Toñğan iyin jılıtıp tonın iylep
 Şekpen tiger qatını bürseñ qağıp

Baharla gelen canlanma, güzellik ve mutlulukların kaynağı aslında yaratılışın da sebebi olan sevgi ve aşktır. Abay, şiirin devamında evliliğin öncesine ve yaşanan aşka döner. Güneş güveyi, yer gelin adayıdır. Bir kış boyu birbirlerini görememiş hasretleri artık katlanılmaz noktaya varmıştır. Güneş yeryüzünün üstünde dolaşmakta adeta kur yapmaktadır:

Gün yokken kibirlenen yıldız ve ay ise	Kün joqta kisimsiner juldız ben ay
Ne yapsın ışıldamasa, kara gecede,	Ol qaytsin qara tünde jarqıldamay
Tan atınca güneşin çıkacağını bilir de,	Tan atqan soñ şığarın künniñ bilip
Rengi kaçar, olamaz eskisi gibi, istese de	Öñi qaşar bola almas burıñıday

Aya ve yıldızlara ısınan yel haber verir	Ay juldızğa jılı jel habar berip
Canlı varlıklar sevinir, toya heveslenir...	Jan januwar quwanar toyğa elerip
Matemli ak yorganını silkerek atıverir,	Azalı aq körpesin silke tastap
Yer gülümser, rengini canlandırırverir...	Jer külimder öñine şıray berip

(s. 192)

3.1.5. Kadın ve Aile

Abay'a kadar Kazak sosyal hayatında ve edebiyatında kadına karşı iki görüş vardır. Birinci görüşte kadınlar değerli tutulur, ikinci görüşte ise önemsiz kabul edilirler. Halk destan ve şiirlerinde Doğunun ümitsiz, zavallı kadınlarının yeri anlatılıyordu. Bu

konu Abay'ın yaratıcılığında yeni şarkı ve manzumelerde genellikle kadınların trajik hayatını anlatmak biçiminde sürer.

Şair ise kendi şiirlerinde kadınların, kızların iç dünyası, içindeki sırları, düşüncelerini ve duygularını açıyordu. Şair, kız kendisine sevgili seçiyorsa onun sevgilisinin ne kadar güzel, samimi, ne kadar derin olduğunu ve bu zor mücadele ile edindiği mutluluğu için onun iradesi de çok güçlü, kuvvetli ve başeğmez olduğunu ifade ediyor. Abay, kazak kadını ve annesini “mutlu ailenin desteği”dir diye tanımlıyor. Onların kendisini kurban etmeye hazır olduğunu, dostluğa karşı akıllı ve sadık olduklarını, ruhlarının şahane ve temiz olduğunu söylüyor. Kadınların ezilmemeleri için Abay şiirlerinde toplumda kadının eşitliği için mücadele ediyor. Abay, şiirlerinde kadının sosyal hayat içindeki yeri ve önemi “Masgut” adlı destanında en çarpıcı şekilde ifade eder; kadının barışçı yanını vurgular:

Esasında, insanın başında bela olur mu?
Etrafında ipini koparmış bulunur mu?
Erkek öfkelenince, eşi sakinleşirse
Eskisi gibi düşmanca durulur mu? (s.426)

Teginde adam bası sauw bola ma?
Boyında tekserilmes dauw bola ma?
Eri aşuw aytsa äyeli basuw aytıp
Otırsa, burıngıday jauw bola ma?
der.

“Gözümün karası” adlı şiirinde beğenilen güzelin önce dış görünümü verilir. Buna göre güzel, geniş alınlı, gür saçlı, ak boyunlu, kızıl yüzlü, kara gözlü, yay kaşlı, ak dişli, bal dudaklı, dik burunlu, ince belli, yumuşacık etlidir. Bu sevgilisinin kavgası kış, gülüşü yazdır. Gül bile kokusunu bu güzelden almaktadır, güzeli sevmek peygamberin sünnetidir.

Geniş alın, gür saç
Ya bir arşın, ya kulaç...
Ak gerdan, kızıl yanak
Sevdiğim, yüzünü aç! (s.216)

Keñ mañday qalıñ şaş
Ya bir kez ya qulaş
Aq tamaq qızıl jüz
Qarağım betiñdi aş!

Kadın Abay'a göre sorunlar içinde boğulmamalı, hak ettiği sevgiyi görmeli ve yaşmalıdır.

Abay'ın Kazak düşünce ve şiirine getirdiği bir yeni düşünme biçimi de kadınlarla ilgilidir. Halk geleneğinde kadın, genel Doğu şiiri içinde yer alıyordu. O, kendi kadın kimliğinden çok, Mecnun'un Leyla'sı, Kerem'in Aslı'sı rölüyle sürekli mazlum bir aşk kahramanıdır. Abay'la birlikte Kazak şiirinde kadınlar artık gerçek iç dünyalarıyla, aileyi oluşturmaktaki fedakârlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Masgut adlı büyük manzumesinde bu konuyu uzun uzun işler. Burada başlık parasının utandırıcılığı çok evliliğin zararları gibi o günkü Kazak toplumu için kabullenilmeyecek fikirleri büyük bir açık görüşlülükle dile getirmekten sakınmamıştır.

Kadının seni seviyorsa, sen de onu sev
Hımbıl, soğuk durur kimi sasık beyinli.
Erkeği akıllı olsa, kadın hoş karakterli,
İyi geçimli olsa, huzur içinde olurdu ev
...(s.52)

Qatının seni süise, sen de onı süi,
Korjan suiq keledı key sasık mi.
Eri aqıldı, qatını minezdi bop,
Tatu bolsa, rayıs üstindegi üi.

Tatlılık olur, rahattır üstündeki ev diyerek kadında “geçim” erkekte “akıl” arıyor. Bu iki erdemi “sevgi” ile birleştirerek aileyi tanımlıyor. Bu fikirler günümüz insanı için belki sıradan şeyler olarak algılanacaktır. Fakat 19. yüzyılın ataerkil toplumlarında çok yeni düşüncelerdir.

Abay, bir başka şiirinde de fizik güzelliğinin kadında geçici olduğunu, ama fizik ve ruh güzelliğinin birleşmesiyle ortaya çıkacak güzelliğin daha kalıcı olduğunu söyleyerek “huy” güzelliklerinin kadını olgunlaştıran bir unsur olduğunu ifade etmiştir:

Birine görkemi var diye gönül koyma,
Fokurdayan hevesli nefesine uyuma
Kadın iyi olmaz görkemi ile,
Huyunu öğrenmeden gönül verme. (s.52)

Bireuwdi körki bar dep jaqsı körme
Lapıldaq körse qızar näpsige erme!
Äyel jaqsı bolmaydı körkimenen,
Minezine köz jetpey, könil bölme!

Abay, kadınlarda huy, güzelliğine önem veriyor. Erkekler eş seçerken bu özelliği taşıyan kadınları öne çıkarmalıdır.

Gençlere Babası Tarafından Verilmesi Geren Terbiye :

Abay gençleri çalışmaya teşvik ederken, aile terbiyesine, anne babanın sorumluluğuna da ayrıca önem vermiştir. Çocuğun gelecekte üstleneceği sorumluluğun öncelikle babada bulunması gerektiğine dikkat çekerek babanın aklının ve hayat tecrübesinin etkisi olmadan samimi çalışmanın, anlamlı bir hayata doğru ilerlemenin ve yeni neslin bedenine insanlık vasıflarını yerleştirmenin mümkün olamayacağını söylemiştir. Bu yüzden çocuğun bilinçli bir vatandaş, “kamil insan” olarak terbiye edilmesi için, anne ve babaların kendilerini iyi bir seviyeye ulaştırarak, onlara örnek ve model olmaları gerektiğini belirtmiştir. İster olumlu ister olumsuz olsun, anne ve babalar çocukları için doğal eğitim ve öğrenme modelleridir. Şair, babanın iyi vasıfları olarak onun insanlığını, çalışkanlığını ve aile içerisinde eşine karşı duyduğu sevgi duygusunu ifade etmiştir. Bir evin erkeği akıllı, hanımı güzel ahlaklı olursa, oturdukları evleri cennete dönüştürerek, orada yaşayan çocukları da ahlak dolu, değerli vasıflara eğitilip yetiştirileceklerini dile getirmiştir. Ayrıca, kendi ailesinden kopup soğuyarak, halk içinde gezmeye ve çok dolaşmaya alışan, ailesinin huzurunu bozan, çocuk terbiyesi ile hiç ilgilenmeyen babalar sert bir şekilde şair tarafından eleştirilmiştir (Nurgaliyev 1995, s. 478).

Delikanlıya gerekli iş; meraklılık,	Kerek is bozbalağa – talaptılıq,
Her türlü hüner, mizaç, güzel tavır...	Är türlü öner, minez, jaqsı qılıq.
Bazı yiğitler dolanır övgü peşinde,	Keybir jigit jüredi maqtan küylep,
Hamarat görünür, kendince edebinde...	Sırtqa pısıq keledi, sözge sınıq.
Yoldaşlık, sohbetleşlik; bir büyük iş,	Joldastıq, suhbattastıq – bır ülken
Onun kadrini akılsız adam bilmez imiş.	Onıñ qadırın jetesız adam bilmes
Seven erkek, bildiği sırrı aleme yaymaz,	Süyıktı er bilgen sırrın sırtqa jaymas,
Küçük bir söz söyleyip arkasından gülmez.	Artıñnan bır auwız söz aytıp külmes.

(s.51)

Gençlere Annesi Tarafından Verilmesi Gereken Terbiye :

Abay, çocuğun geleceğine destekçi olarak, ilk öğretmenin baba olduğunu gayet iyi bir şekilde ifade etmiş, bunun yanı sıra yeni neslin terbiyesinde annenin yerinin de çok önemli olduğunu belirtmek gerekir. Kendi annesi Ulcan ile babaannesi Zere'nin sevgi ve şefkat pınarından beslenerek büyüüp yetiştirilmesi, onun annelik vasfını

yüksek derecede tanınmasında etkili olmuştur. Annelik şefkati yoluyla verilebilecek incelik, kendine ve başkalarına saygı göstermesi de olgun insanın esas vasıflarındandır. Şair anneyi kendi çocuğunun ilk kıymetli eğiticisi olarak bilir. Abay, kız çocuğunun terbiyesine anne eğitiminin etkisine, pedagojik açıdan çok yönlü yorumlar yaparak, zengin sonuçlar çıkarmıştır. O, kız çocuklarının evlilik hayatına hazırlıksız olarak girmesi sonucu, evlendikten sonra huzurlarının kaçıp, beceriksiz kadın olarak adlandırılacaklarını, özellikle çalışmadan yetenek kazanmadan büyüyen zengin kızlarının küçük yaşta iken yeterince eğitilmediğini düşünmekteydi. Onun için annelere, kız çocuğunun terbiyesinde, millî kültürü ön plana koyarak eğitmelerini önermiştir. Halk terbiyesinde en kıymetli unsur olan anneler, bir yandan da yetişmekte olan kız çocuklarına dikiş nakış gibi ev işlerini öğretmektedir. Abay, böyle annelere çok saygı göstermiştir (Nurgaliyev 1995,s. 478).

Abay, başkaları tarafından dokunulmamış temiz, soylu kızların olmamasından şikayetçidir. Bazı genç kızlar sadece bahane edip hemen küserler, bazıları ise neşeli olmaya çalışarak herkesle aşırı samimi olurlar. Akıllı gençler övülecek iş yapmazlar. Edeple, kendisine emanet edilen sırrı saklarlar, fikir üretmek çalışırlar. Eğer herhangi bir iş bulamazlarsa, geçim sağlayan iyi bir yaşam sürdürürler, fakat boş boş gezmezler:

Ahenkleştirerek översiniz,	Qıyıstırıp maqtaysız,
İstediğinizi bulamaz mısınız?	Oylasañ ne tappaysız?
Bizde irade yok, bunu bilerseniz,	Bizde erik joq, öziñ bil,
O halde niye başlarsınız...	Älde nege bastaysız.
Biz de herkese bakarız,	Biz de ärkimdi bayqaymız
Hararet vermektan kaçarız.	Tap bergennen tayqaymız
Sizin gibi asil bir karşılaşma olsa,	Sizdey asıl kez bolsa
“Hayır” dercesine nasıl baş sallarız...	Qaytip bastı şayqaymız
Aklınıza yakışır sözünüzle,	Aqlıña söziñ say
Siz alevi kor, biz bir yağız,	Siz – jalın şoq, biz – bir may
Sıcak sözünüz işleyince içe,	Istıq söziñ kirdi işke
Yağ durur mu, cızırdarız işte... (s.163)	May tura ma şıjımay.

Şair, başka bir şiirinde de bir çocuğun doğumundan sonraki anne babaya hissettirdiği mutluluk, umutlar ve hayal kırıklığını anlatır. Çocuğu doğum yaptıktan sonra annenin çocuğunun kucağına aldığı zaman mutluluk, sevinç sonsuzdur. Artık

çocuk büyüdükten sonra anne babasının çocuğundan çekeceği hayal kırıklılığından bahsetmiştir. Şair anne babanın çocuğu için yaptıkları, ondan beklenenler ve sonunda çocukların onları hayal kırıklığına uğrattığı ve çaresizlik duyguları cevapsız bırakarak vermiştir:

Baba gönlü kaygınlamazsa tek,	Ata köñili janbasa bir.
Üstün hüneri çıkmasa da..	Artık öner şıqpasa
El tanımayıp, ev tanısa tek,	El tanımay, üy tanıp kúr,
İşini de anlamasa...	Şaruwasın da uqpasa.
Ümidin nerde?	Ümiti qayda?
Bunu düşünsene,	Sonı oyla,
Dikkat etsene!	Abayla!
Sen, sev, sevilir evladın olursa,	Süyer ulıñ bolsa, sen, süy,
Sevinmeye değer o...	Süyinerge, jarar ol.
Sevimsiz işsiz asalak kadıysa	Süykimi joók kúr masıl biy
Sürüklenerek gider o.	Süyretilip öter sol.
Bulunmaz gaile.	Tabılmas káyla.
Dizini döv hele	Oybayla
Ne çare? (s.200)	Ne payda?

Baba için bir çocuk sahibi olmak önemlidir. Çocuğu olduğu için sevinç duyar. Baba çocuğunu medresede okutur, eğitir, ondan ümitlenir, beklentiye girer. Çocuk iş güç sahib olmazsa, asalak kalırsa, sürüklenip giderse babanın ümidi kırılır, kaygı duyar. Dizini dövmekten başka çaresi kalmaz.

3.1.6. Dostluk

Abay en çok insanlar arasındaki samimiyet ile duygu temizliğine esas olan gerçek dostluk ile arkadaşlığa büyük önem verirdi. Dostluk, geçmişten günümüze kadar varlığını sürdürdüğü kavramlarından. Dostluk hakkında her nesil, kendi zamanının şartlarına göre en iyi değerlendirmelerde bulunmuştur. Şair, dostluğun doğası hakkında söylenen sözler ile dostluğun muhtevasını geniş bir açıdan anlatarak okuyucularına

sunmaktadır. “Erken farkına vardım, iyi olmayan insanları memlekette çok gördüm” diyerek kendi döneminde dostluk ile düşmanlığı, hakkaniyet ile zulmü çok yaşadığını bildiren ve bu hususta hayat tecrübesi olan Abay, itibarlı ve kıymetli dostluk ile arkadaşlığı gelecek nesle tavsiye etmiş ve bunları topluma ulaştırmayı vatandaşlık görevi olarak kabul etmiştir. Şair adaletsizliğin yaygın olduğu derebeylik toplumundaki dostluğun ölçüsü olarak “Kendi malı ve hayatı için dalkavukluk ve ikiyüzlülük etmek gerekir” diye düşünenlerin menfaate bağlı arkadaşlığını, kesin bir şekilde tenkit etmiştir. “Kötü insan kazar kendisine hendek, ona inanırsan bir gün olursun zavallı” diyerek iyi dost sahibi olmanın önemine işaret eder. Kötü insan kötü dost hendek kazan düşman gibidir. Bu temayı Abay’a kadar ki Kazak edebiyatında ince bir şekilde inceleyen şair yoktur. Abay, “insan insanı sevmeli, onunla iyi geçinmeli, gerçek gönülle sürmeli” diyerek bu konudaki görüşlerini ortaya koyar.

Abay, şiirlerine dost ve dostluk hakkındaki düşüncelerini de aktarmıştır. İnsan mutluluk ve kederlerini dost olarak kabul ettiği varlıkla paylaşma ihtiyacındadır. Dost insanına göre bazen yaratan, bazen insan, bazen bir hayvan, bazen kağıt-kalem, bazen de herhangi bir şey olabilir. Ancak yine de insanı en iyi anlayıp, yardım edebilecek tek varlık insandır. Fakat gerçek dost bulmak da o kadar kolay bir iş değildir. Pek çok insan dost bulamamaktan, yanlışlıkla dost zannettiği kişilerin gerçek dost olduklarından yakınır. Abay da insanın dosta ihtiyaç duyacağını düşünür.

Abay dostlukla ilgili 4 şiir yazmıştır. Şair aşağıdaki şiirde kimseyle itimadı olmadığı için dostluğun usulünü bozduğunu düşünür. Gönül dostun incitmesini affetmez ve kırgınlığı kalpte derin iz bırakır. Oysa bazen insan dostu tarafından incinebilir, bunu affedebilmelidir. Çünkü dostluk göstermek ona göre karşılıklıdır ve dostluk, dostunun kırmasına, incitmesine katlanmakla yaşayabilir.

Şaire göre dost ve âşık olan kişilerin birleşen yüreklerinin aralığı, uzaklığı olamaz. Onların gönüllerinin ayrılığı, birbirine yabancı olan hiçbir bölümü yoktur. Birbirlerinin her hallerini anlarlar, o halleriyle kabul eder ve severler:

İnançsız zıdır, bozdu sırrımızı,
Temiz görmeyiz arkadaşımızı,
Darılan gönlün yok ki hiç affı,
Yüreğinde yatar sitem ile sızı
Dost aşkının olmaz yabancılığı
Karışmış, ayrışmaz yürek sınırı. (s.51)

Senimi joq sermende sırdı buzdı,
Anıq taza körmeyimiz dosımızdı,
Qılt etpege köñildiñ keşuwi joq,
Jüreginde jatadı ökpe sızı.
Dos-asıqtıñ bolmaydı bötendigi,
Qosılğan bosaspaydı jürek jigi.

İnançsız, zıpır insanların dostlukları bozduğunu düşünür. Bu yüzden arkadaşlarının temizliğinden, samimiyetinden kuşku duyar. Kırılan gönlün sızısının büyük olduğunu söyler. Dost aşkı, sevgisi insanları birbirine kenetlediğinden yürekler birbirine karışmış, aradaki sınır kalkmıştır.

Abay, bir gün düşman, bir gün için dost olup istiraksız davrananları eleştirir. Yanlış söylenmiş bir sözle uzun yıllar emek verilerek yaşatılmış dostluk feda edilemez. Bir gün için dost olunmaz. Abay dostlukların bir gün değil, uzun süreli hatta bir ömürlük olmasını ister. Bazılarının dostluğu bir gün sürer, ikinci gün yüz çevirir. Bu işi yeni çıkmış bir âdet olarak görüp eleştirir.

Bir söz için düşman kesildi,	Bir söz için jauw bolıp,
Dostluğu bir gün içindi,	Bir kün için dos bolıp,
Yüz çevirme âdeti çıktı. (s.82)	Jüz qubılğan salt şıqtı

Şair, hiçbir sorunu, düşmanlığı olmayanların tartışmasına, bunun sonucunda dostun düşman olmasına öfkelenir. Böyle davranmak insanı zayıflatıp düşmana karşı güçsüz bırakır. Zaman, şikayet zamanı değil, zaman pişmanlık zamanıdır:

Didişip boşuna,
Düşman olursan dostu,
Eza çeker, yok olursun ya...
Sahte şikayetler doldu taşı ya,
Üzülecek vaktin geldi çattı ha... (s.450)

Talasıp bosqa,
Jauw bolıp dosqa,
Qor bolıp, qurıp barasıñ.
Ötirik sağım toldı ğoy,
Ökiner uwaqtıñ boldı ğoy.

Abay, dostların didişip, çekişip düşman olmalarını uygun görmez. Bu gereksiz didişmeler insana acı çektirir, yok eder.

3.1.7. Din ve Felsefe

Şair Allah ve din hakkında üç şiir yazmış. Şairin din anlayışını ve Allah'a olan sevgisini bu şiirlerde görebiliriz. Şair, Allah'ın değişmeyen tek varlık olduğunu ve sözlerinin değişmeyen gerçek olduğunu iddia eder. Şair ayrıca peygambere ve imana da odaklanmaktadır. İmanın şartları olan kitaplara, meleklerle, ölümden sonra dirilmeye, hayırın da şerrin de Allah'tan geldiğine ve ahiret hayatına inanmayı kuşkusun kabul ediyor.

Allah'ın özü de hakikat, sözü de bil ki başlıklı şiirinde Abay, Allah'ın sözünü aktaran kitaplara ve bu kitapların işlevine işaret ederek başlayıp, din ve imanla ilgili pek çok noktayı sırayla değerlendirir.

Allah'ın özü de hakikat, sözü de bil ki	Allanıñ özi de ras, sözi de ras,
Doğru söz, hiçbir zaman olmaz fani.	Ras söz eşuwaqıtta jalğan bolmas,
Çok kitap geldi Allah'tan, dört tanesi,	Köp kitap keldi alladan, onıñ törti,
Allah'ı tanıtmak içindi, ayrılmaz sözleri.	Allanı tanıtuwğa sözi ayrılmas.

(s.399)

Abay öncelikle Allah'ın özü, varlığı gerçeğine değinir. Onun özünün de sözünün de bir hakikat olduğunu bilmek ve inanmak gerekir. Allah'ın sözü fani değil bakidir ve değişmez. Doğru söz kulun da olsa bakidir Abay'a göre. Allah'tan birçok kitap geldiğini söyleyen Abay, dört kitabı öne çıkarır. Bu klasik din bilgisine ve bilimine uygundur. Dört kitap öncelikle Allah'ı tanıtmak için indirilmiş ya da gönderilmiştir.

Abay bu şiirde ikinci olarak “amentü” ye değinir. Amentü inandım demektir. Neye inanı(lı)yor?: Allah'ın varlığı, birliği ve amentü dusanıda belirtilen imanın şartlarına inanılıyor. Abay, Allah'ın değişmediğini, ama insanın değişip ve dönüştüğünü söyler. İnsandaki değişim Allah'ın isteklerini yerine getirip ona yaklaşmak biçimindedir. Kitap ehli olan bütün yaratılanların değişeceğini, Allah'ın değişmeyeceğini bilir. Zaman, uğraş, mizaç değişir Allah değişmez. Abay şiirinde sözü insana ve yarartılışna getirir.

Yaratmış insanı aşk ile

Sen de sev Allah'ı içtenlikle

Tüm insanları sev “kardeşim” diye

Ve bu, Hakk yolu” diyerek adaletle (s.398)

Mahabbatpen jaratqan adamzatti,
Sen de süy ol allanı jannan tätti.
Adamzattıñ bärin süy bauwırım dep,
Jäne haq jolı osı dep ädiletti

Allah insanı aşk ile yaratmış, gönlüne sevgiyi koymuştur. Sevgi karşılıklıdır. İnsanın mayasını Allah sevgiyle yoğurduğuna göre önce Allah’ı sonra yarattığı insanları sevmek ve kardeş görmektir. Sevginin yolu kardeşlikten, adaletten ve Allah yolunda yürümekten geçmektedir.

Abay, dinin önemli şartının imanda samimiyet ve ibadet olduğuna değinir. Hakka’a dost olmak, onun sevgisine ulaşmak için ibadet yanında başka yapılacaklar olduğunu söyler. İbadet sadece namaz, oruç gibi emirleri yerine getirmekten ibaret değildir.

Din de bu, Samimiyetle düşünsen, ibadette,
Hakk’a dost, iki dünya bunu tasdik etmekte...
Yine üç iş var ki, bunları bozuvermekte;
Çıkarıcılık, kibir ve nefs’ten uzak dur dehşetle. (s.398)

Din de osı şın oylasañ, tağat ta osı,
Eki düniye bul tasdiyq— haqtıñ dosı.
Osılardı buzatın jāne üş is bar:
Payda, maqtan, äuwesqoy onan şoşı.

İbadetin tamamlanması için insanın uzak durulan nefse uymamak, kibirli ve çıkarıcı olmamak. Abay, dine yaklaşırken bile insanların eğitimine önem veriyor. Dinin amaçlarından biri de budur zaten. İnsanları eğitmek, bilgilendirmek, nelerden uzak durmaları gerektiğini söylemek, hatırlatmaktır. Bunu insanlara kim hatırlatacak, kim örnek alınacak?

Allah noksanaz evvelden, peygamber hak,
Mümin isen öğren, sen de benzemeye bak.

Kuran hakikat, Allah'ın sözüdür o, okusak,
Manasını anlamaya yetecek bilime ulaşırsak. (s.400)

Alla minsiz äuwelden, payğambar haq,
Muwmiyn bolsañ, üyrenip, sen de uqsap baq.

Quran ras, allanıñ sözidür ol,
Täuwiylin bilerlik ğılımıñ şaq.

İnsanlar doğru yolu önce Kuran'da bulacaklar. Kur'an'ı okumak yeterli değildir, anlam gerekir. Bunun içinde bilgi ve bilime ihtiyaç vardır. Bunu yapamamışsak daha kolay bir yola gidebiliriz. O da peygambere bakmaktır. O ne söylüyor, ne yapıyor. İnanan insan bu yola başvurarak biraz daha kısa yoldan sonuca gider ve mümin olur. Mümin omanın göstergesi ise ibadettir. İnsan ibadetle dini anlar, anladığını ıspat eder.

Oruç, namaz, zekat ve hac münakaşasız iş,
İyi olmak istersen, hoş tut hepsini gediksiz
İlk üçünü pekiştirmeden, sonuncu dördünü
Yapmakla dahi alamazsın tatmin edici yemiş.

Ruwza, namaz, zeket, haj—talassız is,
Jaqsı bolsañ, jaqsı tut bärin tegis.
Bastapqı üşin bekitpey, soñğı törtti
Qılmağanmen tatımdı bermes jemis (s.400)

Ruwza, namaz, zeket, haj — talassız is,
Jaqsı bolsañ, jaqsı tut bärin tegis.
Bastapqı üşin bekitpey, soñğı törtti
Qılğanmenen tatımdı bermes jemis

İbadetin eşitleri, şartları, kuralları bellidir. Oruç, namaz herkese farz kılınmıştır. Zekat ve Hac da farzdır, ama imkanı olanlara. Hac için de bazı kolaylıklar getirilmiştir. İmkani olmayan bu noktada mazur görülür. İyi insan bu ibadetleri yapandır. İlk üçü

pekiştirilmezse dördüncü yapılırsa da tatmin edici yemiş yenemez, arzu edilen sonuç elde edilemez. Oruç, namaz, Hac insanın kendisi içindir biraz, ama zekat sosyal hayat, adalet, paylaşım içindir ve bu nokta Abay için önemlidir. Dini, inancı ele aldığı bu şiirinde ibadetin sosyal ve toplumsal hayat için önemine ağırlık verir. Mesajları bu yoldadır.

Abay her şeyin sırayla olmasını belirtir. Vücutta bile her şey sıralı ve düzenlidir. Baş yukarda boyun altta, organlar bir düzen içinde yer alır. Dinde de önce iman sonra ibadet gelmektedir. Abay imanın eksik ya da olmayışı halinde ibadetin de makbul olmayacağını düşünür.

Mümin isen, evvela imanlı ol,
Kula, iman, kendi açar yol,
Bir dön de yeniden düşün imanı,
Münafık namaz kılmaz mı, dikkatli ol. (s.400)

Mümiyn bolsañ, äuweli iymandı bol,
Pendege iyman özi aşadı jol,
Şın iylan da, taza oyla bir iymañdı,
Munafıyq namaz qılmap pa, mağlum ğoy ol.

Abay, önce imanlı olmayı sonra ibadetini yapmayı daha doğru bulur. Münafığın da namaz kıldığı örneğini verir. Münafık inandığını dilden söyleyen, ama iman gereğini yapmayan ya da gönülden yapmayan kişidir. Münafık aynı zamanda hakikati anlamamış kişidir. Bu insanlık için iyi bir şey değildir. Abay'a göre Hakikatle çatışan kişi insanlığa zarar verir. Bu konuyu iyi düşünmeyi müminlere salık verir. Abay müminleri yatıştıran imamlara da selenir.

İmamlar söz açıyor ibadetten,
İyi niyet ile imanı, bildi düşünen.
İmanın temizliğini iyi öğretmeden
Ne kadar yıkasa içi arınmaz kirden. (s.400)

İymamdar ğiybadattan söz qozğağan,
Huwsniyzän men iymandı bildi oylağan.

İymanniñ tazalığın jaqsı uqtırmay,
Sırtın qanşa juwsa da, işi oñbağan.

İmamlar ibadet konusunda bilgiler verip, insanlara faydalı olmaya çalışırlar. Abay, ibadet kadar imanın önemli olduğunu söylüyordu. İnsan idraki ve iyi niyetiyle imanı bulabilir, fakar bu yeterli değildir. İmamlar imanın temziliğini, yararını da öğretmeliler. Bu anlatılmaz ve anlaşılmazsa ne kadar yıkasa da içi temizlenip arınamayabilir. Yine sıralamayı hatırlamak lazım. Önce iman sonra ibadet, ama öncelikle imanın temizliği gelir.

Abay bu şiirinde iman, ibadet ve Allah sevgisi üzerinde durmuştu. “Allah demek zor değil” şiirinde yine Allah sevgisi, Allah’ı kavrama konusunu ele alır. Allah demek çok kolay, ama yeterli değildir. Allah deyince onu kavramış olmayız. Abay’a göre Allah’a giden yol “Arzulu yürek, içtenlikli gönül”den geçer.

“Allah” demek zor değil,	Alla degen söz jeñil,
Allah’a giden yol, ağız değil.	Allağa auwız qol emes.
Arzulu yürek, içtenlikli gönül,	Intalı jürek, şın köñil,
Başkası Hakk’a uygun değil... (s.352)	Özgesi haqqa jol emes.

Abay, kılâsik bir konu olan Allah’ı hangi yolla kavramak gerektiği üzerine düşünür.

Akla sığmaz o Allah,
Tarife dilim yetmez ah! (s.352)

Akılla Allah’ın kavranamayacağı görüşüne bağlanır. Oysa her düşünen insan Allah’ı akıl ve bazı somut delillerle kavramayı düşünür ve dener. Aynı dönemde Şinâsî (1826-1871), Münacat’ında bunu yapmış, sonra pişman olmuştu. Abay bunu denemiyor.

Akıl ve duygularla her şeyi	Aqıl men hauwas barlığın
Bilmez yürek sez de gör.	Bilmeydi jürek,sezedür,
Söyleyenlerin tefsirlerini	Mutäkälliymiyn mantiykiyn
Boşu boşuna söyle dur... (s.352)	Beker bosqa ezedür.

Allah'ı kavramanın akıl ve duygularla değil, sezgiyle olacağına kuşkusuz inanır. Bu konuda açıklama yapanlara da ihtiyaç duymaz.

Abay'ın felsefesinde, hayata ve insanlara bakışında sevgi, birlik, çalışkanlık, dostluk ile kötülüğe karşı hiciv vardır. “Bilim bulmadan övünme” dizesiyle başlayan şiirinde hayatı etkileyen, şekillendiren hususları sayar. Beş özellik kazanılarak hayatın anlamlı hale getirileceğini öne sürer. Abay bu yolla hayatı yorumlar.

Beş şeyden uzak olmalısın,	Bes nârseden qaşyq bol,
Beş şeye çabuk olmalısın,	Bes nârsege asyq bol,
“Adam” olmaksamuradın...	Adam bolam deseñiz.
Önünde dileğın, hayatın,	Tileuwıñ, ömiriñ aldıñda,
Eğerbuysa kederin, gamın.	Oğan qayğı jeseñiz.
Gıybet, yalancılık, övüngelik,	Ösek, ötırık, maqtanşaq,
Müsriflik ve üşengeçlik,	Erinşek, beker mal şaşpaq –
Bir bilsen, bunlar beş düşmanın...(s.63)	Bes duşpanıñ, bilseñiz

Beş şeyden uzak durulduğunda canlının insan sıfatını kazanacağı düşüncesindedir. Gıybet, yalancılık, övüngenlik müsriflik ve üşengeçlik kötü, bunların karşıtı olanlar iyidir. Yalandan, dedikodudan, müsriflikten, tembellikten, kibir ve boş gururdan kaçmak, uzaklaşmak insan olmanın gereğidir. Abay, bu beş düşman karşısına beş dost koyar. Bunlar ilgi, emek, düşünme yeteneği, kanatkarlık ve iyiliktir.

Abay, insan, dünya, hayat için bilimin gerekliliği üzerinde durur. İnsan mal değil bilim sahibi olmalı ve bununla övünmelidir. Dünya geçicidir, taht sahiplerine de hatiplere de kalmamıştır. Bu yüzden öğrenmek, bilim sahibi olmak, cehaletten kaçmak, kötülükten iğrenmek hayatın amacı olmalıdır.

Felsefi bağlamında Abay, insanoğlunun hayatı hakkında düşünür. Ayrıca geçmişteki ve şimdiki zamanın insanların duygularını da anlatır. Abay'a göre dünya, zamanın insanın hayatını çaldığı bir pazar, hayat ise parmaklar arasında akan bir su gibidir. Şair, dünyayı bir pazarla kıyaslıyor. Pazara her insanın yolu düşmektedir. Dünya gibi zamanın kendisi de hırsızdır, insanın ömrünü her gün fark ettirmeden çalmaktadır. Zamanı ölçen alet saattir. Saatlerin bir kısmı müziklidir. Saatin genel belirleyici ise belli ritimle çalıştığını gösteren tik takları, trik traklarıdır. Bu tiktaklar hayatın zevklerini anlatmıyor, aksine zamanın çok hızlı ve acımasız, tekdüze bir şekilde

geçtiğinin bir işaretini veriyor. Sonunda yaşlılık bu kaçınılmaz olarak gelecek. İşte bu kaderdir.

Saatın tik-takı değil, uğraş edinmek istediği,
 Ömür geçip gidecek, onun bildirmek istediği.
 Bir dakikadır, bir kişinin ömrüne benzettiği,
 Geçti, öldü, kaderde yok geri geldiği...

Saatın kendisi hırsız, tik-taklayan,
 Hayatı bildirmeyip, her gün çalan...
 Huzur yok, sükunet yok, geldi, gitti,
 Geri dönmez, burulmaz bulanık zaman... (s.332)

Sağattıñ şıqıldaqı emes ermek,
 Hämiyşa ömir ötppek - ol bildirmek
 Bir miynuwt bir kisiniñ ömirine uqsas,
 Ötti öldi tağdır joq qayta kelmek

Sağattıñ özi urı şıqıldaqan,
 Ömirdi bildirmegen künde urlağan.
 Tiyanaq joq turlauw joq keldi ketti,
 Qayta aynalmas burılmas buldır zaman.

Bu şiirde Abay, felsefenin her alanına giriyor. Zaman, varlık, yokluk, hayat ölüm, ömür, huzur ve kader. Abay, hayata karşı ümitsiz, karamsar bir bakış içindedir. Çünkü hayat baki değildir, zaman işler, geçer, günler bir bir tükenir, insanı ölüm kaygısı alır, huzur ve sükun kaybolur. Bedenen ölmeseniz de ruhen ölmüşsünüzdür. Bedenen de insan ölümlüdür. Hayat bir dakika kadar kısadır, sizi ölüme götürür, geldiğiniz gibi gidersiniz. Bu değişmeyen kaderdir. Abay elbette kadere inanıyor, bağlanıyor, ama bundan ya da hayatta şikayet de ediyor.

3.1.8. Aşk

Şiir söyleyip yazan her genç gibi Abay'da şiire aşk temasıyla adım atar. Abay daha sonra toplumsal temalara yönelse de konusunda 20 kadar şiir yazmıştır. Âşık olmak aslında bir nevi acı çekmek gibi tasvir edilebilir, aşk bir yerde bitebilir, ama aşksız da olmaz.

Bazen delice gönül, kör olası	Keyde eser qönıl kurqyryn
Aşk ararken heyecan duyar	Mahabbat ızdep talpynar
"İçeyim" der ızdırıp içkisini,	İşem dep beynet susynın
İsyankar yürek çoşup taşar...	Asau jürek alqynar

Aşksız, anlamsız dünya,	Mahabbatsız - düniye bos,
Onları, katınız hayvanlara...	Hauyanqa ony qosyndar
Önemsiz, ilgiden ayrı kalsan da,	Qyzyqtan özge qalsan bos,
Kadının, evladın, dostun var ya. (s. 188)	Katynyn, balan, dosyn bar.

Abay, aşkın heyecanını her gönlün duymak istediğini, ne kadar acı verse de dünyanın aşkla anlam kazandığını söyler. Aşksız dünya anlamsızdır, aşkı tanımayan insanın hayvandan farkı yoktur.

Abay'a göre her insan bu hayatta aşkı yaşamalı ve hissetmeli. Aşkı yaşamayan insan aşkın tadını bilemez. Aşk gönül ateşidir, gelir insanı bulur, ıstıraplı olsa da iyidir, tadına bakılmalıdır.

Kim bilir aşkı, mürüvveti,	Mahabbat, qyzyq kım körer,
Onun tadına bakmasa?	Onın da damyn tatpasa?
Başı, kökten kim verir ki,	Bırjola basty kım berer,
Kaygı canına batmasa? (s.170)	Janyna qayqı batpasa?

Aşk iki kişi arasında yaşanır, en çok da gençlere yakışır. Aşkın bir tarafı oğlan diğer tarafı kızdır. Aşk ta güzelliğin de payı, etkisi vardır. Şair şiirlerinde kadınların güzelliğine önem vermektedir. Doğal güzelliklerine hayran olan Abay, şiirlerinde bunu hayranlıkla ifade etmektedir:

Geniş alın, gür saç
Ya bir arşın, ya kulaç...
Ak gerdan, kızıl yanak
Sevdiğim, yüzünü aç!

Keñ mañday, kalıñ şaş
Ya bir kez, ya kulaş.
Ak tamak, kızıl jüz
Karağım, betiñdi aş!

Kara gözlü, yay kaşlı,
Bakışına can doymaz...
Kızıl güllü, bal dudaklı,
Ak dişlerin pas tutmaz...

Kara köz, iymek kas,
Karasa jan toymas.
Auwzıñ bal kızıl gül,
Ak tısıñ kır şalmas.

Narin burun, ince bel.
Eğiliverir, vursa yel.
Yumuşacık ak tenin,
Gülden de güzel... (s. 216)

Kır murın, kıpşa bel.
Solkıldar, soksa jel.
Ak etiñ ülbirep
Özgeşe bitken gül

Başka bir şiirinde Abay, bir kızın bütün güzelliğini, tüm hassasiyetini tanımlar ve pişmiş taze elmaya benzetir. Aynı zamanda bir kızla tanışırken kalbin titremesi ve heyecanı anlatır. Kızın gözünün rengini, ışığını vurgular ve bundan önce böyle güzelliğe rast gelmediğini söyler:

Bilek gibi, arkasında örülü başındaki saçı,
Tokası şırıldayarak yürüse, yumuşak başlı...
Kalpağı kunduzdan, ak gerdanlı, karakaşlı,
Görmüş mü..., güzel kızın bu kadarını?

Beneksiz kara gözü, pırıl pırıldı,
Hararet bastı yüreğe kurulup kaldı
Açık tenli, ak etli yumuşakçasını,
Görmüş mü..., güzel dişli kızın rahatını? (s. 166)

Bilektey arqasında örgen burım,
Şolpısı sıldır qağıp jürse aqırın.
Kämşat börik, aq tamaq, qara qastı,
Suluw qızdın körıp pe eñ munday türin.

Alasız qara közi aynadayın,
 Jürekke ıstıq tiyip salğan sayın,
 Ülbiregen aq etti, aşıq jüzdi,
 Tisi ädemi körüp pe eñ qızdın jayın?

Aşağıdaki şiirde aşığın dili dilsiz diye ifade edilir. Sevdiğin kişiyi gözünle görürsün, lâkin asıl hislerin gönlünde olur:

Aşığın dili – dilsiz dil,
 Gözle gör de, sezgiyle bil.
 Seven gençler hata etmez,
 İster inan, ister gül...

Ğaşıqtıñ tili - tilsiz til,
 Közben kör de işpen bil
 Süyiser jastar qate etpes,
 Meyliñ iylan, meyliñ kül.

O dile öylesine yatkın idik,
 Onun gibi birini sahipli bildik,
 Hakikaten bilerek sevmedik,
 Şimdi içime sinmeyen gedik... (s.257)

Ol tilge edik oñtaylı
 Qaripsiz bilip sondaydı.
 Bilip-aq, uğıp qoyuwşı ek,
 Endı işime qonbaydı.

Abay'a göre âşık olmak kötü bir alışkanlık olarak bilinmemeli. Kötü bir şeye bir şeye düşkün olmak kişinin kendi nefsiyle alakalı aşk insanı şekilden şekile girdirebilir:

Aşıklık gelse yener, tuş eder gibi seni,
 Cılızlaştırır sıtma hastalığı sarmış gıbı.
 Bütün vücut donar, soğur ümidi kesilirse,
 Tutuşur, yanıp kül olur, bir kez ümitlenirse. (s.148)

Gaşıqtıq kelse jener boyındı alı
 Jüdeter bezgek auwruw sıqıldanıp.
 Tula boy tonar suwır ümit üzse.
 Damelense örtener küyıp-janıp.

Kişinin âşık olduğu insandan ayrı kalması ona duyduğu hasret ve beklenti içinde olması içinde bulunduğu zor durumdan sevdiği insan yanında olursa çıkabileceğini: yani sevdiği insanın ona bu durumdan çıkabilmesine güç vereceğini ifade etmektedir:

Kor oldu canım

Günüm sensiz ya benim,

Pek bitik halim,

Maşukunun yanına,

Düzeltip düşüncesini

İyileştiremez mi tenini?

Bu benim feryadım,

Ulaşsa yarın civarına,

O verir ilacım; varsa (s.150)

Qor boldı janım,

Sensiz de menin künım,

Bek bitti halım,

Gaşığımın janına,

Onaldırıp oydı,

Tüzetpey me boydı?

Bul qılqan zarım

Barsa jardın manına,

Ol - qılğan darım

Abay aşık canını kor gibi yaktığını, yardan ayrı düşünce halinin perişanlığını dile getirir. Sevgilinin yanında olmak âşığı ruhen ve edenen iyileştirir. İlaç sevgilidir, sevgili feryadı duyup ilacı, şifayı vermelidir.

3.1.9. Ölüm

Ölüm insanlığın her zaman gündeminde yer alan korkulu ve saygılı bir mefhumdur. Kazak Türklerinde ölünün ardından yedi gün matem tutmak ve kırkıncı

güne kadar kadınların toplanarak ağlaması ve ölenin vasıflarından bahseden acılı türküler söylemesi adettir (Köprülü, 1989, s.87-125). Bu acılı türklere Türkiye Kazakları “coktav” diyorlar. Eski Türkçe’de “yug” şeklinde geçiyor (Köprülü, 1984,s. 87). Yani öleni yoklamak anlamına gelir. Ölen şahsın ardından duyulan üzüntüleri dile getirir. İyiliklerini sayıp döker. “Çok sevilen bir yakının artık geriye döndürülmesi mümkün olmayacak şekilde yitirilmesi karşısında, tüm insanların benzer tavırlar göstermesi, bu tür şiirleri ortaya çıkarmıştır” (İsen, 1984, s.3).

Ölüm, tüm canlıların kaderidir. Özellikle şairlerin düşünebilen ve hissedebilen kişilerin algıları daha derin ve daha önemlidir. Ölümle birlikte, yaşam, insan, zaman, yaşamın amacı, ölüm sonrasında bilinmemesi, bundan doğacak kaygı, korku gibi belirsiz, karmaşık duygular ve düşünceler insanın beynine, kalbine saldırır. Abay da bu konuları düşünür ve yansıtır. Öncelikle insanın ruhunun ölmeyeceğine inanmaktadır. Ölüm konusunda insanı harekete geçiren pek çok faktör var. Ölüm konusu zihinsel ve soyut olarak insanı ilgilendirir, düşündürür. İle somut olarak ölümlerle karşılaşmak gerekmez. Bununla birlikte insan çocukluğundan başlayarak ölüm vakalarıyla karşılaşır. Yakınlarının sevdiklerinin ölümü insanı ve özellikle şairleri harekete geçirir. Onların ölümü üzerine bu temayı işlerler.

Abay, şiirlerinde ölüm hakkındaki düşüncelerini ve duygularını ifade eder. Genç çağında yirmi yedi yaşında kaybettiği oğlu ve erkek kardeşi Ospan'ın ölümü hakkında yirmiye yakın şiir yazar.

Şair bir şiirinde yalnızca tabiatın öleceğini insanın ölmeyeceğini söyler. Ölüm üzerinde düşünür. Ölüm adı konmuş bir gerçektir. Tabiat öldüğü gibi dirilirken insanın geri gelip oynayıp gülmesi imkansızdır.

Ölse ölür tabiat, adam ölmez,	Ölse öler tabiyğat, adam ölmes
Fakat o geri gelip, oynayıp-gülmez.	Ol biraq qayıp kelip, oynap – külmes
“Ben”imle “benimki”nin ayrılmasına	«Menı» men «menikiniñ» ayrılğanın
“Öldü” diye ad koymuş, bir şey bilmez...	«Öldi» dep at qoyıptı öñkey bilmes

(s.289)

Abay, ölümlü olan insanın kalıcı olması mümkün müdür diye düşünür. Ona göre hayat sahnesinde boy gösteren iyi kötü eylemlerde bulunan insan bedenlen ölse de kalıcı olabilir. Bir dörtlüğünün son iki dizesinde bunun şartını ortaya koyar.

Öldü demek olur mu düşünsenize, Öldi deuwge siya ma, otslandarşı,
Ardından ölmemiş söz söylemiş? Ölmeytuğın artına söz qaldırğan?
(s. 288)

Eğer insan ölmeyecek bir söz söylemişse, bir eser bırakmışsa ona öldü denemez.
Sözü, eseri onu yaşatır, baki kılar.

Abay ölüm konusuna iman ve din açısından da bakar. Ölüm gerçeği karşısında insanın tavrını belirler. İnsanın imanı bütün olmalıdır. Bu bütünlük dünya ahret dengesine dayanır. İmanı bütün olan sorumluluğunu yerine getirmiştir ve huzurlu olabilir. Huzurlu olan ölüm ve sonrasında kaygı duymaz.

Dünyaya dost olan, ahrete dost olmaz.
İkisi tastamam aynı şekilde yerini bulmaz.
Dünyayı arzulayan, mahşerde çaresizin
“İmanı bütündür” demeye dilim varmaz. (s.288)

Dünyeye dos aqiyretke birdey bolmas
Ekeuwi tap birdey ornığa almas
Dünyeye ıntıq mahşarğa amasızdıñ
İmanın tügel deuwge auwzım barmas

Abay’a göre insan dünya ve ahret arasında denge kurmalıdır. Dünyaya çok bağlıysanız, ahretle dost olamazsınız. Dünyayı öne çıkaran mahşerde çaresiz kalır. Ölüme de inanmak ve ona göre yaşamak gerekir. İnsan dünyayı sever ama, ahret de vardır ve imanı bütün olarak gitmek en büyük başarıdır.

İnsanı meşgul eden hususlardan biri de her şeyi yaratan Allah’tır. Allah da dünya gibi bir hakikattir. Her hakikat insanı düşündürür, dolayısıyla insanın uğraştığı hakikatlerden bir Allah’tır. Abay , “Bulanık suda yağ çıkmaz bırak geçmişte” şiirinde Halık’ı düşünür. Akıl bazen insanı bilinmezliğe düşürse de hakikatı buldurur. Abay, Allah’ı düşünürken ölümü ona kavuşmak olarak görür.

Mekân veren, halk eden O la-mekân,
Olur mu ki asıl sahibi arzulanmadan?
Yine ona döneceksin, O’nu anlamadan,
Boşalır mı ki, akıl başka maksatlardan. (s.286)

Meken bergen, halıq qılğan ol lä mäkan
 Tüp iyessin köksemey bola ma eken?
 Jäne oğan qaytpaqşıñ, onı oylamay,
 Özge maqsat aqılğa tola ma eken?

Allah'ın insanın da asıl sahibi olduğuna inanan Abay, onun arzulanacağı düşüncesindedir. Ölüm bu arzuya kavuşmak, ve sahibine dönmektir. Allah anlaşıldığında insan boş arzu ve maksatlardan uzaklaşır. Engebeli, zorluklarla dolu bir yola benzettiği dünya ve yaşamda düşmeden dosdoğru Allah'ın huzuruna çıkmayı ve gözüne bakmayı tüm insanlara salık verir. Bu ölümlle, dünyadan ayrılmakla mümkün olacaktır. Allah'ın karşısına çıkıp gözüne bakabilmek için de ona göre bir yaşam sürmek, Allah'ı hak etmek gerekir.

Abay, Allah'ı düşünmüş, aramış, zihnen, aklen, ruhen onu bulmuş, ona sığınmıştır. “Muktedir Allah'a sığındım” şiirini

“Düşmeden gider” der misin,
 Tanrı'nın mahkemesine (s.58)

Tüspey keter deymisiñ
 Täñiriniñ qurğan tezine

dizeleriyle bitirişini de ölüme bağlayabiliriz. Ölüm Allah'ın mahkemesine gitmektir. Abay'a göre düşmeden o mahkemeye gitmek, o mahkemede ayakta kalmak sorumluluklarını yerine getirmekle olacaktır.

Abay, ömrün bitip ecelin gelmesini bir kader olarak görür ve kabullenir. Ölüm kaçınılmaz olduğuna göre kabullenmekten başka çare yoktur. Abdirahman'ın ölümünden sonra kendine söylediği teselli şiirinde ölen oğlu aracılığıyla babasını hatırlar. Bu şiir babası için yazılmış ve onu anlatır. Doğal olarak sırası geldiğinde ölüm onu da almıştır. Ecel karşısında insanın, kulun sağlamı da serti de çaresizdir direnemez. Ölüm Allah'ın emri olduğuna göre ona kim direnebilir.

Garipliğe göz yetti,
 Alınınca yoldaşın biri...
 Hayatı veren Allah'ım,
 Eceli de vermişti...

Ğariptikke köz jetti.
 Alğannan soñ serikti.
 Ömirin bergen qudayım,
 Ajalın da beripti.

Ne ederiz, “koru” demeli,

Saqta deymiz, qaytemiz,

Tutunulan yalnız direği...	Ilingen jalğız tirekti.
Kaderde tebdil olmaz ki,	Tağdırına täbdiyl joq,
Tövbe etsek gerekli. (s.302)	Täuwe qılsaq kerekti.

Hayatı veren Allah, istediği zaman alır. Hayat ecelle birlikte vardır. Gelen gidecektir. Bu kader olduğuna göre ve Allah'ın isteği olduğuna göre karşı çıkılmaz. Karşı çıkmam kadere ve Allah'a isyandır. Kader ertelenemez, insan ancak tövbe edebilir.

Yönetici olan babasının zaman zaman sert bir idare gösterdiği bilinmektedir. Sonra da hatasından dönerek pek çok hayır işleri yapmıştır. Bir nevi tövbekar olmuştur. Bu şiirde onun özelliklerini saydığı gibi yaptıklarını da belirtir.

Aslan yürekli, Platon, Sokrat akıllı, kahraman Gali (Hz. Ali) bilekli babasını ölüm almıştır. Babası Müslümanların kavga, çekişmelerini önlemiş, zekat vermiş, garip ve fakiri doyurmuş, Mekke'de ev yaptırıp vakfetmiştir. Kazak çocukları onu yüce görmüş ve aklından istifade etmiştir. Ne kadar büyük olsanız da ölüm sizi alacaktır.

Gelince ecel vakti	Ajal uwaqtı jetken soñ
Onun da gülü derildi.	Soniñ da güli quwraptı

Hacı'yı aldı bu ölüm	Qajını alğan bul ölim
Sabır kılsak gerekli. (s.304)	Sabır qılsaq kerek-ti

Abay ölüm karşısında son sözü söyler. Önce tövbe etmeyi önermişti, şimdi sabır. Ölüm karşısında insanın yapacağı tövbe ve sabretmektir.

Şair, şiirlerinde, yaşamı boyunca yaşadığı yer hakkındaki düşüncelerini paylaştığı, ölümünden sonra mekanını sıradan toprakla karşılaştırarak içsel duygularını paylaşmaya çalışır. Kara toprak altına girmenin ürküntü ve korkusunu “kara toprak nemlenmez mi?” ve “yüreğim buz kemez mi?” cümleleri ile ifade eder. Şaşkın yüreğinin sevgi için husumete savaşmakta olduğu gerçeğinden bahseden Abay, öldüğünde kara toprak nemleneceği, dilinin utangaç kız gibi susacağını, buz keseceğini söyler. Bunu soru sorarak ifade eder.

Ölsem, yerim kara toprak nemlenmez mi?
Sivri dil bir utangaç kıza dönüşmez mi?

Aşk, husumetle savaşmış,
Şaşkın yüreğim, buz kesmez mi? (s.367)

Ölsem, ornım qara jer sız bolmay ma?
Ötkır til bır uyalşaq qız bolmay ma?
Mahabbat, ğadauwatpen maydandasqan
Qayran meniñ jüregim muz bolmay ma?

Abay önce beş yaşındayken annesini, sonra babasını kaybeder. Her ölüm üzücü ve etkilidir, ama anne şefkatine muhtaç olduğu dönemde kaybedilen annenin acısı daha büyük olur. Bu ölümler şiirine konu olur. Allah’la adeta konuşur ve ölüm konusunu düşünür, sonunda kadere razı olup tevekkül gösterir. Babası için yazdığı şiirde onun yaptıklarını anlatırken annesi için yazdığı şiirde kendi duygularına ağırlık verir.

Kurbanın olayım ey Allah, senin,	Aynalayın quday-au,
Küçüklüğümden elem verdin,	Qapalıq saldıñ jasımnan.
Çektirdin acısımı annemin,	Şeşeniñ zarın tarttırdıñ
Henüz beş yaşımda idim... (s.310)	Bes jasımda basımnan.

Abay’ın Abdırhman’ın eşi Mağış’a yazdığı ağıt özellikli şiirine annesinden başlar, yitirdiği eşi ve sonra çocuklarının ölümüyle devam eder.

Yarimi alıp hakir kıldın.	Jarımdı alıp qor qıldıñ.
Henüz gençken taşıdın.	Jas ömirde tasınğan.
Ateş kıldın beni, yaktın,	Ayırıp, ot qıp örtediñ,
Abiş gibi asilden ayırdın (s.310)	Äbiş sındı asıldan.

Yirmi iki yaşımda,	Jıyırma eki jasımda
Ben ayrıldım yarımnan	Men ayrıldım jarımnan.
Aydınlık gün görmedim,	Jarıq, säuwle körmedim
Çıkalı ana karnından. (s.310)	Şıqqalı ana qarnınan.

Göremedim sevdiğimin	Köre almay qaldım qalqamniñ
Tam iki yıl müreüvvetin,	Däl eki jıl qızığın.

Yürekteki iyileşmeden, Jürektegi jazılmay,
Sızısını saldın kederin. (s.316) Tağdırdıñ saldın sızığın

Anne şefkatine doymayan Abay, eşini de genç yaşta kısa bir evlilikten sonra kaybeder. Abay, ölümü Allah'ın takdiri olarak görüyor ve kabulleniyordu. Sabırla, tövbeyle Allah'a sığınmakla teselli bulacağını düşünüyordu, ama bu şiirde tevekkülden biraz uzaklaşmış, biraz sitemli, canının acısını açıkca belli eder bir durumdadır. Direnci ve dayanağı kırılmıştır.

Yangın sarınca her yanı, Küyik küşti tüsken soñ,
Taşar ya insanın sabr Ketedi eken sabırdan.
Mürüvvetli günüm kalmadı, Qızıqtı künim qalmadı
Ağlayarak döktüm acımı (s.310) Jılağan aytıp zarımnan.

Abay önce sabrını kaybeder, sonra tövbe ve tevekkülden uzaklaşır, haykırıp isyan etmese de artık acısını açığa vurur. Bir yandan eşini neden sevdiğini neden bu denli yüreğinin yandığını anlatır.

Arzuladım, ayrıldım göremeden Köre almay zar bop ayrıldım
Allah'ın verdiği yarimden... Quday qosqan jarımnan.
Bambaşka idi yaratılışı, Özgeşe bolıp jaralğan,
Anlardı ruh halinden (s.310) Tanığan jan qalpınan.

Abay akıllı, şefkatli, sabırlı, her hali seçkin ve bambaşka olan eşini gönlünün güneşi, ışığı olarak niteler. Onun ölümüyle ışık sönmüş güneş batmış, mürüvvetli, iyi, güzel günler bitmiştir. Abay artık nasıl teselli bulacağını bilemez.

Gönlümün güneşi batınca böyle, Köñilimniñ küni öşken soñ,
Dünyada bulunmaz teselli de, Jalğanda bolmas jubanış.
Hayatı kıldın, Allah'ım, Ömirdi qıldıñ, qudayım,
Mürüvveti yok, teessüfle. (s.314) Qızığı joq, küyiniş.

Abay bu şiirde mürüvvet kelimesini sık kullanır. Kelime olumlu ve zengin anlamlara sahiptir. Yiğitlik, mertlik, iyilik, insanıyetperverlik, cömertlik, iyilik severlik,

güzel iş yapma kötü olandan uzaklaşma anlamlarındaki kelimeyi daha da zenginleştirerek kullanır. Karısının ölümü gözünü gönlünü karartır. Bu yüzden kurban olduğu Allah'a siteme başlar.

Allah'ım karşılaştırdı, Bana kurtuluşsuz yanızlığı. Sevdiğimi alıp Allah'ım, Başıma saldın karaları. (s.312)	Kez keltirdi, qudayım, Qutılmas mağan daranı. Qalqamdı alıp, qudayım, Basıma saldıñ qaranı,
---	--

Acısını isyan tonunda değil sitem tonunda yansıtır. Sorularla dolaylayarak keskinliği azaltır.

Allah aldıktan sonra ışığımy, İnlemenin çaresi var mı?	Säuwlemdi quday alğan soñ, Sarnamasqa şara ne?
---	---

Dileğimi kesen Allah'ım, Kedere boğdu peşinden (s.312)	Tileuwdi kesip qudayım, Zarlatıp qoydı artınan.
---	--

....

Allah göz açtırmadın ki, Kabul etmedin dileğimi... (s.314)	Aşpadiñ, alla, qabaqtı, Qılmadıñ qabıl tilekti,
---	--

....

Allah'ın verdiği hayale Avuntu olmaz "ah" etsem de Sabırla ibadet etmeye Akıl bırakmadı yanmış bedenimde.	Alla bergen armanğa "Añ" ursam bolmas aldanış. Sabır tağat qıluwğa, Qoymadı küyik boyıma es.
--	---

Allah'a sitemini, durumunu anlatan Abay nasıl teselli bulacağını sorar, çünkü yanan bedeninde akıl kalmamış ve ne yapacağını düşünecek bilemeyecek kadar çaresiz kalmıştır. Artık ölümü istemekte, tek çare onu görmektir.

Allah sonlandıracak ya Kulun bırakmaz erkine, Deva yok ölmekten başka, Allah'ın verdiği derdine. (s.314)	Öşirmek alla bolğan soñ Bendeniñ qoymas erkine, Ölmekten başka dauwa joq, Allanniñ salğan dertine.
---	---

Derdi Allah vermiş, devayı da o verecektir. Abay'a göre deva ölümdür. Allah'a ölmeden dayanamayacağını söyler.

Bunca ölüm acısını gören Abay, acıların en büyüğü evlat acısını da görür. Abay genç yaşta evlatları Abdirahman, Akimbay ve Maqaviya'yı kaybeder. Maqaviya'dan 40 gün sonra da kendisi vefat eder. Çok sevdiği, ümit bağladığı oğlu Abdirahman'ın ölümü Abay'ın hayatını derinden etkileyen bir hadisedir. Genç oğlunun zamansız ölümü, şairin manevi dünyasına darbe vurmuştur. Oğlunun ölümüne birçok şiirler söylemiştir. Abdirahman Öskanbayev(1869-1895) yılında 27 yaşında, Taşkent'te askeri hizmet yaparken, hastlanarak vefat eder. Abay'ın aşağıdaki şiirleri bu ölüm karşısındaki ağıt niteliğindedir. Abdirahman'ın ölümünden sonra onu anmak, acısına tahammül etmek için söylenen şiirleri bunların örnekleridir. Akimbay için bir şiir yazarken Abdirahman için yedi şiir yazmıştır. Abay, gelini Mağış ve kendisini teselli için birer şiir yazarak yine ölüm acısını anlatmıştır.

“Abay'ın oğlu Akimbay'a ağıtı” adlı şiirinde Akimbay'ın soyu, güçlü imanı, genç bir filizken ölümü ve ölüm hakkında düşüncelerini aktarır. Akimbay'ın ata soyu ulu, ana soyu durudur. İki asilin karışımından kendine has tavrıyla saf bir altın parçasına benzettiği Akimbay doğmuştur. Akimbay'ı, ölümü sokğukkanlı, tevvekkülle karşılaşması bakımından över. Güçlü imanına uygun olarak perşembenin cumaya bağlandığı gece ölmüştür. Bir filiz, bir fideyken Abay'ın gönlünde büyük yara açarak ölmüştür.

İz bırakmadan geride

Artına belgi qaldırmay,

Taş kalpli soğuk ölüm.

Bauwırı qattı tas ölim.

“Ağlamayım dese de,

Jılamayın dese de,

Dayanılır mı, bu ölüm? (s.322)

Şıdarlıq pa osı ölim?

Ölümü taş kalpli, soğuk, kiskanç ve düşman olarak niteler. Dayanması zor bu genç ölüm karşısında gözyaşının sel olduğunu söyler.

Akimbay için yazdığı tek şiirden sonra Abdirahman'a yazdığı şiirlere bakabiliriz. Üç şiirine “Abdirahman öldüğünde”, iki şiirine “Abdirahman'ın ölümüne”, bir şiirine Abdirahman'a” başlığını vermiş. Başka adlarla Abdirahman'ın ölümünü işleyen şiirler de yazmıştır. Abdirahman'ın ölümünde ilginç bir nokta var, Abdirahman hastalığını ve öleceğini bilmekte, ailesine hissettirmemeye çalışmaktadır. Bu durum,

Abay'ı gönendirdirdiğinden hem saygısını hem üzüntüsünü artırır. “Abdirahmanın Ölümüne” adlı şiirde Abay bu süreci anlatır.

Petersburg'ta çok geçmeden,
Öğrenmişti hastalandığını,
Tevekkül edip bildirmeden,
Beklemişti Tanrı fermanını.

Peterbuwrda-aq kidirmey,
Bilipti derttiñ barlıgın,
Täuwekel qıp bildirmey,
Kütipti täñir jarlıgın.

Şakası gerçeikle oynaş,
“Ömrüm az” diye bildirmiş.
“Yabancı gözde görsem yaş,
Oynatıp, güldürüyorum” demiş. (s.294)
Tevekkül büyük, akıl bol idi
Korkmadan beklemiş kaderini.
Zorsunmamış ölümü kendi,
Sırrını hiç bildirmede. (s.296)

Qaljıñı, şını aralas,
Ömirim az dep bildirip.
Böten közde körse jas
Oynaymın dep küldirip.
Täuwekel zor, aqıl mol,
Qorıqpay tosqan tağdırın.
Qiyınsınbay ölimdi ol,
Bildirmegen eş sırn.

Bu dizelere göre hastalık aniden ortaya çıkıyor ve hızla ilerliyor. Ailesine durumu bildirmiyor ve ölümü zorsunmadan sükunetle karşılıyor. Tevekkül içinde Tanrı fermanına uyup bekliyor. Bununla da kalmıyor adeta vasiyetini yazıyor. Anasını, babasını, sevdiğini düşünen Abdirahman'ın üzüldüğü tek şey yapacaklarının yarım, milleti için hayal ettiklerinin eksik kalmasıdır. Abay aynı şiirde çok yaşamanın önemli olmadığı üzerinde durur. Önemli olan yaşanan ömrün görünüp bilinmesidir. Uzun yaşamak değil eser bırakmak, çevresine, milletine faydalı olmak önemlidir. Gönlü nurla dolmamış nadan, bu gerçeği bilemez.

Az ömrünü uzatmış,
Bedeni bilimle dolunca,
Gördüğü yeri çoğaltmış,
Okuyup bildikten sonra. (s.294)

Az ömirin uzaytqan,
Ğılımğa boyı tolğan soñ,
Körgeñ jerin molaytqan,
Oqıp, bilip bolğan soñ

Abay, oğlu aracılığıyla mesaj verir. Bilgi, okuma, öğrenme kısa ömrü uzatır. Abdirahman bilgi için huzurundan vazgeçer, gezip görüp bilgisini artırmayı rahat içinde uyumaya tercih eder. İnsanı insan yapan da bunlardır.

Aynı şiirin başında Abay, onun ölümünü duyurur.

Yirmiyedi yaşında	Jıyırma jeti jasında
Abdirahman göz yumdu ya.	Abdrahman köz jumdı.
Söyle başında akıl varsa,	Säuwleñ bolsa başında,
Kimi gördün, benzer O'na? (s.294)	Kimdi kördiñ bul sındı?

Bu duyuruyu yaparken de onu övüp yüceltir. Abay bu şiirleri elbette acısını ortaya koymak, paylaşarak belki hafifletmek için yazar. Ölüm arkası yazılan yazı ve şiirlerde doğal olarak ölen kişi hakkında bilgi de paylaşılır. Onu tanımayanlar onun özelliklerini öğrenirler. Abay, oğlunun bilime, bilgiye olan düşkünlüğünü ortaya koyar, onu bilgisi açısından över, böyle bilgili bir oğlu olduğu için gurur duyar. Halktan ayrıcalıklı biri olduğunu söyler. Onu farklı kılan yanlarından biri de bilimdir.

Yurttan çok O'nun hüneri,	Öneri onıñ jurt asqan,
Bilime istekli, zeki idi...	Ğılımğa köñili zerek-ti.
Gariplerden esirgemedi,	Ayamağan ğarıpten
Eİnden gelen himayeyi... (s.292)	Qoldan kelgen kömekti.

Merak Tulpar'ına bindin,	Talaptıñ minip tulparın.
Boş semaya yükseldin.	Tas qıyağa örlediñ.
Sadece bilim idi hevesin,	Bir ğılım edi iñkariñ,
Her zorluğu göğüsledin. (s.298).	Är qıyınğa sermediñ.

Bu dörtlüklerde onun bilime olan isteğini belirtir. Bilimin temeli ise akıl ve meraktır. Merak atına binip semaya yükseldiğini ve bu hevesi uğruna her zorluğu göğüslediğini söyler. Bilim aynı zamanda hayallerdir. Milleti için hayaller beslemiş ve “Yatmayıp bilim izleyen” biri olmuştur.

Abay, halkın cehaletinin giderilmesinde, milletin gelişmesinde birinci sırayı öğrenme ve bilime verdiği için oğlunun bilime düşkünlüğü üzerinde fazlasıyla durur. Bunun yanında onun kişilik özellikleri, karakterinin yüceliğini, ahlakının güzelliğini de anlatır. “Abdirahman Öldüğünde” adlı kısa şiirinde bu özellikleri vurgulayıp onu tanıtır.

Sahipsiz bedenin arlı namuslu idin,
Düşünür dikkatle yapar idin

Tul boyñ uyat-ar ediñ
Eskerip istep, oylağan.

İşe cesaretle girişirdin,
İlgiyle derinlemesine boylar idin.

Täuwekelge nar ediñ,
Talappen tereñ boylağan.

Yiğitliğe de var idin,
Öğrenmeye aç idin.

Erlikke de bar ediñ,
Üyrenuwge toymağan.

Çocukla çocuk, akılda büyük idin,
Atalarının adına layık idin...
Zaman niçin dar idin,
O sevdiğimi alıverdın? (s.292)

Jasqa jas, oyğa kâri ediñ,
Ataññın atın joymağan
Zaman, netken tar ediñ,
Sol qalqamdı qoymağan?

Bu mısralara göre arlı, namuslu, düşünceli, cesur, yiğit, öğrenmeye aç, çocukla çocuk olan, akıllı, atalarını, soyunu yücelten, onlara layık biridir. Son ikilikte zamana seslenir, genç yaşta oğlunu elinden almasına üzülür.

Önceki ölen er Abiş idi,
Halktan ayrıcalıklı ayrı biriydi,
Sıcak kalpli, çelik gibi bedeni,
Dostluğu candan hususi... (s.292)

Keşegi ötken er Äbiş
Elden bir asqan erek-ti.
Jüregi jılı, boyı qurış,
Tuwısı jannan bölek-ti.

Gönlü tok dünyalığa,
Dost canlısı yakınlara...
Gururlu yalan yok onda,
Vefalı yürek, gülüşü bal ya! (s.294)

Düniyelikke köñili toq,
Ağayınğa bauwırmal.
Täkäppar, jalğan onda joq,
Aynımas jürek, külkiñ — bal

Yersiz söz söylemeyen,
Doğru yoldan dönmeyen;
İyilik yapılacak yerde,
İsteksizce geri çekilmeyen... (s.300)

Orınsızdı aytpağan,
Tüzuw joldan qaytpağan;
Jaqsılıq qılar orında,
Ayanıp boyun tartpağan.

Kafir ortasında ömür süren,

Ortasında kâpirdiñ

Haramından yemeyen.	Aramınan tatpağan.
Ömür boyu didinen,	Ömir boyı talpınıp,
Yatmayıp bilim izleyen... (s.300)	Çılım izdep, jatpağan.

“Makama geldim” diye değışmeyen,	Türülenip “töre boldım” dep
Delirip fitne peşinden gitmeyen...	Eserlenip şatpağan.
Yüzbin tenge verseler bile,	Jüz mın teñge kelse de,
Hak yolundan dönmeyen... (s.300)	Mahabbatın satpağan.

Bu dörtlüklerde onu karakterinin diğerk özellikleri söyleniyor, daha önce söz edilenler tekraren pekiştiriliyor. Cesurluğu, yiğitliği, bilim arzusu söylenmişti, bunlar pekiştirilirken bedeninin çelik gibi oluşu, içtenliği, sıcak kalpliliği, dost canlısı oluşu, doğru yoldan dönmeysi, iyilikseverliği, kafir içinde yaşayıp haramına karışmaması, makam sahibi olunca değışmeysi, fitne peşinde olmayışı, hak yolundan dönmeysi eklenir. Abdurahman mükemmel ve ideal bir insan, bir gençtir. Bu özellikleri onu herkesten ayrıcalıklı kılmıştır. Kısacası her yönüyle sıvrilen, örnek bir kişidir. Kazak soyunun ideal bir gencidir. Yeni neslin başı olduğundan Abdurahman gençliğin de simgesidir. Bu özelliğiyle örnek olur, örnek alınır. Abay her gencin böyle olmasını ister.

Yeni neslin başı o idi,	Jaña jıldıñ başsısı —ol
Ben eskinin sonu idim.	Men eskiniñ artı edim.
“Hayali” dediğim acısı bu idi,	Arman degen aşçı sol,
Kemiğe değıdi, kart idim. (s.296)	Süyekke tiydi, qart edim.

Abay kendini eski neslin sonu oğlunu da başı olarak görür. Onun acı çekmesini istemez. Kederler geride kalmalıdır. Kederlerin geride kalması hayalidir, dileğidir. Bunu diyemeden öldüğü için acısı kemiğe dayanan bıçak acısı gibi büyük olur.

Kazaklar için böyle özellikli	Ol sıpattı qazaqtan
Hiç kimse dünyaya gelmemiști.	Düniyege eşkim kelmepti.
Ölümsüz unvan bırakıp gitti,	Ölmeytin ataq qaldırıp,
Dünyaya gönül vermemiști. (s.290)	Düniyege köñilin bölmepti.

Abay oğlunun dünya nimetlerine gönül vermediğini, iyi ve ölümsüz bir ad bırakarak tüm Kazaklara örnek olduğunu söyler. Kazaklar içinde onun gibi nitelikli bir insan gelmediğine de inanır. Bu yüzden Kazak gençleri onun çevresini sarmıştır.

Kazak'ın oğlu sardı çevreni, İstediği yüzünü görmek idi...	Qazaqtıñ ulı qamalap, Izdegen jüzin körmek-ti.
Aklından alıp, dönen geri, Ölünceye kadar olur meşgaleli. (s.290)	Aqılınan ap qaytqan Ölgenşe bolar ermek-ti.

Abdirahman Kazak gençleri için iyi bir örnektir. Onun aklından faydalanan gençler vatan için iyi işlerle uğraşırlar. Abdirahman gençlere örnek olduğu gibi toplum için faydalı olmaya çalışır.

Fakir fukara elemli, dertli, Arzuyla himaye ettin hepsini. Yapıverdin gönüllerini, Ayırmadın hiçbirini. (s.290)	Muñdı, şerli, joq-jitik Añsap aldın kernepti. Bäriniñ koñilin tındırıp, Bireuwin ala körmepti.
--	---

Abay, Abdirahman için şiirleri yazdığı gibi kendisi ve gelini Mağış'ı teselli etmek için birer şiir yazmıştır. Bu şiirlerde ecel karşısında kimsenin duramayacağını söyleyen Abay, hayatı verenin de alanın da Allah olduğunu söyleyerek kadere razı olur ve teselli bulur. Ak gönlü karartan, kızıl gülü solduran ölüm karşısında isyan etmemek gerektiğine ve tövbeye inanır. Muktedir Allah'ın yazdığı kadere bağlanmak doğru olur.

Kızıl gülün kurur, Açıkça ak gönlün kararır. Bütün canları alan O'dur. Sınayan muktedir Allah'tır. (s.306)	Qızıl güliñ cuwalıp, Aq köñiliñ anıq qaraydı. Tämmä jandı auwlımen Patşa quday sınaydı.
---	--

Ölüm kalanlar için bir sınav bir sınamadır. Bu sınavdan tevekkülle geçmek, ağlamayı bir yerde kesmek gerekir. Gelini Mağış'a kaygıyı bırakmazsa ağrının dul bedenine yayılacağını söyler. Mağış'ın ağıtı Abay'ı üzer. Padişahların, hatta

peygamberlerin vakti gelince Allah tarafından alındığını unutma der. Eşini kaybeden tek kişi olmadığından ağlamayı bırakmalıdır.

Ağlama, Mağış, ağlama,
Öleyim diye Allah'a yalvarma

Jılama, Mağış, jılama,
Alladan ölim tileme!

Kaldıramamanın yok çaresi,
Gördüm dünyanın çilesini.
Acıyıp düşünsene aman,
Ana, baba, kardeşini. (s.308)

Kötermeske amal joq,
Kördim düniye auwırın.
Ayasañşı, apırmauw,
Äke, şeşe, bauwırın!

Ölmeyi düşünmek de çözüm değildir diyen Abay, ona başka yakınlarının ölümünü hatırlatır. Kendine gelip ağıtı bitirmesini ister. Kendisinin de dayanağı ve düzeninin kalmadığını, tutunacak dal aradığını, ne denli zavallı duruma düştüğünü Mağış'ın fark etmesini ister.

Ölüm şiirlerinde Abay, babası, iki oğlunun özelliklerini sayıp, onların ne denli iyi, örnek bir insan olduğunu belirtip, onların yaptıklarını anlatır. Ölüm karşısında duygularını aktaran Abay, muktedir olan Allah'ın isteğine boyun eğip kadere razı olmak gerektiğini söyler. Üzüntü duymanın, acı çekmenin doğal, insani bir durum olduğunu belirten Abay, sitemi isyana götürmemenin ağıtı bir yerde kesmenin ve Allah'a sığınmanın uygun olduğu düşüncesine bağlanır.

3.2.Şiirlerin Biçimsel İncelenmesi:

Abay'ın şiirlerinin biçim yönünden incelemesini iki aşamada yapacağız. Öncelikle Kazak şiirinin kuralları içinde ele alacağız. Kazak şiirindeki nazım biçimi ve nazım türlerinin hangisine girdiğini tespit edeceğiz. Bu sınırlar dışında kalan, yeni özellikler taşıyan şiirleri Türk edebiyatı çerçevesinde değerlendireceğiz.

3.2.1. Kazak Şiiri Nazım Biçimleri: Ölen ve Cır.

Ölen, Kazak edebiyatında anonim halk şiiri türlerini, türkü, şarkı, ayıtısı ve aşk şiirlerini içine alan genel bir terimdir. Çokan Valikhanov, Kazak ölen türünü, kayım ölen, kara ölen, ve ölen diye üçe ayırmıştır. Ona göre kayım ölen, eğlencelerde ve toylarda söylenen ve her şumak (beyit) dört mısradan oluşan nükteli, güldürme gayesi

olan “cumbak” aytıslarıdır. Ölen türü genelde 11 hece kalıbıyla yazılmıştır. Ölen şeklinin temel özelliği, hecenin 11 (4+4+3) kalıbıyla ve dörtlükler halinde olmasıdır. Her dörtlüğün mısraları kendi içinde kafiyelidir. Kayım ölen türünde olanların iki iki mısrası manasız, esas söylenilmek istenilen düşünce son iki mısradaki belirtir. Diğer ölen türlerinin bütün mısraları anlamlıdır (Metin Ergun, 2002, s.93)

Mesela:

Kahraman kartal ne avlamaz, beslenip salınsa?
Halk dolandır ya, bozdoğan ile karga el altında,
Kahraman, çıkça semaya, salar onlar da,
İki kuşu, iki taraf olup havaya...

Gaklayan karga kalmaz arkasından,
Bozdoğanı üstünde şıkıldayan...
Kendi almaz, kahramana aldırılmaz,
Gün boyu uğraştırır, boşu boştan. (s.35)

Qıran bürkit ne almaydı, salsa bapıtap,
Jurt jür göy küykentay men qarğa saqıtap.
Qıran şıqsa qıyağa, jiberedi
Olar da eki qusın eki jaqıtap.

Qarqıldap qarğa qalması art jağınan,
Küykentayı üstünde şıqılıqtap.
Özi almaydı, qıranğa aldırılmaydı,
Küni boyı şabadı bos salaqtap.

Cır. Cır “şumak”a bölünmeyen, “şubırtpalı” veya “erikti uykas”larla kafiyelenen hecenin 7-8’li kalıbıyla ve takpak, terme, tolgav tarzında söylenilen şiirlere verilen genel bir addır (Metin Ergun, 2002, s.89). Batırlar cırları (Kahramanlık destanları), hikayeler, cırav sözleri, tolgav ve termeler cır şeklinde söylenilen türlerdir. Belirttiğimiz gibi, şumaklara bölünmezler, cırlarda hece vezninin 7’li ve 8’li kalıpları kullanılır. 7’li kalıp 4+3 duraklı, 8’li kalıp ise 3+2+3 veya 5+3 duraklı olarak görülür. Mesela:

- 4+4+4+2 4 birim (karışık) farklı iki birim
- 9 - Gönülüm caydı dosttan da düşmandan da (Könlüm kayıttı dostan da, duşpannan da) (s.40-42)
- 4 X 11 11 dörtlük eşit
- 10 - Aldanışın öncesi “yön”, sonrası “hayat yolu” (Adasqanniñ aldı - jön, artı-soqpaq) (s.44-48)
- 14 x 2 beyit (ikilik) 14 birim eşit Düz (uyak)
- 11 - Bir devran, kifayetsiz günde “delikanlık” (Bir дәuwren kemdi künge - bozbalalıq)
- 20 x 2 20 birim ikilik eşit
- 12 - Yiğitler, “oyun” ucuz, “utañ” pahalı (Jigitter, oyun arzan, külki qımbat) (s.50-56)
- 25 x 4 dörlük eşit tek birim
- 13 - Muktedir Allah, sığındım (Paşa quday, sıyındım) (s.58)
- 20 dize yığma
- 14 - Baksam, herkes varır, pazara (Bazarğa, qarap tursam, ärkim barar) (s.60)
- 4 x 4 dört dörtlük eşit, tek birim
- 15 - Bilim bulmadan övünme(Ğılım tappay maqtanba) (s.62-66)
- 4+5+3+3+4+8+4+5+5+4+3+6+7+3+3+4+3+3 18 birim (karışık) farklı, üçlük, dörtlük, beşlik, altılık, yedilik ve sekizlik birimler, bentler
- 16 - Tokmak gibi kekilli, kamışkulak atlar var hani (Şoqparday kekili bar, qamıs qulaq) (s.68)
- 8 x 4 sekiz dörtlük eşit
- 17- Yaz günü temmuz olduğunda (Jazdıkün şilde bolğanda,) (s.70-72)
- 60 dize yığma
- 18 - Yatılı okulda okuyor (İyternatta oqıp jür) (s.74-76)
- 4+4+4+4+5+5+5+3+5+4+4+4+4 13 birim karışık, farklı üç birim
- 19- Maalesef, çok ömrü geçirip gittik (Ökinişti köp ömir ketken ötip) (s.78)
- 8 x 4 8 dörtlük eşit
- 20 - Sabırsız, arsız, erincek (Sabırsız, arsız, erinşek) (s.80-84)

4+3+3+3+3+5+3+3+4+3+3+4+4+4+3+6+6+4+4+4+5+4 toplam 22 birim

karışık , farklı 4 birim

21- Yabancı elde bulunsa (Böten elde bar bolsa) (s.86-96)

3+6 + 5+ 7+3+3+4+4+5+3+9+3+4+5+5+4+2+4+3+2+ 4+5+5+4+4+3+
4+4+4+3+3+4+4+4+5+5+3+2+4+3+2

41 birim karışık, 2den 7ye farklı birimler

22 - Şiir; sözün padişahı, söz aydınlığı (Öleñ - sözdiñ patşası, söz sarası) (s.98-100)

15 x 4 15 dörtlük eşit

23 -Birinin yakını ölse karalı o (Bireuwdiñ kisisi ölse, qaralı - ol) (s.102-104)

11 x 4 11 dörtlük eşit

24- Güz (Küz) (s.106)

6 x 4 6 birim dörtlük eşit

25- Kasım, Aralık ile o bir iki ay (Qaraşa, jeltoqsan men sol bir-eki ay) (108)

7 x 4 7 dörtlük eşit

26- Kış (Qış) (a.110)

6 x 4 6 dörtlük eşit

27- Yelsiz gece, ay parlak (Jelsiz tünde jariq ay) (a.112)

5 x 4 5 dörtlük eşit

28- 1889 İçim ölmüş, dışım sağlıklı (İşim ölgen, sırtım saw) (a.114)

4 x 4 + 5 beş birim karışık, farklı iki birim

29- Külimbay'a (Yönetici oldum işte) (Külimbayğa , Bolıs boldım minekey) (a.118-124)

31 birim 4,5,6,8'li birim karışık, farklı dört birim

30- Eğitimlinin ettiği söz (Bilimdiden şıqqan söz) (a.126)

8 x 4 8 dörtlük eşit

31- Sekiz Ayak (Segız ayaq) (a.128-140)

Sekizli birimlerden oluşuyor. 5 + 3 biçiminde dizilmiş. 25x 8 25 birim. eşit

32- Nurun varsa gövdende (Säuwleñ bolsa keuwdeñde) (a.142-144)

9 x 4 9 dörtlük eşit

33- Ben yazmam šiiri, meşgale için (Men jazbaymın öleñdi ermek üşin) (a.146)

5x 6 5 altılık eşit

34- Evvel bir soğuk buz; akıl zeyrek (Äuwelde bir suwıq muz - aqıl zerek) (a.148)

3 x 4 3 dörtlük eşit

35-Âşıklık ile müptelalık ikisi iki ayrı yol (Ğaşıqtıq, qumarlıq pen - ol eki jol) (s. 148)

3 x 4 3 dörtlük eşit

36- Kor oldu canım (Qor boldı janım) s,(150)

8 x 3 8 üçlük eşit

37- Sen beni ne edeceksin? (Sen menı ne etesiñ?) (s.152-156)

11 x 7 + 6 12 birim 11 yedilik sonuncu altılık karışık farklı iki birim (eşit de sayılabilir.)

38- Delikanlı sözü (Selam söyledim, Kalemkaş), Jıgıt sözü (Sälem berdım qalamqas) (s.158-160)

10 x 4 10 dörtlük eşit

39- Kız sözü (Ahenkleştirerek översiniz) (Qız sözi, Qiyıstırıp maqtaysız) (s.162-164)

12 x 4 12 dörtlük eşit

40- Bilek gibi arkasında örülü başındaki saç (Bilekтей arqasında örgen burım) (s.166)

4 x 4 4 dörtlük eşit

41- İnançlı dost, halkta yok (Qajımas dos halıqta joq) (s.168)

5 x 4 5 dörtlük eşit

42- Nerdesin gençlik ateşi (Jastıqtıq otı, qaydasıñ) (s.170)

6 x 4 6 dörtlük eşit

43-Ses vermez kara gönlüm ne yapsa da (Jarq etpes qara köñilim ne qılsa da) (s.172)

2 x 4 2 dörtlük eşit

44- Tuğır Tulpar'ı geçemez atak yapsa da (Tulpardan tuğır ozbas şabılsa da) (s.172)

2 x 4 2 dörtlük eşit

45- Kara Hatuna (Qara qatıng) (s.172)

1 x 4 tek dörtlük

46- Zengin azaldı (Bay seyıldı) (s.174-176)

9 x 6 9 altılık eşit

47- Çare bulamadan (Em taba almay) (s.178)

6 x 6 6 altılık eşit

48- Geldik nice yere şimdi (Keldık talay jerge endı) (s.180-182)

2 + 4 + 4+3+3+3+4+4+3+3+4+4+4+5+4+4 16 birim karışık 4 farklı birim

49- Başkasına, gönlüm, doyarsın (zgege, knlm, toyarsıñ) (s. 184-186)

9 x 4 9 dörtlük eşit

50- Bazen delice gönül kr olası (Keyde eser knl qurğırıñ) (s.188)

4 x 4 4 dörtlük eşit

51 - İlkbaharda (Jazğıturı) (s.190-194)

11 x 4 + 2 5 X 4 18 birim karışık iki farklı birim ilginç

52 - Gider gibiydi can aşına şölene (Asqa, toyğ baratuğın) (s.196-198)

10 x 4 10 dörtlük eşit

53 - Ana babaya gz sevinci (Ata-anağ kz quwanı) (s.200-202)

6 x 7 6 yedilik eşit

54 - Taya bindik (Tayğ mındık) (s.204-206)

15 x 3 15 üçlük eşit

55- 1891 Gençlik ateşi alevlenip (Jastıqtıñ otı jalındap) (s.208-210)

13 x 4 13 dörtlük eşit

56- Kızarıp bozarıp (Qızarıp, surlanıp) (s,212-214)

9 x 4 9 dörtlük eşit

57- Gözümün, karası (Kzımnıñ qarası) (s.216-220)

19 x 4 19 dörtlük eşit

58- Hem inançsız, hem nadan (Mensinbeuwşı em nadandı) (s.222-224)

9 x 4 9 dördlük eşit

59 - Bulmaca (Allah'ın sağlam yarattığı sekiz batır) (Jumbağ Alla mıqtı jaratqan segiz batır) (s.226)

2 x 2 2 dördlük eşit biri soru ikincisi cevap

60 - Bulmaca (Kara toprak âdemoğluna olmuş mekân) (Jumbağ, ara jer adamzatqa bolğan meken) (s.226)

1 dördlük

61 - Bulmaca (Hey, sınanır yiğitler, geldi Sizin sıranız) (Jumbağ, sınalar, ey, jıgıttar keldı kezıñ) (s.226)

1 dördlük

62 - Ne arıyorsun gönlüm, ne arıyorsun? Ne ızdeysiñ, köñılım, ne ızdeysiñ? (s.228)

8 x 4 8 dördlük eşit

63 - Yüreğim, eyvah, atma şimdi! (Jüregım, oybay soqpa endı) (s.230)

4 x 4 4 dördlük eşit

64 - Kaygı çıkar bilimden (Qayğı şığar bılımnen) (s.232-234)

4 x 4 +2 4 x 4 +2 6 X 4 12 birim karışık farklı 2 birim ilginç

65 - Osman'a (Ospanga) (s.236)

4 x 4 4 dördlük eşit

66 - Dünkü Osman (Ospanga) (s.238)

6 x 6 6 altılık eşit

67 - Isıtılmış, soğutmuş (Isıtqan, suwıtqan) (s.240)

5 x 4 5 dördlük eşit

68 - Bedeni salınan (Boyı bulğan) (s.242-244)

9 x 6 9 altılık eşit

69 - İyilik uzun sürmez (Jaqsılıq uzaq turmaydı) (s.246)

4+4 + 2 4+4+4+4 7 birim karışık farklı iki birim ilginç

70 - Baymağanbet'e (Baymağanbetke) s.(248)

- 2 x 4 2 dörtlük eşit
- 71 - 1894 Yeminle dağılır (Antpenen tarqaydı) (s.250-252)
- 9 x 4 9 dörtlük eşit
- 72 - Kasım'da hayat durur (Qaraşada ömir tur) (s.254)
- 6 x 4 6 dörtlük eşit
- 73 - Genç nesil zamandaş üzüntü verdi (Jas öspirim zamandas qapa qıldı) (s.256)
- 4 x 4 4 dörtlük eşit
- 74 - Âşığın dili – dilsiz dil (Ğaşıqtñ tılı - tılsız - tıl) (s.256)
- 2 x 4 2 dörtlük eşit
- 75 - Her şeye heveskâr olma (Äsempaz bolma ärnege) (s.258)
- 6 x 4 6 dörtlük eşit
- 76 - Ananevi giyimi (Eskilik kiyimi Oylanıp oyğa kettim jüz jılğı ötken) (s.260)
- 4 x 4 4 dörtlük eşit
- 77 - Abdirahman hastalanıp yattığında (Äbdirahman nauwqastanıp jatqanda) (s.260-266)
- 17 x 4 17 dörtlük eşit
- 78 - Abdirahman'a (o Allah rahmetiyle) (Äbdirahmanğa Allanıñ rahmatın) (s.268-272)
- 11 x 4 11 dörtlük eşit
- 79 - Abdirahman'a (Kakitay adına mektup) (Äbdirahmanğa Käkıtay atınan hat) (s.274)
- 6 x 4 6 dörtlük eşit
- 80 - Kızlara (Qızdarğa) (s.276)
- 6 x 4 6 dörtlük eşit
- 81- 1895 Bundan önce, nice sözler ifade etmişim (Talay söz budan burın köp aytqanmın) (s.278)
- 4 x 4 4 dörtlük eşit
- 82 - Aç karın avunur mu, yalpy yemek yemeden (Aş qarın jubana ma maylı as jemey) (s.280-282)
- 10 x 4 10 dörtlük eşit

83- Çocukluk geçti bildiniz mi? (Balalıq ötti, bildiñ be?) (s.284)

On dize yığma

84 - Bulanık suda yağ çıkmaz bırak geçmişte (Lay suwğa may bitpes qoy ötkenge) (s.286)

7 x 4 7 dördlük eşit

85 - Ölse ölür tabiat, insan ölmez (Ölse öler tabiyğat adam ölmes) (s.288)

4 x 4 4 dördlük eşit

86 - Abdirahman öldüğünde (Äbdirahman ölgende) (s.290)

7 x 4 + 2 9 birim karışık farklı iki birim sonu 2lik özel

87 - Abdirahman öldüğünde (Äbdirahman ölgende) (s.292)

3 x 4 + 2 4 birim karışık iki farklı birim sonu ikilik özel

88 - Abdirahman öldüğünde (Äbdirahman ölgende) (s.292)

5 x 2 5 ikilikeşit

89 - Abdirahman'ın ölümüne ((Äbdirahman ölgende) (s.294-296)

14 x 4 14 dördlük eşit

90 - Abdirahman'ın ölümüne (Äbdirahman ölgende) (s.298)

5 x 4 5 dördlük eşit

91 - Abdirahman'a (Äbdirahmanğa) (s.300)

6 x 4 + 2 7 birim karışık iki farklı birim sonu ikilik özel

92 - Abdirahman'ın ölümünden sonra kendine söylediği teselli (Äbdirahman öliminen soñ özine aytqan jubatuwı) (s.302-304)

6 x 4 + 2 + 4 + 4 + 4 + 2 karışık iki farklı birim sonu ikilik özel

93 - Abdirahman'ın eşi Mağış'a Abay'ın söylediği tesellisi (Äbdirahmannıñ äyeli Mağışqa Abaydıñ aytqan jubatuwı) (s.306-308)

15 x 4 + 2 karışık iki farklı birim sonu ikilik özel

94 - Abay'ın, Abdirahman'ın eşi Mağış'a yazdığı ağıt (Äbdirahman äyeli Mağışqa Abay şığarıp bergen joqtauw) (s.310-316)

7 x 4 + 2 + 4 + 2 13x4 + 3 24 birim karışık iki farklı birim sonu üçlük özel

95 - Bundan önceki Osman abisi (Keşegi Ospan ağası) (s.318)

4 X 4 +2 5 birim karışık iki farklı birim sonu ikilik özel

96 - Abay'ın oğlu Akimbay'a ağıtı (Abaydın balası Äkimbaydın joqtauwı) (s.320-322)

10 x 4 10 dörtlük eşit

97 - Mala dostun bir şeyi yok maldan başka (Malğa dostın muñı joq maldan başqa) (s.324)

4 x 4 4 dörtlük eşit

98 - Doğuran baba ana yok (Tuğızğan ata, ana joq) (s.326)

3 x 4 3 dörtlük eşit

99 - Bir güzel kız varmış han avucunda (Bir suluw qız turıptı han qolında) (s.328-330)

10 x 4 10 dörtlük eşit

100 - Saatin tik-takı değil, uğraş edinmek istediği (Sağattın şıqılдаğı emes ermek) (s.322)

4 x 4 4 dörtlük eşit

101- Gönül kuşu süzülür dört bucağa (Köñil qusı quyqıljır şartarapqa) (s.334-336)

9 x 4 9 dörtlük eşit

102 - Adamın kimi vakitleri (Adamnın keybir kezderi) (s.338)

7 x 4 7 dörtlük eşit

103 - Gökteki ala bulutlar sökülür (Kök ala bult söğılıp) (s.340)

2 x 4 2 dörtlük eşit

104 - Rahımşal'a (Rahımşalğa) (s.340)

2 x 4 2 dörtlük eşit

105 - Karısı ile Masakbay (Qatını men Masaqbay) (s.342)

5 +3 4+3 5+3 4+3 8 birim karışık farklı üç birim

106 - Küyisbay'a (Küyisbayğa) (s.344)

1 dörtlük

107 - Düysenkul'a (Düysenqulğa) (s.344)

1 dörtlük

108 - Razak'a (Razaqqa) (s.344)

8 dize yığma

109 - Asil bilmece, önündeki gelecek zaman (Kq tuman-aldındağı keler zaman)
(s.346 348)

9 dörtlük 9 birim eşit

110 - İnanma bunlara , ne kadar övüp dursa da (Senbe jurta tursa da qanşa maqtap)
(s.350)

3 x 4 dörtlük 3 birim eşit

111 - "Allah" demek zor değil (Alla degen söz jeñil) (s.352)

4 x 4 dörtlük 4 birim eşit

112 - Boşuna bağırış çağırış (Qur ayđay baqırđan) (s.352)

4 x 2 dört birim ikilik eşit

113 - Ben selam yazacağım (Men slem jazamın) (s.354)

3 x 4 3 birim drtlkeşit

114 - Talihsiz darbe yiye yazgımız (Sorı qalıñ soqqı jegen pışanamız) (s.354)

1 dörtlük

115 - Gabidolla'ya (Ėbidollađa) (s.356)

4 + 4 +2 üç birim karışık

116 - Girer kulaktan avlar teni (Qulaqtan kirip boydı alar) (s.358)

7 x 4 7 birim dörtlük eşit

117 - 1898 Kuruldu ya parti (Boldı da partiya) (s.360)

7 x 4 7 birim dörtlük

118 - Kuvvetli ateş gibi duman ıkararak (Quwattı ottay, burqırap) (s.362)

4 + 2 4 +2 4+2 6 birim karışık 4, 2

119 - Fani dünya yağmalanıyor işin var mı? Sum dniye tonap jatır, ısın barma?
(s.364)

3 x 4 3 birim dörtlük eşit

120 - Ölsəm, yerim kara toprak nemlenmez mi? (Ölsəm ornım qara jer sız bolmay ma?)
(s.366)

7 x 4 7 birim dördlük eşit

121 - Yürekte güc olmasa (Jürekte qayrat bolmasa) (s.368)

5 x 4 5 birim dördlük eşit

122 - Yamanbalanın balası öldüğünde (Jaman balanıñ balası ölgende) (s.370)

1 dördlük

123 - Gün ardından gün doğar (Kün artınan kün tuwar) (s.370)

1 dördlük

124 - Hasta yürek vurur aheste aheste (Auwruw jürek aqırın soğadı jay) (s.372)

5 x 4 beş birim dördlük eşit

125 - 1899 Aklında mı gençlik günlerin (Esiñde bar ma jas küniñ) (s.374)

2 + 4 x 4 5 birim karışık 2 ve 4 art arda

126 - Benim yüreğim kırk yamalı (Jüregim meniñ-qırq jamauw) (s.376)

4 x 4 4 birim dördlük eşit

127 - İnsan –aynı b...k taşıyan b...k kabı (Adam - bir boq kötergen boqtıñ qabı)
(s.378)

2 x 4 2 birim dördlük eşit

128 - Enik besledim, it ettim (Küşik asırap iyt ettim) (s.378)

1 dördlük

129 - Hayran olmadım sevmedim (Süysine almadım süymedim) (s.380)

1 dördlük

130 - Dütbay'a (Dütbayğa) (s.380)

5 x 4 5 birim dördlük

131 - Nurlu semaya yeltenip büyümüşsün sen (Nurlı aspañğa tırısıp öskensiñ sen)
(s.382)

5 x 4 beş birim dördlük eşit

132 - 1900 Yüreğim ne sezersin (Jüregim nemı sezesiñ) (s.384)

- 8 x 4 8 birim dörtlük eşit
- 133 - Gölge başını uzatıp (Kleñke basın uzartıp) (s.386)
6 x 4 6 birimdrtlkeşit
- 134 - 1901 Utanma demiş gönül için (Uyalma degen kñıl uşın) (s.388)
4 x 4 4 birimdrtlk eşit
- 135 - Yapradı kurumuş eski ümitle (Japıraadı quwarđan eski mitpen) (s.390)
6 x 2 6 birim ikilik eşit
- 136 - Sevinmeyin delikanlılığa (Quanbañdar jastıqqa) (s.392)
5 x 4 5 birim dörtlük eşit
- 137 - Bu kımız Kazak'a (Osı qımız qazaqqa) (s.394)
6 x 4 6 birim dörtlük eşit
- 138 - Boğumsuz dilin (Buwınsız tılıñ) (s.396)
4 x 3 4 birim üçlük eşit
- 139 - 1902 Papağan renkli kelebek (Totı qus tsti köbelek) (s.396)
3 x 4 3 birimdrtlk
- 140 - Allah'ın özü de hakikat, sözü de bil ki (Allanıñ zi de ra, szı de ras) (s.398-400)
14 x 4 14 birim dörtlük eşit
- 141 - İlginlikler – elmas, gönül sınır tanımaz (Jrek-teñiz, qızıqtıñ bri- asıl tas) (s.402)
3 x 4 3 birim dörtlük eşit
- 142 - 1903 Alev ve kuvvetten yaratılmış (Jalın men ottan jaralıp) (s.404)
5 x 4 5 birim dörtlük eşit
- 143 - Dombıra el sürme (Dombırağa qol soqpa) (s.406)
6 x 4 6 birimdrtlk eşit
- 144 - Düşünceye daldım, duygulandım (Oyđa tstım tolđandım) (s.408)
8 x 4 8 birim dörtlük eşit
- 145 - Ben olurum demeyin (Men bolamın demeñder) (s.410)

2 x 4 2 birim dörtlük eşit

146 - Nadan, âlimden üstün olamaz anlamakla (Ėalımnan nadan artpas uqqanmenen) (s.410)

1 dörtlük

147 - Esasında hayırlı emek, ekin ekmek (Tbnde bayandı ebek egn salĖan) (s.410)

1 dörtlük

148 - Medet kızı rm senin eşin (Äyeli - Medet qızı, atı Örim) (s.410)

1 dörtlük

149 - Pstekim, kurtuldun mu Ktibak'tan? (Bstegim qutıldı ba Ktbaqtan) (s.412)

1 dörtlük

150 - Kiyasbay'a (QiyasbayĖa) (s.412)

10 dize yĖma

151 - Mukammaraz'a (MuqammarazĖa) (s.412)

2 x 2 2 birim ikilik

152 - Bekiyzat'a (Bäkiyzatqa) (s.412)

2 x 2 2 birim ikilik eşit

153 - Tanirberdi'ye (Täirberdige) (s.414)

7 x 4 7 birim dörtlük eşit

154 - Zoraki düşülen bayırdan (Eriksiz tüsken ıldıydan) (s.416)

1 dörtlük

155 - AĞıbay'a (AĖıbayĖa) (s.416)

1 dörtlük

156 - Dağ kollar, av aranır bozkurtlar (Tauw jebilep jortadı kök böriler) (s.416)

1 dörtlük

157 - Abay'ın başka ozanlarla söz yarıştırması (Abaydı zge aqındarmen söz jarıştırıwı) (s.418)

6 x 4 6 birim dörtlük eşit

158 - Mesut (Masqut) (uzun şiir) (s.420)

44 x 4 44 birim dörtlük eşit

159 - İskender (Iskender) (uzun Şiir) (s.432-442)

42 x 4 42 birim dörtlük eşit

3.2.3.Abay'ın Şiirinde Birimler ve Nazım Biçimleri :

Abay'ın Şiirleri ll uyaklı Şiirlerdir. Şiirleri düzenli birimler kullanarak oluŐturulmuŐtur. Bu birimler dize (mısra), ikilik (beyit), üçlük, dörtlük ve bentlerdir. lk dörtlük de bir anlamda küçük bir benttir, ama bunlar bağımsız olarak adlandırılmıŐ veya terimlendirilmif olduğu için bent terimini 5 ve daha çok dizeden oluşan birimler için kullanıyoruz. Abay gelenekle modern ya da yenilik devri arasında yetişmiş, yeniliğe de açık olmuştur. Geleneğin etkisi çeşitli yönleriyle görülür, biçim açısından bu etki en çok dörtlük kullanmak olarak ortaya çıkar. Abay'ın Şiirlerinin çoğu dörtlük birimiyle kurulmuştur.

Abay geleneğin içinde yetişmiş bir Şair olmakla birlikte Rus edebiyatını okuduğu, çeviriler yaptığı, ondan beslendiği için yenilikler de yapar. Bugünkü terimlerle ll uyaklı (vezinli kafiyeli) serbest Şiirler yazar.

3.2.3.1 Dize (Mısra) Birimiyle Kurulmuş Şiirler

Abay'ın bazı Şiirleri dize birimiyle yazılmıştır. Bu Şiirler tek bölümlük Şiirlerdir. Dizeler arka arkaya yığılmış, bir blok ya da bent oluşturmuştur. Şiirde farklı dize kümelerinden oluşmuş birimler yoktur. Dizeler alt alta inerek yığma bir Şiir oluŐturulmuŐtur. Bu Şiirleri sayıca çok azdır. "ocukluk geçti, bildiniz mi?" bunlar arasındadır:

Çocukluk geçti, bildiniz mi?
Yiğitliğe geldiniz mi?
Yiğitlik geçti gördünüz mü?
YaŐlılıđa geldiniz mi?
Kimbilir zavallılar,
Durağanlıktan sndnz m?
İstikrarsıza döndünüz m?
Yoksa kimbilir dne dne,
Botalı deve gibi bğre bğre,

Babalyq ttı, bıldıın be?
Jıgıtıkke keldın be?
Jıgıtık ttı, krdın be?
Karılıkke kndın be?
Kım bıledı, bayqustar,
Bayandydan sndın be?
Bayansızqa tndın be?
Alde, aynalyp, kım bıler?
Botalı tüye sekıldı

Avludan çıkmadan öldünüz mü? (s.284) Koradan şykpay öldin, be?

3.2.3.2 Eşit Düzenli Şiirler

Abay'ın şiirlerinin çoğu kurallı ve düzenlidir. En çok dördlük birimiyle şiirler yazmıştır. Dördlük dışında az sayıda ikilik (beyit), üçlük, altılık ve yedilik birimiyle şiir yazmıştır. Bunun dışındaki birimleri (beşlik, sekizlik, dokuzluk, onluk gibi) kullanmamıştır.

3.2.3.3. İkilik (Beyit) Birimiyle Kurulmuş Şiirler

Abay'ın ikilik birimiyle kurulan on şiiri vardır. Bu şiirlerden “Bir devran, kifayetsiz günde delikanlıklık” adlı olanı 20 ikilikle en uzun olanıdır. “Aldanışın öncesi yön, sonrası hayat yolu” adını taşıyan 14 ikilik (beyit)tir. Geri kalanlar 2 ile 10 ikilik arasında kısa şiirlerdir. Diğerlerinin adları şöyledir:

Abdirahman öldüğünde
Boşuna bağıriş çağırış
yaprağı kurumuş eski ümitle
Mukammaraz'a

Bekiizat'a

Bekiizat'im çopursun
Kendi düşkünlüğünle okursun

Bakizatym, şubarsın,
Okuqa, özın qumarsyn.

Yazayım ben gazeli,
Belki tanıdık bulursun? (s.412)

Jazayın men bayitty,
Tanytuqın şyqarsyn!

Üçlük birimiyle kurulmuş şiirler:

Abay'ın tek başına üçlük birimiyle kurulmuş düzenli nazım biçimi olan üç şiiri var. Karışık nazım biçimlerinde de üçlük birimi kullanılmıştır. Biri “Kor oldu canım” 8 üçlük, ikincisi “Taya bindik” 15 üçlük, sonuncusu “Boğumsuz dilin” 4 üçlükten oluşur. Sekiz üçlükten oluşan “Kor oldu canım” şiirinden üç parça alıyoruz.

Kor oldu canım,

Qor boldy janym,

Günüm sensiz ya benim,
 Pek bitik halim,
 Yazgıdan gelen cefayı,
 Yazmışsa Allah'ı,
 Ne görmez kulları (s.150)

Sensiz de benim künym,
 Bek bitti halim,
 Taqdyrdan kelgen zulym.
 Taqdyr etse Alla,
 Ne körmeydi pende?

Dörtlük birimiyle kurulmuş şiirler:

Abay'ın en çok kullandığı nazım birimi dörtlüktür. Bu birim halk şiirinin de asıl ve en çok kullanılan birimidir. Masgut ve İskender adlarındaki iki uzun şiiri dörtlüklerle yazılmıştır. Masgut 44, İskender ise 42 dörtlükten oluşmuştur. Bunun dışında kalan 100'den çok şiirinin çoğu dörtlüklerle kurulan eşit düzenli şiirlerdir. Bazı şiirleri ise farklı birimlerin bir arada kullanıldığı karışık düzenli ve serbest şiirlerdir. Sayfaları çoğaltmamak adına dörtlüklerle kurulan şiirlerden çok az alıntı yapacağız. Tek dörtlükle yazdığı 16 şiiri vardır. En çok tek dörtlüğü kullanmıştır. İlk alıntımız "Gün ardından gün doğar" başlıklı dörtlüğü olacak:

Gün ardından gün doğar
 Bir gün mola verdirmez
 Düşünce, düşünce ardına
 Yele binsen yetişmez (s.370)

Kün artynan kün tuar,
 Bir kün damyl etkızbes.
 Oy artınan oy quar,
 Jelge minsen, jetkızbes.

Dörtlüklerle kurulu diğer şiirler:

Abay'ın şiirlerinin bir kısmı iki dörtlükten oluşur. Yukarıda belirttiğimiz iki uzun şiir dışında 1 dörtlükten başlayıp 25 dörtlüğe uzanan 108 şiiri vardır.

- 1 dörtlük: 16
- 2 dörtlük: 10
- 3 dörtlük : 7
- 4 dörtlük : 14
- 5 dörtlük : 9
- 6 dörtlük : 11
- 7 dörtlük: 7
- 8 dörtlük : 6
- 9 dörtlük : 7
- 10 dörtlük : 5

11 dörtlük : 3

12 dörtlük : 2

14 dörtlük : 2

13,15, 17,19,25 dörtlük : 1

16,18,19,20,21, 22,23,24 dörtlükten oluşan Şiir : 0 yok

Altılıklarla kurulan Şiirler:

Altılık nazım birimiyle kurulmuş eşit düzenli 5 Şiir bulunmaktadır. Bunların biri beş, ikisi 6, ikisi 9 altılıktan oluşur. Altılık nazım birimi karışık düzenli biĉimlerde de kullanılmıştır. Farklı dizeli birimlerden oluşan birkaç Şiir altılıkla bitmiştir. Altılıklarla kurulan eşit düzenli 5 Şiir Şunlardır.

Ben yazmam Şiiri, meşgale iĉin (5 altılık)

Zengin azaldı (9 altılık)

ĉare bulamadan (6 altılık)

Dünkü Osman (6 altılık)

Bedeni salınan (9 altılık)

Yediliklerle kurulan Şiirler:

Tek Şiir ‘‘Ana babaya gz sevinci’’ 6 yedilikten oluşur.

Farklı birimlerle kurulan eşit düzenli Şiirler:

Bunların sayısı ĉok azdır. Bir Şiir sekizli, bir Şiir yedili birimlerle kurulmuştur.

3.2.4. Karışık Düzenli, Nazım Biĉimleri

Bu nazım biĉimleri birden fazla birimin eşit olmayan biĉimde (karışık düzende) bir araya gelmesinden oluşur. Bu tür Şiirlerin sayısı ĉok azdır.

Karısı ile Masakbay adlı Şiir buna örnektir (s.342).

Bu Şiirde beşlik, dörtlük ve ĉlk birimleri 5 +3 4+3 5+3 4+3 diziliŐiyle sıralanmıŐlardır. Şiir toplam 8 birimden oluşur.

‘‘Kuvvetli ateş gibi duman ĉıkararak’’ (362) Şiiri 4 + 2 4 +2 4+2 dizilmiş 6 birimden oluşur.

Sekiz Ayak da Abay'ın karışık düzenli şiirleri arasındadır. Hatta bu şiire düzenli nazım biçimi de diyebiliriz. Çünkü bir ad konulmuş: Sekiz ayak. Bu şiir, Rus edebiyatından etkilenecek oluşturduğu bir nazım biçimidir. Abay'ın serbest düzenli şiirleri arasında Sekiz Ayak uzunluğuyla ve biçimsel yanıyla dikkat çeker. Bu örnek beşlik ve üçlük birimlerinden oluşmuş. Beşlik önde üçlük arkada gelir. Ortaya 5+3=8 lik çıkar. Beşliklerin hece sayısı 5, üçlüklerinki 8'dir. Bu yapı ya da birim istenildiği kadar tekrar edilir. Bu şiirden bir alıntıyla biçimini sergilemek isteriz.

Uzaktan kucaklayıp,
 Yürekten duygulandırınca,
 Ürpertiyle bedene yayılan
 Iraktan çarpıp,
 Fırsatını bulunca,
 Sertliğe ulaşip sözü bağlayan,
 Tefekkürü noksan kızıl dil,
 “Söyleyeceğim” dersin, kendin bil. (s.128)

Alıstan sermep,
 Jürekten terbep,
 Şımırıp boyqa jayılgan;
 Kiyudan şauyıp,
 Qisynyn tauyıp,
 Taqyny jetıp qayırqan,
 Tolqauyı toqsan qyzyl tıl,
 Söyleymın desen, özın bıl.

Olmasın kindar,
 Olursa herkes sevip sayar,
 Canını esirgemez meslek kılar...
 Yerli yersiz sırtmalar,
 Uygunsuz alaycılıklar,
 Övünürsen övün o zaman...
 Birini, Kazak, diğerin hoş,
 Görmez isen, işin hepsi boş... (s. 130)

Bolmasyn kekşil,
 Bolsaywı köpşil,
 Jan ayamay kasıp qyl.
 Orınsız ırjan,
 Bolımsız qyljan

Quansan quan sol kezde.
 Byryndy, qazaq, bırın dos
 Körmesen, ıstın bari bos.

Bu iki birim arasında dize düzeninden ufak farklar var. Bir başka birimde hiç bölümlenme yapmamış. Abay'ın bu şiiri 25 sekizlikten oluşmuştur. Sekizlik 5 heceli beş dize, 8 heceli üç dizelik birimlerle kurulmuş yeni bir biçimdir.

3.2.5. İki Birimden Oluşan Serbest Şiirler

Bu şiirler de farklı birimlerden oluşurlar. Çoğu iki, birkaçı daha fazla birimden oluşur. İki birimden oluşanlar arasında şu özellikte olanlar vardır. Dörtlüklerle başlayıp devam eden şiir bir ikilikle ya da altılıkla biter. Başta değişik sayıda (2,3,4,10 gibi) dörtlük onu izleyen tek ikilik olabilir. Abay'ın en çok tercih ettiği dörtlüklerle başlayıp ikilikle biten ikilikle başlayıp dörtlükle biten biçimlerdir. Gabidolla'ya adlı şiiri bunun örneğidir.

Gabidolla'ya
 İlkbharım, ucu görünen bir safranın,
 Nerden bilsin, çoğunu-azını hayatın?
 Koca çınarı kıskanır, “yetişeyim” diye,
 Sıcak güneşe mest olup, alsa payın...

Güz gelince, soğuk kökünü dondurur,
 Sorguç otuna yetişmeden ecel vurur.
 Ben de çok işittim ya, gençlerin nazın,
 Var mı ulaşılmayana ulaştırın ilacın?
 “Nasıl olurum” ile yaşarken sapasağlam,
 Söner gücün, kırışıklık sara genç yüzün... (s.356)

Jazqyturım kıltyqan bır jauqazyn,
 Qaydan bılsın ömırdın köbın-azyn,
 Bayterekty kündeydı jetemın dep,
 Jyly künge mas bolyp, körse jazyn.

Güz kelgen son tamyryn üsık şalıp,
 Betegege jete almaı bolar jazym.
 Men-daqy köp esittım jastyn nazyn,
 Qol jetpeske qol sozar bar ma ıajyn?

“Bolamynmen” jürgende bolat qaytyp,
 Jalyn sömp, jas jüzın basady ajım.

Yukarıdaki düzene benzer olarak, 3 dördlük 1 ikilik, 4 dördlük 1 ikilik, 6 dördlük 1 ikilik (4+4+4+4+4+4+2), 7 dördlük 1 ikilik ve 15 dördlük 1 ikilik düzeniyle birerden toplamda 8 örnek bulunmaktadır.

Yukarıdaki örneğin tersi yani 2+4+4+4 ve 2+4+4+4+4 düzenini taşıyan 2 örnek vardır.

“Kaplanmış ak gümüş gibi geniş alınlı” şiirinde 8 dördlüğü bir altılık, “Sen beni ne edeceksin” şiirinde ise 11 yediliği bir altılık izler.

İkiden Çok Birimden Oluşan Serbest Şiirleri:

Bu şiirler de ölçüçü uyaklıdır, ancak birim sayısı farklı ve çoktur. Daha karmaşık bir düzene sahiptirler.

Bilim bulmadan övünme (s.62-66) şiiri şu düzende

4+5+3+3+4+8+4+5+5+4+3+6+7+3+3+4+3+3

18 birimden oluşur. Üçlük, dördlük, beşlik, altılık, yedilik ve sekizlik olmak üzere 7 birim (bent) vardır.

Sabırsız, arsız, erincek (s.80-84) adlı şiir

4+3+3+3+3+5+3+3+4+3+3+4+4+4+3+6+6+4+4+4+5+4

düzeninde 22 birimden oluşur. 3,4,5,6lık olmak üzere 4 farklı birim kullanılmıştır.

Yabancı elde bulunsa (s.86-96) şiiri ise

3+6 + 5+ 7+3+3+4+4+5+3+9+3+4+5+5+4+2+4+3+2+ 4+5+5+4+4+3+
4+4+4+3+3+4+4+4+5+5+3+2+4+3+2 düzeninde 41 birime sahiptir. 2 den 9 a
kadar farklı birimlerden oluşur.

Abay'ın serbest şiirlerinden biçimce dikkati çeken bir başkası da “Ana-babaya göz sevinci” adlı şiirdir.

Sen, sev, sevilir evladın olursa,	Süyer ulın bolsa, sen, süy,
Sevinmeye değer o...	Süyınerge, jarar ol.
Sevimsiz işsiz asalak kadıysa	Süyıkımı joq kur masyıl bi,
Sürüklenerек gider o.	Süyretılıp öter sol.
Bulunmaz gaile.	Tabylmas kaila.
Dizini döv hele	Oybayla
Ne çare? (s.200)	Ne payda?

7 yedilikten oluşan şiirde hece sayısı ilk dizeden sona doğru azalır. İlk dize 9 son dize 3 hecedir. Türk edebiyatı ölçülerine göre serbest düzenli nazım biçimlerinden eşit düzenliye girer.

Biçimle ilgili örnekler ve değerlendirmeler daha çok uzayabilir. Bulguları toplarsak, ilk tespit Abay'ın şiirlerinin ölçülü uyaklı olduğudur. Özellikle dördlüklerle kurulan şiirler gelenekten gelen nazım biçimlerine bağlanabilir. Kazak şiirinde ölen, kara ölen, kayım ölen bir grubu, jır da ikinci şiir grubunu oluşturur. Ölenler dördlüklerle jırlar dördlük dışında dizelerle yazılır. Yığma özellikli şiirleri jır, dördlüklerle yazılanları uyak dizilişine ve konularına göre ölen, kara ölen ve kayım ölen sınıfındadır.

Jır ve ölen dışındaki şiirleri nazım biçimi açısından farklı, yeni ve dördlük dışında birimlerle yazılan şiirlerdir. Abay bir grup şiiriyle geleneği sürdürürken bir grup şiiriyle yenidir. Geleneğe bağlanmayan şiirlerini Türk edebiyatı ölçütlerine göre değerlendirip tasnif ettiğimizde serbest düzenli ve serbest şiir olarak değerlendirmek mümkündür. Serbest düzenli şiirler eşit ve karışık düzenli sınıfına girerler. Bir kısmı ise yine ölçülü uyaklı serbest şiirlerdir. Abay yazılı yeni Kazak şiirinin ilk örneklerini vermiştir. Yazılı yeni edebiyatın onunla başladığı konusunda görüş birliği vardır. Abay'ın şiirlerinin bir kısmı biçim yeniliklerini Kazak şiirine kazandırmıştır. İkilikle başlayıp dördlüklerle sürüp biten, dördlüklerle başlayıp ikilikle biten örnekleri bu gruptan sayabiliriz. Bu sanki ona özgü bir nazım biçimi gibi görünüyor. Bunun dışında

serbest şiirlerinde farklı birimlerin çok değişik kombinasyonlarla dizildiği ve bunların da ona özgü ve yeni olduğunu düşünmekteyiz.

3.3. Kazak Edebiyatında Nazım Türleri

Coqtav:

(Ölüyü Anma Manzümleri)

Kelime olarak aramak, yoklamak, anmak, hasretinden yokluğunu hissetmek gibi anlamlara gelen "Coqtav"lar Kazak sözlü edebiyatında bir rahmetlinin ardından okunan manzüm eserlerdir (Layik Altınmakas, 2014, s.93). Bu şiirlerde, bir baba ölen oğluna veya bir dul bayan rahmetli eşine ve yahut bir aile veya toplum kendileri için önemli olan bir şahsiyetle ölümünün ardından duyduğu acı, hasret ve ölümün karşısında çaresizliğini dile getirir. Türk edebiyatında ise bu tür eselere “mersiye” denilir.

Kurbanın olayım ey Allah, senin,
Küçüklüğümden elem verdin.
Çektirdin acısını annemin,
Henüz beş yaşında idim...

Aynalayın quday-auw,
Qapalıq saldıñ jasımnan.
Şeşeniñ zarın tarttırdıñ
Bes jasımda basımnan

Dayanamaz kulun söylemeden,
Kuruntu ateşine öfkelenen..
Nice yıl yarini görmediğinden
Elemi taşıp köpüren...

Söylemey bende şıdamas
Qayğı otına aşınğan.
Jarımdı körmey neşe jıl
Qapalıqtı asırğan.

Yarimi alıp hakir kıldım
Henüz gençken taşıdım.
Ateş kıldım beni, yaktın,
Abiş gibi asilden ayırdım

Jarımdı alıp qor qıldıñ.
Jas ömirde tasınğan.
Ayırıp, ot qıp örtediñ,
Äbiş sındı asıldan.

Abiş'i aldın, kül ettin,
Kızıldı gülü tazelik kokan.
Hiç olmazsa hizmet ettim,
Ayırmadım yanımdan. (s.311)

Äbişti alıp kül qıldıñ
Qızıldı güldi jasıldan.
Tım bolmasa qızmet qıp
Ötkizbedim qasımnan.

Abay, kazakların şiir kuruluşuna da bir yenilikler getiren bir şairdir. Abay'a kadarki Kazak şiirinin, hece bakımından ele alındığı zaman, "kayım ölen" (şarkı şeklinde karşılıklı olarak söylenen şiir) ile "terme" (dombıra eşliğinde söylenen didkatik şiir), "jır" (destan) türünde (11 ve 7 heceli olup) iki ölçüden ibaret olduğu görülür. Uyak dizilişi bakımından ise dört çeşittir: Kara ölen (aabb), şubırtpalı (düz) kafiye (aaaaaab), erikti(serbest) kafiye ve kezekti (çapraz) kafiye (ababab...).

Aytis:

Kazakların geleneğinde atışma, atma türkü, karşılaşma, karşılıklı atışma şeklinde yazılıp söylenen şiir türüne Kazak Türkleri "aytıs" der. "Aytıs" terimi "ayt-" fiilinden yapılmış bir isimdir. Kazak Türklerinin şiir geleneğinde aytısın birkaç türü mevcuttur. Onları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Şeşenler aytısı;
- 2) Örf-Adet Aytısı;
- 3) Car-car;

Jıtır

Her kimin bir yarı varsa başı bağlı,
Kızılsu dört bucağa yayılmasa taşmazdı.
İyinin işi-gücü kötüyle uyumlaşmaz,
Elhancan bu yana at nasıbayı... (s.418)

Cıtır

Ar kımnın bır jary bar basy baily,
Kızılsu Şarqa kuymay tasymaidy.
Jamanqa jaksy qoly ujımaqtay,
Alhanjan berı tasta nasıbaydı.

Abay

Hanım sen, bana bak, başı bağlı,
Hani iyi olsa, tebaası kırılıp-bozulmazdı,
İyinin işi-gücü, kötüyle uyumlaşmaz,

Elhancan, bu yana at nasıbayı... (s.418)

Hanım sen, karaşyn men, bası baylı,
 Hany jaksy bolsa, qaraşysy jasymady.
 Jamanqa jaksy qoly ujimaqtay,
 Alhanjan berı tasta nasybaydı.

Narmanbet

Gönül ırmak, nefis el olmuş dalga vurmuş,
 Beyin padişah, akıl derya meclis kurmuş.
 İnsafsız-kanaatsiz akıl makul olmaz imiş,
 Bilmesen, fuzuli resimsin boşa oluşmuş. (s.418)

Napsy jel, gönül özen tolqyn urqan,
 Mi patşa, aqyl darya kenes qurgan.
 Taupyksyz aqyl maqul bolmady eken,
 Bilmesen, qur süretsın beker turqan.

Cumbak (bulmaca):

"Cumbak" Kazak Türkçesinde bilmece karşılığında kullanılan bir kelimedir.

Cumbak, Anadolu-Türk âşıklık geleneğindeki muammaya (bağlama) benzerdir. Gerçi aralarında bazı farklar vardır ama esas, öz olarak aynı özelliktedirler (Metin Ergun,2002, s.25).

Bulmaca: (Kara toprak ademoğluna olmuş mekan)

Kara toprak ademoğluna olmuş mekan,
 İçi hazine doluymuş, her türlü maden...
 Yüz bin türlü kıymeti ihtiva eden,
 Bunların en üstünü ne dersin, sen?

Çözümü: Demir (s.226)

Cumbak (bulmaca)

Kara jer adamzatka bolğan meken,

Kazına işi tolğan ärtürli ken.
 İşinde jüz miñ türli asılı bar,
 Solardıñ eñ artıǵı nemene eken?
Şeşuyi: temir

3.3.1. Redif

Kazak Türkleri'nin şiir geleneğinde redife “adipteme uykas” denilir. Ölenlerde “uykas” olarak kabul edilen seslerden sonra gelen ses ve mana olarak aynı mahiyette olan sözcüklere verilen addır. Redif bilindiği gibi kafiyenin getirdiği ses bütünlüğünü, ahengi pekiştirerek duygu ve düşüncenin etkisini artırmaktadır (Metin Ergun, 2002, s.101). Şiirlerinde eklerle yapılan redif kelimelerle yapılandırılmıştır. Abay, redifi şiirlerinde farklı tür olarak vermiş: isim, fiil, zarf ve edatlar redif olarak kullanılmıştır.

Zengin deǵilim savaşçı deǵilim han deǵilim	Bay emen batır emen han <u>emespın</u>
Tanınmış ayrıcalıklı doğan can deǵilim	Ataqtı artıq tuǵan jan <u>emespın</u>
Beni ecelden kurtardın yiǵidim benim	Sebep bolıp ayırdıñ meni ajaldan
Iyilikten bilmez bir ihtiyar deǵilim (s. 420)	Jaqsılıqtı bilmeytin şal <u>emespın</u>

“Şiir” dediǵin her sözün yakışması	Öleñdi aytpaq tügil uǵa <u>almaysıñ</u>
Söz kafiyesi, uygun olup yaraşmalı,	Aytsañ da üddasınan şıǵa <u>almaysıñ</u>
Sözü tatlı manası düzgün gelmişse	Sen bilmeydi eken dep aytpaysın ba,
Kim onunla çekişmekten hoşlanırdı? (s. 102)	Nege munşa siresip qup <u>almaysıñ?</u>

Akılla anlaşılır bildiǵin söz,	Aqılmen oylap bilgen <u>söz</u>
Başına girmez akar imiş...	Boyıña juqpas <u>sırǵanar</u>
Arzulu yüreǵin sezdiǵi söz	Intalı jürek sezgen <u>söz</u>
Bütün damarları gezer imiş... (s.362)	Bükıl tamyrlardı <u>aynalar</u>

3.4. UYQAS (Uyak)

Kazak Türkçesinde uyak (kafiye) karşılığında kullanılan terim "uyqas" tır. Kazak Türkleri'nin âşık tarzı şiir geleneğinde, bütün Türk dünyası halk şiirinde olduğu gibi

"yarım uyak" en çok kullanılan uyak türüdür. Özellikle cırlarda bu kafiye türü tercih edilmiştir. Bununla birlikte asonans tam ve zengin uyaklara da rastlanır. Tam ve zengin uyaklar, cırlardan ziyade "kara ölen" türünde yazılan akın şiirinde karşımıza çıkar.

Abay, şiirlerinin tamamında kafiye kullanmıştır, yazdığı şiirlerde bir kafiye iki defa tekrar etmiyor. Kafiye mısra sonlarında, arada, mısra içinde de yer almaktadır. Şair şiir içinde farklı uykas (kafiye) türlerini kullanarak şiirlerine renk katmaktadır. Şiirlerinde kafiye, çoğu zaman isim sözlerden oluşuyor. Abay çoğu zaman şiirlerini baştan sona kadar aynı kafiye türünü kullanmıştır. Bazen bir, bazen iki tür kafiye kullanıyor. Abay'ın 20-30 şiiri aynı kafiye ile kurulmuştur (Abay Ansiklopediya, 1995, s. 467).

Ayrıca, Kazak halk şiiri geleneğinde baş kafiye görülür. Baş kafiye ile özellikle destanlarda karşılaşırız. Kazak edebiyatında beş uykas türü mevcut, bunlar: 1) Kara ölen uykas, 2) Şubırtpalı uykas, 3) Egız (ikiz) uykas, 4) Şalış uykas (çapraz), 5) Aralası uykas (karışık). Abay bu tür kafiyelerin hepsini şiirlerinde kullanmıştır.

1) **Kara Ölen Uykası:** Üçüncü mısraı kafiyelenmeyen, hecenin 11'li kalıbıyla söylenen ve istisnaları olmakla birlikte dördüklerden oluşan şiirlere "kara ölen" denir. Kafiye örgüsü aaba şeklindedir. Kara ölen türü şiirlerde daha ziyade rediflerle zenginleştirilmiş yarım ve tam kafiye görülür (Metin Ergun, 2002, s.98).

Jigitter, oyun arzan, külki qımbat

Yiğitler, "oyun" ucuz, "utanç" pahalı,	Jigitter, oyun arzan, külki qımbat,	(a)
İki farklı şey yahu, sırlı ile endamlı.	Eki türlü nârise göy sır men sımbat.	(a)
Ucuz, yalandan değil, içten gülen	Arzan, jalğan külmeytin, şın külerlik	(b)
Erkek bulunsa, pekiyi sohbeti tatlı... (s.50)	Er tabılsa, jaraydı qılsa suhbat.	(a)

Öleñ - sözdiñ patşası, söz sarası

Şiir; sözün padişahı, söz aydınlığı,	Öleñ - sözdiñ patşası, söz sarası,	(a)
Zorlukla ahenkleştirir dahi olanları.	Qiyınnan qiyıstırar er danası.	(a)
Dile kolay, yüreğe alev dokunmalı,	Tilge jeñil, jürekke jılı tiyip,	(b)
Tastamam, usturuflu gelsin etrafı. (s.99)	Tep-tegis jumır kelsin aynalası.	(a)

2) **Şubırtpalı Uykas:** Şubırtpalı uyqasa "cır uyqas", "celili uyqas" veya "özekti uyqas" da denilir. Destan tarzında söylenen şiirlerde görülen şubırtpalı uyqas, alt alta mısraların aynı uyaklanması esasına dayalıdır. Bundan bütün bir destanın veya destan

birimi olan "tüydek" in baştan sona aynı uyakla uyaklanması anlaşılmalıdır. Bu alt alta gelen iki, üç, beş veya daha çok mısranın aynı uyakla, onlardan sonra gelen belli sayıdaki mısranın aynı uyakla, daha sonraki, mısraların da kendi aralarında grup oluşturup aynı uyakla uyaklanmasıdır (Metin Ergun, 2002, s.98). Bunu bu şekilde şemalandırabiliriz:

Papağan renkli kelebek,	Totı qus tüsti köbelek	(a)
Yaz bahçelerde görülecek.	Jaz saylarda guwlemek.	(a)
Güller solacak, çürüyecek,	Bäyşeşek solmaq, küyremek,	(a)
Kelebek ölecek eksilecek.	Köbelek ölmek, siyremek.	(a)
İnsanoğluna ne gerek;	Adamzatqa ne kerek:	(a)
Sevmek, sezmek, üzölmek,	Süymek, sezbek, keyimek,	(a)
Hareket etmek, koşarak gitmek,	Hareket qılmaq, jügirmek,	(a)
Akıl ile değerlendiren söylemek. (s.397)	Aqılmen oylap söylemek	(a)

Bu tür uyqaslarda, şiirin son mısrasındaki uyak farklı olabiliyor:

Zaman herkesi sürökleyecek,	Ärkimdi zaman süyremek,	(a)
Zamana hangi can hükmedecek?	Zamandı qay jan biylemek?	(a)
Zamanı, kim ki kötü yönetecek,	Zamanğa jaman küylemek,	(a)
Zaman onu çiğneyecek (s.396)	Zamanda onı biyliyik.	(x)

3) Egiz (İkiz) Uyqas: Adından da anlaşılacağı üzere mısraların ikişer ikişer uyaklanması esasına dayanan bir kafiye örgüsüdür: aa b cc b... Egiz uyqasta redifle birlikte zengin, tam veya yarım uyaklar görölebilir.

Bay seyıldı

Zengin azaldı,	Bay seyıldı	(a)
Yok maksadı,	Bir beyıldı	(a)
Ülkede iyi kalmadı.	Elde jaqsı qalmadı,	(b)
Eldeki erkek	Eldegi erkek,	(a)
Aylaklık ederek,	Bosqa seltek	(a)

Atıp ülkesini tutmadı. (s.175)

Qağıp elin qarmadı (b)

4) Kezekti Uykas: “Attamalı uykas”da denilen kezekti uykas, serbest bir mısradan sonra uyaklı bir mısranın gelmesi esasına dayanır. Cır ve ölen şeklinde yazılan şiirlerin hepsinde görülebilen kezekti uykasın kafiye örgüsü “xa xa xa” şeklindedir.

Kaplanmış ak gümüş gibi geniş alınlı,	Qaқтаған ақ күmistey кең маңdaylı (x)
Alasız kara gözü nur parıltılı,	Alası az qara közi nur jaynaydı. (a)
İncecik karakaşını çizip bırakmış,	Jiñişke qara qası sızıp qoyğan, (x)
Bir cana benzetiyorum doğan ayı. (s.21)	Bir jaña uqsatamın tuwğan aydı. (a)

"Attamalı uyqas", "Şalış uyqas" veya "Aykas uyqas" da denilen Kezekti uyqasın birinci mısrası ile üçüncü mısranın, ikinci mısra ile dördüncü mısranın uyaklı olduğu şekli de vardır. Bu tarz kezekti uykasların kafiye örgüsü “abab” şeklindedir. Kezekti uykas, hecenin 7-8'li kalıbıyla söylenen şiirlerde daha fazla görülür (Metin Ergun, 2002, s.100)

Yelsiz gece, ay parlak,	Jelsiz tünde jariq ay, (a)
Işığı suda titrek..	Säuwlesi suwda dirildep. (b)
Obanın canı, derin vadi,	Auwıldıñ, janı — tereñ say, (a)
Taşımış nehir, gürüldeyerek. (s.112)	Tasığan özen kürildep. (b)

5) Aralası (karışık) uyqas. Aralası uyqas aynı şiirde birkaç uyağın kullanması demektir. Bu tür şiirlerin mısraların bazıları şalış uyqas, bazıları ise şubırtpalı olmakla kafiyelerin karışımını oluşturur. Sonuçta, bir şiirin içinde birkaç uyak şeması birleşerek yeni bir kafiye şeması ortaya çıkmaktadır. Mesela:

Ana-babaya göz sevinci,	Ata-anağa köz quwanış — (a)
Önüne aldığı filizi...	Aldına alğan erkesi. (b)
Gönlünün büyük tesellisi,	Kökiregine köp jubanış, (a)
Güzelleşir düşüncesi...	Gülđenip oy ölkesi. (b)
Şımarıklık gitti,	Erkelik ketti. (c)
Er yetişti,	Er jetti, (c)
Ne bitti?	Ne bitti? (c)

Okutursun medresede onu,	Oqıtarsıñ moldağa onı,	(a)
Öğretirsin her bir şeyi,	Üyretersıñ ärneni.	(b)
Aklı onu beklentiye soktu,	Medeuw etip oyı somı,	(a)
Canı huzura ermedi...	Janı tınıştıq körmedi.	(b)
Yaşında bekledi,	Jasında kütti,	(c)
Ümide girdi,	Däme etti,	(c)
Boşa geçti (s. 200)	Bosqa ötti .	(c)

3.5. Ölçü (Vezin)

Abay eliyle, Kazak şiirinin ölçüsü, Kazakça'nın ses yapısına mükemmellik kazandırmakla birlikte söyleyişi, akıcı ve sürükleyici bir hâle getirmiştir. Felsefenin en güç anlaşılır kavramlarını, çok uygun bir biçimde dile getirir, şiirinde duygu ve düşünce birliğinden oluşan bir derinlik hissettirir. Abay'ın şiirleri vezne dayalıdır. Kendisi “vezne ölçüp dizilen” diyor. Türk nazımının vücuda getirdiği vezin, Türkçe'nin belli ve aynı cins, yani kısa hecelerinin sayısına bağlı ve sayıya dayanan bir vezindir. Mısradaki hece sayıları ile ölçülebilen bir vezindir (Köprülü, 1989, s. 126). Abay'a gelinceye kadar Kazak şiirinde sadece hece vezni kullanılmıştır. Bunlar, 7-8, 11'li hece veya karışık kullanıldığı şiirler olmuştur. Abay konu ve temada gibi olduğu gibi Kazak şiirine biçim yönünden de yenilikler getirir. 5,6,8 veya ilk iki dizesi 5'er, üçüncü dizesi 8, dördüncü ve beşinci 5'er, altıncısı 8 heceli şekilde karışık heceler kullanıldığı bir şiir biçimi oluşturur. Şiirlerin hemen hepsinde hece ölçüsü ve çoğunda dörtlük biçimi kullanılmıştır. Buna “sekiz ayak” veya “altı ayak” adını verir. Şiirde zaman zaman dörtlüklerin egemenliğini kırar, yeni biçimler dener.

Abay'ın şiirlerinde hece vezninin yedili, sekizli ve on birli şekilleri dışında uzun ve kısa mısralardan oluşan şiirler de yok değil, dolayısıyla farklı hece ölçülerini aynı şiirde kullandığı görülmektedir.

a. Altılı Hece Vezniyle Yazılanlar

Bu bölümde incelemiş olduğumuz altı hece vezniyle yazılmış şiirlerin sayısı 9dur. Bunlar:

- 1) Kızarıp, bozarıp (Qızarıp, surlanıp)

- 2) Gözümün karası (Közümniñ qarası)
- 3) Isıtılmış, soğutmuş (Isıtqan suwıtqan)
- 4) 4 Yeminle dağılır (Aytpenen tarqaydı)
- 5) Abdırahman hastalanıp yattığında (Äbdırahman nauwqastanıp jatqanda)
- 6) Abdırahman'a O Allah rahmetiyle (Äbdırahmanğa (Allanıñ rahmatın))
- 7) Abdırahman'a Kakıtay adına mektup (Äbdırahmanğa Käkıtay atına hat
(Közümniñ nurısız)
- 8) Ben selam yazacağım (Men sälem jazamın)
- 9) Kuruldu ya parti (Boldı da partiya)

Burada verdiğimiz 9 şiirden ikisinden birer dördlük olarak ölçüyü örnekleyeceğiz. İlk dördlük bir numaradaki "Kızarıp Bozarıp" şiirinden, ikincisi üç numaradaki "Isıtılmış Soğutmuş" şiirinden alıntılandı.

Yeminle dağılır

Yeminle dağılır.	Antpenen tarkaydı.
Toplansa müşavereye.	Jiyılsa keñeske.
Siper kazıp bakınır	Or kazıp baykaydı
Bayrağa düşman değıle.	Tuwa jauw emeske.

Yeminleşip dualaşır,	Anttasıp alkaydı,
Senin "hain" dediğinle...	Sen tentek demeske.
Kim yemininden cayandır	Kım antın şaykaydı.
Çare yok yenilmesine... (s.250)	Amal jok jemeske

Yedili Hece Vezniyle Yazılmış şiirler.

Abay'ın yedi heceli şiirden sayı olarak 38 tane vardır.

- 1- Girer kulaktan, avlar teni (Qulaqtan kirip boydı alar)
- 2) Yürekte güç olmasa (Jürekte qayrat bolmasa).
- 3) Gün ardından gün doğar (Kün artınan kün tuwar)
- 4) Benim yüreğim kırk yamalı (Jüregim meniñ - qırırq jamauw).
- 5) Dütbay'a (Dütbayğa).
- 6) Yüreğim, ne sezersin (Jüregim, neni sezesiñ?).
- 7) Gölgü başını uzatıp (Köleñke basın uzartıp)

- 8) Sevinmeyin gençliğe (Quwanbañdar jastıqqa)
- 9) Bu kıımız Kazak'a (Osı qımız qazaqqa)
- 10) Düşünceye daldım, duygulandım (Oyğa tüstim, tolğandım)
- 11) "Ben olurum" demeyin ("Men bolamın demeñder")
- 12) Taniberdi'ye (Täñirberdıge)
- 13) Yüreğim, eyvah, atma şimdi! (Jüregım, oybay soqpa endı!)
- 14) Kaygı çıkar bilimden (Qayğı şıǵar ilimnen)
- 15) Abdirahman'a (Kakitay adından mektup) (Äbdirahmanǵa Käkitay atınan hat)
- 16) Abdirahman öldüğünde (Äbdirahman ölgende)
- 17) Abdirahman'ın ölümüne (Äbdirahman ölimine (Jıyırma jeti jasında)
- 18) Abdirahman'a (Äbdirahmanǵa(Orınsızdı atpaǵan)
- 19) Abdirahman'ın ölümünden sonra kendine söylediği teselli (Äbdirahman öliminen soñ özine atqan jubatuwı).
- 20) Abdirahman'ın eşi Maǵış'a Abay'ın söylediği tesellisi (Äbdirahmannıñ äyeli Maǵıqqa Abaydñ atqan jubatuwı)
- 21) Nurun varsa gövgende (Säuwleñ bolsa keuwdeñde)
- 22) Delikanlı sözü, Selam söyledim, Kalamkas (Jigit sözi (Ayttım sälem, qalamqas)
- 23) Kız Sözü (Ahenkleştirerek översiniz) (Qız sözi (Qıyıştırıp maqtaysız)
- 24) İnanchlı dost, halkta yok (Qajımas dos halıqta joq)
- 25) Geldik nice yere şimdi (Keldık talay jerge endı)
- 26) Başkasına, gönlüm, doyarsın (Özgege, köñılım, toyarsıñ)
- 27) Gider gibiydi can aşına, şölene (Asqa toyǵa baratuǵın)
- 28) Hem inançsız, hem nadanı (Mensibeuwşı edim nadandı)
- 29) Ne arıyorsun, gönlüm, ne arıyorsun? (Ne ızdeysıñ, köñılım, ne ızdeysıñ)
- 30) Muktedir Allah, sığındım (Patşa quday, sıyındım)
- 31) Bilim bulmadan övünme (Ğılım tappay maqtanba)
- 32) Yatılı okulda okuyor (İyternatta oqıp jür).
- 33) Sabırsız, arsız, erincek (Sabırsız, arsız, erinşek)
- 34) Yabancı elde bulunsa (Böten elde bar bolsa)
- 35) Yelsiz gece, ay parlak (Jelsız tünde jariq ay).
- 36) İçim ölmüş, dışım sağlıklı (Işım ölgen, sırtım saww)
- 37) Küyısbay'a (Küyısbayǵa)
- 38) Eğitiminin ettiği söz (Bılımdıden şıqqan söz)

Bilim bulmadan övünme

Bilim bulmadan övünme
 Yer bulmadan beslenme
 Heveslenip sevinme,
 Oynayıp, boş gülüşe. (s.62)

Ğılım tappay maqtanba

Ğılım tappay maqtanba,
 Orın tappay bapstanba,
 Qumarlanıp şattanba
 Oynap bosqa küluwge

Dütbay'a

Merhametsizin kendisi,
 Yılışıklığı neyin nesi?
 Fikrinin değışmesi,
 Küçülüp gizlenmesi. (s.380)

Jıluwı joq boyınıñ,
 Jılmıyğanı netkeni?
 Qubıluwı oyınıñ —
 Ketpey quytıñ etkeni.

c. Sekiz Hece Vezni ile Yazılmış Şiirler.

- 1) Abdırahman öldüğünde (Äbdırahman ölgende (Keşegi ötken er Äbiş)
- 2) Abdırahman'ın ölümüne (Äbdırahman ölümüne (Talaptıñ mınıp tulparın)
- 3) Abdırahman'ın eşi Mağış'a Abay'ın söylediğı tesellisi (Äbdırahmannıñ äyelı Mağışqa Abay şıǵarıp bergen joqtauw)
- 4) Bündan önceki Ospan abisi (Ospanga)
- 5) Abay'ın oğlu Akımbay'a ağıtı (Abaydıñ balası Äkimbaydıñ joqtauwı)
- 6) Doğuran baba, ana yok (Tuǵızǵan ata, ana joq)
- 7) "Allah" demek zor değıl ("Alla" degen söz jeñil)
- 8) Kuvvetli ateş gibi duman çıkararak (Quwattı ottay burqırap)
- 9) Aklında mı gençlik günlerin (Esiñde bar majas küniñ)
- 10) Nerdesin, gençlik ateşi (Jastıqtıñ otı, qaydasıñ)
- 11) Bazen delice gönül, kör olası (Keyde eser köñil qurǵırıñ).
- 12) Gençlik ateşi alevlenip (Jastıqtıñ otı jalıñdap)
- 13) Ospan'a (Ospanga).
- 14) İyilik uzak kalmaz (Jaqsılıq uzaq turmaydı)
- 15) Kasım'da hayat durur (Qaraşada ömır tur)
- 16) Aşığın dili – dilsiz dil (Ğaşıqtıñ tılı – tılsız - tıl)
- 17) Her şeye heveskar olma (Äsempaz bolma ärnege)
- 18) Abdırahman öldüğünde (Äbdırahman ölgende (Arǵı atası qajı edı)

- 19) Enek besledim, it ettim (Küşık asırap, iyt ettim)
- 20) Papağan renkli kelebek (Totı qus tüstı köbelek)
- 21) Alev ve kuvetten yaratılmış (Jalın men ottan jaralıp)
- 22) Dombıraya el sürme (Dombırağa qol soqpa)
- 23) Zoraki düşülen bayırdan (Eriksiz tüşken ıldıydan)
- 24) Yaz günü Temmuz olduğunda (Jazdıkün şilde bolğanda)

“Allah” demek zor değil

"Allah" demek zor değil,
Allah'a giden yol, ağız değil.
Arzulu yürek, içtenlikli gönül,
Başkası Hakk'a uygun değil... (s.352)

Alla degen söz jeñil

Allağa degen söz jeñil
Allağa auwız jol emes.
Intalı jürek, şıñ köñil
Özgesi haqqa qol emes.

Her şeye heveskar olma

Her şeye heveskar olma
Sanatakar isen, cefasını sırtla.
Sen de bir kerpçisin, dünyada,
Gediğini bul da, git yerleş oraya... (s.258)

Äsempaz bolma ärnege

Äsempaz bolma ärnege
Önerpaz bolsañ, arqalan.
Sen de- bir kirpiş dünyeye,
Ketigin tap ta, bar, qalan!

d. On birli Hece Vezni ile Yazılanlar

Abay'ın yazdığı şiirin geneli 11'li hece vezniyle yazılmış şiirlerdir. Onların sayısı 60'tır.

- 1) Ağıbay'a (Ağıbayğa) -
- 2) Dağ kollar, av aranır bozkurtlar (Tauw jebelep jortadı kök böriler)
- 3) Allah'ın özü de hakikat, sözü de (Allanıñ özıde ras, sözi de ras)
- 4) İnginçlikler-elmas, gönül sınır tanımaz (Jürek-teñız qızıqtıq bärı-asıltas)
- 5) Nadan, alimden üstün olamaz anlamakla (Ğılımnan nadan artpas uqqanmenen).
- 6) Esasında hayırlı emek, ekin ekmek (Tübınde bayandı eñbek egin salğan)
- 7) Medet kızı Örim, senin eşin (Äyeliñ –Medetqızı, atı Örim)
- 8) Pöstekim, kurtuldun mu Kötibak'tan? (Böstegım qutıldıñ, ba Kötibaqtan)
- 9) Mukammaraz'a (Muqammarazğa)
- 10) Gabidolla'ya (Ğabiydollağa)
- 11) Hani dünya yaömalanıyor, işin var mı? (Sum dünyeye tonap jatır, ısıñ bar ma?)
- 12) Hasta yürek yavaş atar (Auwrıw jürek aqırın soğadı jay)

- 13) İnsan – aynı b ok taşıyan bok kabı (Adam - bır boq kötergen bır boq qabı)
- 14) Nurlu semaya yeltenip büyümüşsün sen (Nurlı aspanğa tırısıp öskensin sen)
- 15) “Utanma” demiş gönül için (Uyalma degen könil üşin)
- 16) Yaprağı kurumuş eski ümitle (Japırağı quarğan eski ümitpen)
- 17) Mala dostun bir şeyi yok maldan başka (Malğa dostın muñı joq maldan başqa)
- 18) Bir güzel kız vardı han avucunda (Bır suluw qız turıptı han qolında)
- 19) Saatin, tik-takı değil, uğraş edinmek istediği (Sağattın şıqıladağı emes ermek)
- 20) Gönül kuşu sözlür dört bucağa (Könil qusı quyqılırşartarapqa)
- 21) Küyisbay’a (Küyisbayğa)
- 22) Asil bilmece, önündeki gelecek zaman (Kök tuman - aldındağı keler zaman)
- 23) Inanma millete, ne kadar övüp dursa da (Senbe jurıtqa, tursa da qanşa maqtap)
- 24) Talihsiz darbe yiyen yazgımız (Sorı qalıñ soqqı jegen pışanamız)
- 25) Kara hatuna (Qara qatınğa)
- 26) Ilkbaharda (Jazğıturı)
- 27) Genç nesil zamandaş üzüntü verdi (Jas öspırım zamandas qapa qaldı)
- 28) Ananevi giyimi (Eskılık kıyımı)
- 29) Kızlara (Qızdarğa)
- 30) Bundan önce, nice sözler ifade etmişim (Talay söz budan burın köp aytqanmın)
- 31) Aç karın avunur mu, yağlı yemek yemeden (Aş qarın jubana ma maylı as jemey)
- 32) Bulanık suda yağ çıkmaz bırak geçmişte (Lay suwğa may bitpes qoy ötkenge)
- 33) Ölse ölür tabiat, insan ölmez (Ölse öler tabiyğat, adam ölmes)
- 34) Güz (Küz)
- 35) Kasım, Aralık ile bir-iki ay (Qaraşa, jeltoqsan men sol bir-eki ay)
- 36) Kış (Qıs)
- 37) Ben yazmam şiiri meşgale için (Men jazbaymın öleñdı ermek üşin)
- 38) Evvel bir soğuk buz, akıl zeyrek (Äuwelde bır suwıq muz aqıl zerek)
- 39) Aşıklık ile müptelalık ikisi iki ayrıl yol (Ğaşıqtıq, qumarlıq pen - ol eki jol)
- 40) Bilek gibi, arkasında örülü başındaki saçı (Bilektey arqasında örgen burım)
- 41) Ses vermez kara gönlüm, ne yapsa da (Jarq etpes qara könilim ne qılsa da)
- 42) Tuğır Tulpar’ı geçemez atak yapsa da (Tulpardan tuğır ozbas şıbılsa da)
- 43) İlk karda kartalcı çıkar ava (Qansonarda bürkıtşı, şığar añğa)
- 44) Kaplanmış ak gümüş gibi geniş alınlı (Qaqtağan aq kümüzey keñ mañdaylı)
- 45) “Yaşımda bilim var diye dikkat etmedim” (“Jasımda ğılım bar dep eskermedim ”)
- 46) Kartlaştık, kaygıya daldık, uyku kaçmış (Qartaydıq, qayğı oyladıq, uyqı sergek).

- 47) Kartlaştık, kaygıya daldık, artan arzudan (Qartaydıq, qayğı oyladıq, ulğaydı arman)
- 48) Kahraman kartal ne avlamaz, beslenip salınsa? (Qıran bürkit ne almaydı, salsa bapta)
- 49) Salınan halkım, Kazağım, şaşkın yurdum (Qalıñ elim, qazağım, qayran jurtım)
- 50) Zenginler yürür, yığıdığı malı kollatarak (Baylar jür jiyğan malın qorğalatıp).
- 51) Gönlüm caydı dosttan da, düşmandan da (Köñılım qayttı dostan da, duşpannan da)
- 52) Aldanışın öncesi “yön”, sonrası “hayat yolu” (Adasqannıñ aldı – "jön" ,artı - "soqpaq")
- 53) Bir devran, kifayetsiz günde “delikanlılık” (Bir дәuwren kemdi küñge - "bozbalalıq")
- 54) Yiğitler, “oyun” ucuz, “utanç” pahalı (Jıgıttır, oyn "arzan", külkı "qımbat")
- 55) Baksam, herkes gider pazara (Bazarğa, qarap tursam, ärkım barar)
- 56) Tokmak gibi kekilli, kamışkulak atlar var hani (Şoqparday kekılı bar, qamıs qulaq)
- 57) Maalesef, çok ömrü geçirip gittik (Ökınıştı köp ömir ketken ötip)
- 58) Şiir, sözün padişahı, söz aydınlığı (Öleñ - sözdñ patşası, söz sarası)
- 59) Birinin yakını ölse, karalı o (Bireuwdiñ kisisi ölse, qaralı - ol)
- 60) Ölsem yerim kara toprak nemlenmez mi? (Ölsem, ornım qara jersiz bolmay ma?)

“Yaşımda bilim var” diye dikkat etmedim

“Yaşımda bilim var” diye dikkat etmedim

Faydasını göre göre denemedim

Yetiştikten sonra düşmedi avucuma,

Ellerimi vaktinden geç uzattım, kitaba (s.25)

Jasımda ğılım bar dep eskermedim

Jasımda ğılım bar dep eskermedim,

Paydasın köre tura teksermedim.

Erjetken soñ tüspedi uwısıma,

Qolımdı mezgilinen keş sermedim.

Şiir, sözün padişahı, söz aydınlığı

Şiir, sözün padişahı, söz aydınlığı

Zorlukla ahenkleştirir dahi olanlar

Dile kolay, yüreğe alev dokunmalı,

Öleñ - sözdñ patşası, söz sarası

Öleñ - sözdñ patşası, söz sarası

Qiyınnan qiyıstırar er danası

Tilge jeñil, jürekke jılı tiyip

Tastamam, usturuplu gelsin etrafi. (s.99) Tep-tegis, jumır kelsin aynalası.

e. Serbest Heceyle Yazılmış Şiirler.

Bu şiirlerde standart bir ölçü yok, her mısra farklı ölçülerle yazılmış, Şiirlerde herhangi bir bölünme, bölümlenme yok, birimlere ayrılmamış. Dizeler art arda yığılmış. Bu şiirlerin toplam sayısı 7'dir.

- 1) Zengin azaldı (Bay seyıldı) – 9 kıta, 5 mısra.
- 2) Sen beni ne edeceksin? (Sen menı ne etesiñ?) – 6 kıta, 5 mısra.
- 3) Çare bulmadan (Em taba almay) – 6 kıta, 6 mısra.
- 4) Ana-babaya göz sevinci (Ata- anağa köz quwanış) – 6 kıta, 7 mısra.
- 5) Taya bindik (Tayğa mindik) – 15 kıta, 3 mısra.
- 6) Razak'a (Razaqqa) – 1 kıta, 8 mısra.
- 7) Düysenkul'a (Düysenqulğa) – 1 kıta, 4 mısra.
- 8) Küyisbay'a (Qiyasbayğa) – 1 kıta, 10 mısra.

Taya bindik

Taya bindik,
Ziyafete gittik,
Güzel elbise giyindik
Puhu tüyü taktık,
Komiklik aradık,
Değersiz şeylere baktık... (s.204)

Tayğa mindik

Tayğa mindik, **4 hece**
Toyğa şaptıq, 4
Jaqsı kiyim kiyinip. 7
Üki taqtıq, 4
Külki baqtıq, 4
Joq nemege süyünip **7 hece**

Sen beni ne edeceksin?

Sen beni ne edeceksin?
Beni terk ederek,
Hüner göstereceksin...
Öylesine
Yine aldatıp,
Efsunlayıp
Kendi kendinle gideceksin (s.152)

Sen men ne etesiñ?

Sen men ne etesiñ? **6 hece**
Meni tastap, 4 hece
Öner bastap 4 hece
Jayña 4 hece
Jäne aldap, 4 hece
Arbap 2 hece
Öz betiñmen sen ketesiñ. **8 hece**

3.6. Abay'ın Şiirlerinde üslup:

Şiir öncelikle bir sanattır ve belki de tiyatroyla birlikte sanatların atası ya da en eskisidir. Şairlerin bir kısmı yazdıklarında sanatsallığa, yani nasıla, bazıları ise ne söylendiğine öncelik verirler. Abay da önceliği ne söyle(n)diğine verir. Böylelikle içerik öne geçer. İçinde bulunulan şartlar Abay'ı içeriğe yöneltir. O öncelikle halkı eğitmek, milleti yüceltmek, geliştirmek yoluna gider.

Bu tercih sanatçının üslubunda belirleyici olur. Abay'ın söyleyişinde, üslubunda anlatma, hikaye etme, öğreticilik gibi öğeler öne çıkar. Çoşku ve duygunun öne çıktığı şiirleri de vardır. Bu şiirlerde de diğer öğeler mutlaka belli ölçüde yer alır.

Düz Anlatım:

Abay bazı şiirlerinde, olay ve öykü anlatma yolunu tutar. Olay anlatmadığı şiirlerinde de anlatma üslubu etkisini gösterir. Dış dünya ve gerçeklik, düşünceler duygular aktarılırken anlatma devreye girer. Abay'da toplumu, yaşamı, toplumun aksak yönlerini, bireylerin eksikliklerini ele alır şiirlerinde. Dertleri, sorunları ortaya koymak, halkı, özellikle gençleri bilgilendirmek, doğru tutumları onlara göstermeye çalışmak Abay'ın yöneticiliği ve bilgeliğiyle birlikte sanatı, şiiriyle de yansıtmaktır. Dolayısıyla Abay, daha çok anlatır, hikaye eder, tasvirle somutlayarak durumu ortaya koyar. Anlatır, gösterir, eleştirir, öğüt verir. “Zenginler yürür, yığdığı malı kollatarak” başlıklı şiirin böyle bir örnek olduğunu düşünüyoruz. Dörtlüklerle başlayıp tek ikilikle biten bu nazım biçimini Abay başka şiirlerinde de uygulamıştır.

Zenginler yürür, yığdığı malı kollatarak,
Onunu verse, yüzünü- gözünü buruşturarak
Onunu alsa pek çok ümit bağlayarak,
Bu halkı, bırakmış mı Allah, vurarak?

Varıp gelse İrtiş'in suyunu tadarak,
Verip gelse, bir arzuhâl karalayarak,
Halkı toplar, İdil'i fetheder, büyüklenir,
Şişinir gelir kabararak.

Öteye beriye dönüp dursa, atını zayıflatarak,
Boğazına kadar, iyice masrafa batarak,

Rezil-ahlâksız, hilekâr bilgiç atanmaya,
Allah düşkün kılmış mecalsiz bırakarak.

Kolladıktan sonra, “korktu” diye bırakmasa,
Zengini de ayakta işer şehre, gözetleyerek,
Güçlü yıkacak, zengin yenecek, evvel baştan,
Ele düşer büsbütün dermanı kesilerek,

“Canı kıymetli iyilere katarım” diyerek,
Her biri it saklar, hırıldatıp besleyerek. (s.38)

Baylar jür jıyğan malın qorğalatıp,
Öz jüzın, onan berip, alar satıp,
Onan alıp, toqsannan dâme qılıp,
Bul jurttı qoyğan joq pa quday atıp?

Barıp kelse Ertistiñ suwın tatıp,
Berip kelse bir arız butıp-şatıp,
Eldi alıp, Edildi alıp esiredi,
İsip-keuwıp, qabarıp kele jatıp.

Ärı-berı aynalsa atı arıqtap,
Şıǵınǵa belşesinen äbden batıp.
Sum-surqiya, quw, bılıǵı atanbaqqa
Quday qumar qılıptı qaljıratıp.
Qorğalasa, qorıqtı dep qoymaǵan soñ,
Şaptıradı qalaǵa bay da añdıtıp.
Küşti jıqpaq, bay jeñbek äuwel bastan,
Qolǵa tüser silesi äbden qatıp.

Janı ayauwlı jaqsıǵa qosamın dep,
Ärkim bir iyt saqtap jür ırıldatıp.

Mallarını korumak kollamak ve artırmaktan başka bir şey düşünmeyen Zenginleri yeren, eleştirip ayıplayan bir şiir. Malından çok küçük bir parçayı verirken yüzünü kırıştıran, sadece malını artırmayı ümit eden bu insanlar ya da sınıfın halk karşısında büyüklenmesini hoş görmez. Allah'ın ile halkı unuttuğunu düşünür.

Abay eleştirisini düz bir anlatımla yapar. Şiirde hiçbir sanatsal öge yer almaz neredeyse. Dümdüz bir söyleyiş vardır. Cümlelerin hepsi kurallıdır ve fiillerle biter. Çok az isim ve sıfat vardır. 30'a yakın fiil ve fiil soylu kelime dikkati çeker.

Tahkiyeli anlatım:

Abay'ın şiirde kullandığı anlatım yollarından biri de tahkiyeli anlatımdır. Bazı şiirlerinde neredeyse bir hikaye anlatır. "Karısı ile Masakbay" bunun iyi bir örneğidir.

Karısı ile Masakbay

Karısı:

Şilte etmiş altına,

Kocasının teğeltisini ya,

Ateşin başına,

Başköşenin kıyısına

Kokutup,

Tüttürüp,

Saçarak getirdi ha!

Bunların hepsi böyle,

Gönlünde kabahat yok,

Yüzünün güzelliğiyle

Vücudunun özelliği yok.

Sinip,

Sünepeleşip,

Somurtarak öldürdü.

Kocası ise:

Dalga geçer görünce,

Yaşıtıyla itibarsız

Aş pişirip verinceye,

Dayanamaz sabırsız

Eyvah geldi ya,

Başladı bağırsa,
 Bir şey bırakmadı kötüledi ha!
 Sözüün esası yok,
 Akılsız, inatçı,
 Karısının günü yok;
 Yumruk ile kamçı.
 Bağırđı,
 Kükredi,
 Zahmet çekti, durdu. (s.342)

Qatını:
 Sırmaq qıp astına,
 Bayınıñ toqımın,
 Otınıñ basına,
 Töriniñ qoqımın,
 Büksitip,
 Bıqsıtıp,
 Qoqsıtıp keltirdi.
 Osınıñ bärimen,
 Köñilinde mini joq,
 Jüziniñ näri men
 Boyınıñ, sını joq.
 Bükşiyip,
 Seksiyip,
 Tüksiyip öltirdi.

Bayı:
 Külki bop körgende,
 Qurbığa qadirsiz.
 As qılıp bergenşe
 Şıdamas sabırsız
 Keldi oybay,
 Saldı ayğay
 Tük qoymay boqtadı

Söziniñ jöni joq,
 Aqılsız tomırıq,
 Qatınnıñ küni joq—
 Qamşı men judırıq.

Barqıldap,
 Tarqıldap,
 Salpıldap toqtadı.

Abay bu şiirinde trajik bir hikâye anlatır. Bir cinayet hikâyesi. Sondan başlar, öldürtür, sonra suçu hafifleten nedenleri ortaya koyar. Koca çok kötüdür, karısını küçük görür, eziyet eder. Bunlara dayanamayan kadın kocasını öldürür. Bu şiir de fiillerin, eylemin çok olduğu bir şiirdir. Hikâyeyi yine doğrudan anlatır, fakat bu kez biçimsel özelliklere yönelir, farklı bir şiir kurar. Dize kümelenişi, kısa dizeler, tek kelimelik dizelerle şiire hareket ve tempo kazandırır. Uzun dizelerde açıklama, bilgi ve tanıtım, kısa dizelerde eylem vardır. Bu özelliklerle Abay, anlattığı hikayeyi şiirleştirir. Hatta öğretim görevlisi Ceyhun Vedat Uygur bu şiiri Abay'ın Kazak şiirine kattığı yeni bir biçim olarak gösterir. 16 dizeli yeni bir biçim der, ancak görüldüğü gibi şiir daha uzundur, 32 dizedir. Bize göre de yeni ve biçimsel açıdan dikkat çekici bir şiirdir, ama yenilik dize sayısında değildir.

Tasvirli anlatım ve tasvir:

Abay'ın anlatıma ilişkin üslup özelliklerinden en önemlisi tasvirdir. Şiirlerinde tasvire yer verir. Tasvirin doğası gereği, tanımlamaya, nitelendirmeye yönelik isim, sıfat türünde kelimeler artar. “Kaplanmış ak gümüş gibi geniş alınlı” şiiri tamamıyla tasvirden oluşur.

Kaplanmış ak gümüş gibi geniş alınlı
 Alasız kara gözü nur parıltılı,
 İncecik karakaşını çizip bırakmış
 Bir cana benzetiyorum doğan ayı.

Alından doğru düşen burun köşeli,

Akça yüz, alkızıl bet, dil kenetleyici.
 Ağız açsa, görünür kirsiz dişi,
 Elle dizilmiş gibi heyecan verici.

Söylese, sözü edepli ve manalı,
 Gülüşü, tıpkı bülbül şakıması...
 Boynu var, yusyumru, ak ipek gibi,
 Zarif damağını gün yakmaz ki.

Tepesi dik, uyluğu dümdüz tahta gibi,
 Gövdesinde iki elma durmaz ki,
 Kaba uzun da değil, kısa da,
 Nazik bel, kıvrılır çubuk dal gibi.

Bileği var, genç çocuğun dengi gibi,
 Kırıksız ak parmakları işe elverişi,
 Uzun ve gür kara saçları ipek dallı,
 İpek gibi duygulandırır göz alıcı.

Hangi kızda lezzet var can atılmayan?
 Güzeli bu zamanın, sadece yatılmayan...
 On sekiz on dokuzu geldikten sonra,
 Almazsa verem olur el dokunulmayan

Bunların bazılarının mizacı;
 Hiçbir şey görmemiş gibi kırılğan olur.
 Bazıları “samimi, açık olayım” diye,
 Uygunsuz adamlara kıkırdayıp durur. (s.20)

Qaqtağan aq kümıstey keñ mañdaylı
 Alası az qara közi nur jaynaydı.
 Jıñışke qara qası sızıp qoyğan,
 Bır jaña uqsatamın tuwğan aydı.

Mañdaydan tuwra tüsken qırlı murın,
 Aqşa jüz, alqızıl bet tıl baylaydı.
 Auwzın aşsa, köriner kirsiz tısı,
 Sıqıldı qolmen tizgen, qaynaydı.

Söylese, sözi ädeptı, äm mağınalı,
 Külkısı beyne bulbul qus sayraydı.
 Jup-jumır, aq torğınday moyını bar,
 Ülbiregen tamağın kün şalmaydı.

Taqtaday jauwırını bar, iyıǵı tık,
 Ekı alma keuwdesinde qiysaymaydı.
 Soraqı uzın da emes, qısqa da emes,
 Näzik bel tal şıbıqtay burañdaydı.

Etindey jas balanıñ bilegi bar,
 Äjimsiz aq sauwsağı iske iñǵaylı.
 Qolañ qara şaşı bar jıbek taldı
 Torğınday tolqın urıp köz tañdaydı.

Qanday qızda läzzat bar jan tatpağan?
 Suluwı bul zamannıñ tek jatpağan.
 On segız, on toğızǵa kelgennen soñ,
 Alması ökpe bolar qol batpağan.

Bulardıñ keybırınıñ mınezderi -
 Eş narse kömegensıp burtaqtağan.
 Keybırı jaydarı, aşıq bolamın dep,
 Orınsız adamdarmen jrtaqtağan.

Şiirin altı dörtlüğünde kızın, güzelin tasviri yapılmış, izleyen iki dörtlükte kızların mizaçları ve toplumun onlara bakışı verilmiş. Buraya almadığımız son dörtlük ile şiiri tamamlayan altılıkta söz erkeklere getiriliyor. Kızın özelliği güzellik, erkeğinki

yiğitliktir. Yiğit olmanın gerekleri vardır ve Abay bunlara değinir. Şiirin 5 dörütlüğünde güzelin tasviri ağırlıktadır, bundan sonraki kısımlarda tasvirin yerini anlatma alır.

Tasvir kısmında doğal olarak isim ve sıfatlar yoğunlaşır. İsim ve sıfat tamlamaları kurulur, isimlerle sıfatlarla güçlendirilir. Göze, kulağa hitap eden kelimeler çoğalır. Benzetmeler aracılığıyla sade ve düz anlatımdan uzaklaşılır. Alından başlayan tasvir, boyun, beden, endamla ilerler, bilek ve parmakla ayrıntıya girilip tekrar saça dönülerek tamamlanır.

Alın ak gümüş kaplanmış bir nesneye, doğan ay cana, kız doğan aya, gülüş bülbül şakımasına, boyun ipeğe, bilek genç çocuk bileğine, uyluğu (bacakları) dümdüz bir tahtaya, bel kıvrılır çubuk dala, uzun saçlar ipeğe benzetilir.

Sıfatlar çok kullanılmış demiştik, örnekleri:

Alın için ak gümüş, göz için alaysız kara, göz için yine nur parıltılı, karakaş için ince, burun için köşeli, yüz için akça, bet için kıpkızıl, diş için dizilmiş, kirsiz, gülüş için şakıma, boyun için ak ipek, yine boyun için yusyumu, damak için günyakmaz (beyaz), gövdesi düz, elma durmaz, bel için nazik, kıvrılır çubuk dal, bilek için genç çocuk gibi (orta incelikte, güçlü anlamında) parmak için kırışksız, işe uygun, saç için uzun, gür, kara, ipek (ince ve parlak), saç için yine ipek gibi göz alıcı ve duygulandırıcı.

Dikkat edilirse sıfatların bazısı yapı bakımından pekiştirmeli, birleşik, yalın olanlar da art arda kullanılarak pekiştirilmiş. Yalın sıfatlar pekiştirmeli sıfatlarla birlikte, yalın sıfatlar birden fazla kullanılarak katmerli bir etki elde edilmiştir.

Abay'ın şiirlerinin adlarının ile üslup ilişkisi:

Sanat eserleri ve adları arasında yakın ve doğrudan bir ilişki vardır. Adlar, birer temsiliyettir, eserin kimi özelliklerini tek kelimedede toplar, anlatır ve yansıtır. Adların kısa ve çarpıcı olmasına dikkat edilir, uzun adlardan kaçınılır. Adlar eseri kendini temsil ettiği gibi en çarpıcı bir özelliğini de yansıtır.

Abay'ın şiir adları genellikle çarpıcı, şiir için konuşulunca şiirsel bir özellik taşıyor. Adlandırma genellikle şiirin ilk dizesi alınarak yapılmıştır. 119 şiirin adı ilk dizesinden alınmıştır. Yani şiirin ayrı ve özel bir adı yoktur. Ad ilk dizede geçer, ilk dize şiirin adını oluşturur.

Kahraman kartal ne avlamaz, beslenip salınsa? (s.34)

Salınan halkım, Kazağım, şaşkın yurdum	(s.36)
enginler yürür yığdığı malı kollatarak	(s.38)
Gönlüm caydı dosttan da düşmandan da	(s.40-42)
Aldanışın öncesi “yön”, sonrası “hayat yolu”	(s.44-48)
Taya bindik	(s.204-206)
Kızarıp bozarıp	(s.212)
Yatılı okulda okuyor	(s.74)
Sabırsız, arsız, erincek	(s.80)

15 kadar şiirin başında ise tarih vardır. Bundan sonra alt satırda şiirin adı gelir. “1894 Yeminle dağılır” örneğinde olduğu gibi.

Şiir kişiyle ilgiliyse, özel adsa bazen kişinin adı tek kelimedenden oluşur. Bazen yalın, bazen bir ekle kullanılmıştır. 17 kişi adı şiir adı olarak kullanılmıştır ya da o şiirler kişiyle ilgilidir.

Külimbay’a (Yönetici oldum işte)	(s.118-124)
Kara Hatuna	(s.172)
Osman’a	(s.236)
Dünkü Osman	s.(238)
Baymağanbet’e	(s.248)
Rahımşal’a	(s.340)
Karısı ile Masakbay	(s.342)
Küyisbay’a	(s.344)
Düysenkula	(s.344)
Razak’a	(s.344)
Gabidolla’ya	(s.356)
Kiyasbay’a	(s.412)
Mukammaraz’a	(s.412)
Bekiyzat’a	(s.412)
Tanirberdi’ye	(s.414)
Ağıbay’a	
Mesut (uzun şiir)	(s.420-430)
İskender (uzun şiir)	(s.432-442)

Abdirahman

Burada son isim Abdirahman'ı yani ölen oğlunu dışarda tutuyoruz. Onun için ona yakın çok şiir yazmıştır.

Bu şiirlerin çoğunda Abdirahman'ın adı geçer. Bazen tek kelimelik ad vardır. Örneğin Abdirahman'a. Abdirahman'a başlığıyla yazdığı iki şiirin başlığına parantez içinde bir ad daha eklenmiştir: Abdirahman'a (o Allah rahmetiyle) ve Abdirahman'a (Kakitay adına mektup). Abdirahman Öldüğünde adlı 2 şiir ve Abdirahman'ın Ölümüne adlı 2 şiir vardır. Abdirahman' için yazdığı bu ölüm arkası şiirlerin bir başkası da "Abdirahman hastalanıp yattığında"dır.

Abay, kendisi için "Abdirahman'ın ölümünden sonra kendine söylediği teselli" şiirini yazar. Abay, Abdirahman'ın eşi için de şu iki şiiri yazmıştır: Abdirahman'ın eşi Mağış'a Abay'ın söylediği tesellisi ile Abay'ın, Abdirahman'ın eşi Mağış'a yazdığı ağıt.

Bir şiirde ise şiirin konusu olan iki kişi, karı kocadır, şiirin adı Karısı ile Masakbay'dır.

Adı tek bir kelimedenden oluşan şiir sayısı çok azdır. Kış, Güz, İlkbaharda, Yaz olmak üzere dört şiir var. Delikanlı sözü (Selam söyledim kalem kaş), Kız sözü (Ahenkleştirerek översiniz) şiirlerinde parantez içinde bir başlık eklenmiş. Bu ikinci başlıklar yine ilk dizeyi oluşturuyor. Kara Hatuna, özel ad, şiirin birinci dizesi uzun, ancak ilk kelime (Kara Hatuna) birinci dizenin başında yer alıyor. Özel ad olan Külimbay'a başlığının yanında parantez içinde ada bir ekleme yapılmış, bu ek birinci dizeyi oluşturuyor. Tek adlı ilkbaharda şiirinde bu kelime ilk dizenin başında yer alıyor. Alev ve kuvvetten yaratılmış adlı şiirde başlık ilk dize olurken başa bir kelime almış, o da özel bir ad Raşit. "Alev ve kuvvetten yaratılmış" başlığı "Raşit alev ve kuvvetten yaratılmış" biçimiyle ilk dize olmuştur. Kızlara ve Ananevi giyimi adlı şiirlerde yukarıdaki uygulama yok. Başlık kısa, ilk dize ise uzundur ve bu sözcükler ilk dizeye eklenmemiştir. Bu özelliklere bakıldığında Abay'ın şiirlerine verdiği adların iki gruba ayrıldığı ortaya çıkıyor. Birincisi özel adı olan şiirler, ikincisi özel adı olmayan, şiirin ilk dizesinin başlık olarak kullanıldığı şiirlerdir.

BÖLÜM IV

SONUÇ

Çeşitli biçimlerde tasnifi mümkün Kazak edebiyatında bir tasnif de Hanlık dönemi (1400-1800), Çarlık dönemi (1801-1917), Sovyet dönemi (1917-1990) ve Bağımsızlık dönemi (1991-) olarak yapılabilir. 1845 yılında doğup 1904 yılında ölen yönetici, aydın, düşünür, eğitimci, şair, yazar, besteci ve yazılı Kazak edebiyatının kurucusu İbrahim (Abay) Kunanbayoğlu bu dönemlerden Çarlık dönemine dahildir. Çarlık yönetimi bu yıllarda Kazaklar üzerinde kesin egemenlik kurmuş, idari, siyasi gücü elinde tutarak Kazakları tam olarak yerleşik düzene geçirmiştir. İdarede Kazak han ve bey soyundan gelenlere de yer veriyorlardı. Abay'ın yönetici olan babası Kunanbay, oğlunu kendi yetiştirmeye çalıştı. Onun da yönetici olmasını istiyordu.

On yaşına geldiğinde Semey'de Ahmet Rıza medresesine verdi. Dini eğitim verilen bu medresede boş zamanlarında eline geçirdiği her şeyi okuyup kendisini farklı alanlarda yetiştirdi. Arapça Farsça öğrendiği için Nevai, Firdevsi, Sadi, Hafız, Fuzuli gibi Türk edebiyatının büyük şairlerini okudu. Onların etkisiyle aruzla aşk şiirleri yazarak şiir dünyasına girdi. Bu döneme ait şiirleri bugüne ulaşmamıştır. Aruzla iki şiiri olduğu bilinmektedir.

Abay, öncelikle kendi şiir geleneğine bağlanarak halk şiirinden yararlanmış. Bu şiir geleneği, hece ölçüsü ve dörtlüklerle söylenen sözlü bir özellik gösterir. Abay'ın şiirlerinin önemli bölümü dörtlüklerle kurulmuş, hece ölçülü, kılasik jır ve ölen kafiyesinde daha çok ölen nazım biçimiyle yazılmıştır. Abay, bir şiirinde “eskinin sonu yeninin başyım” diyerek kendisi hakkında isabetli bir tespitte bulunur. Sözlü gelenekten yazıya geçtiğine işaret eden bu tespit, tüm Kazak araştırmacıları tarafından onaylanmış ve Abay, yazılı Kazak edebiyatının kurucusu olarak kabul edilmiştir.

Abay medreseye devam ederken bir Rus okulunda üç ay kadar Rusça dersleri almış, daha sonra kendi çalışmalarıyla Rusçasını geliştirmiştir. Yine Semey'de sürgün olan Rus aydını Mihaelis ile Gross'tan etkilenmiş, Rus ve Batı edebiyatı aracılığıyla hem modern şiir hem felsefe konusunda bilgisini genişletmiştir. Lermontov, Puşkin, Tolstoy, Krilov gibi büyük Rus yazar ve şairlerini tanıması şiirini geliştirmiş, Rus ve Batı edebiyatından kimi yenilikleri şiirine katmış ve Kazak şiirinin yenileşip modernleşmesine ön ayak olmuştur. O geleneksel Kazak şiiriyle Rus ve Batı şiirini sentezlemiştir.

Geleneğe bağlılığı Abay'ın eski yanını, Rus ve dünya şiirinden etkilenerek, uygulamaya koyduğu yenilikler, yarattığı farklılıklar yeni yanını oluşturur. Anlatım, üslup ve konularındaki realistiği, biçimde yaptığı yeni uygulamalar Rus ve Batı şiirinden kaynaklanır. Yeni nazım biçimleri oluşturur, var olanları kullanır.

Bu çalışmada biz önce onu Kazak edebiyatı içinde o edebiyatın kuralları açısından değerlendirdik. Kazak edebiyatı dışına taşan yenilikleri ise yeni şiirin ölçüsüyle ele aldık. Buna göre Abay, ölçülü, uyaklı ve kurallı şiirler yazmaktadır. Ölçüsüz şiiri yoktur. Nazım biçimi açısından geleneksel ölen biçimine uygun uyak düzeni ve dörtlüklerle kurulmuş şiirler ağırlıktadır. Kazak şiirinde uyağın yarım, tam gibi çeşit yönü değil, diziliş, şema yönünün ön plana alındığını düşünüyoruz.

Rus ve Batı şiirinden etkilenerek sekiz ayak gibi nazım biçimleri kullanmış ya da oluşturmuştur. 12 ve 16 dizeli şiirleri de yeni özellikler gösterir. Bazı şiirlerinde birden çok ölçü kullanması yeni bir durumdur. Bazı bentlerin 6 bazı bentlerin üç heceli olması gibi. Bunun yanında 5,7,8 ölçülü dizelerden oluşan şekillerde de şiir yazmıştır.

Mısra kümelenişi açısından farklı birimlerden oluşan şiirlerini yeni sayıyoruz. Örneğin bazı şiirlerinde dörtlükleri bir altılık izler. Dörtlüklerle kurulu şiir altılıkla biter (4+4+4+6). Bazı şiirleri beyit (ikilik) ile başlar, dörtlüklerle (2+4+4+4 gibi) devam eder. Bazı şiirlerinde de bunun tersini uygular. Dörtlüklerle yazılan şiir ikilikle biter. Bu şiirler de bizce yenidir. Bunları ölçülü uyaklı serbest şiir içinde değerlendirdik. Bazı şiirleri ise daha karışık birimlerden oluşur ve birimlerin dizilişinde de karmaşıklık vardır. Üç, beş farklı birimden oluşan şiirleri bulunmaktadır (4+5+3+3+4+8+4+5+5+4+3+6+7+3+3+4+3+3 18 birim). Bir grup şiiri ise, bunların sayısı azdır tek parçadan oluşan, yığma dizeli şiirlerdir. Bunları da Kazak şiiri açısından yenilik olarak değerlendirmek mümkündür.

Nazım türleri açısından geleneksel olan atışma, birkaç bulmaca, en çok Kazakların cokatav diye adlandırdığı ağıtlara yer verir. Bunun dışındaki şiirleri modern tasnifle lirik, pastoral, didaktik, satirik (hicivci, ironik, eleştirel) ve epik tarzda şiirlerdir.

İçerik açısından Abay'ın şiirine bakıldığında konu ve tema zenginliği ve çeşitliliği dikkati çeker. İşlediği temalar zengindir. Gençler, kadın, aile, bilgi sahibi olma, cehaletin kötülüğü, zararları, dostluğun önemi, insanları ve milletini sevme, vatanına sahip çıkıp yüceltme, iyi ve erdemli insan olma, yaşlılara saygılı, çalışkan olma, boş gezmekten kaçınma, hoşgörülü, alçak gönüllü olma, dedikodudan kaçınma, dalkavukluktan uzak kalma, yalan, iftira, riyadan kaçma, övünmenin kötülüğü onun işlediği temaların bazılarıdır. Yöneticiler de (iyi ya da kötü) onun şiirinde ele alınan

temalardandır. İyi yöneticinin özelliklerine şiirlerinde yer verir. Toplumsal huzur ve barışın sağlanmasında onlara büyük görev düştüğünü vurgular. Akıl, bilgi ve bilimin önemi, değeri yine işlediği temalar arasındadır. Birlik olma, bölünmeye karşı dikkatli olmayı toplumun geleceği açısından önemli görür. İyi, adil yöneticiler, akıllı fedakar bireyler, bilime inanan toplum sağlıklı ve gelişmiş bir toplum olur. Her kesime bunları hatırlatır.

Bu temalara bakıldığında Abay, iyi insan, refahı artmış bir toplum, adil ve akılla yönetilen ülke arzu eder. Bunlar yanında doğa, aşk, ölüm onun diğer önemli temalarıdır. Aslında başlangıçta her şiir yazan gibi aşka ağırlık veren Abay, sonraları iyi yetişmiş, erdemli insan ve gelişmiş, adaletin, barışın sağlandığı topluma yönelir. Sosyal toplumsal, idari hayat ve buradaki aksaklıklar onun tema olarak ele aldığı hususlardır. Zenginler, insanların mala mülke düşkünlüğü, haksız servet edinme onun eleştirdiği noktalar. Ölüm teması hem düşünsel, felsefi hem bireysel boyutta ele alınmıştır. Sevdiklerinin ölümü özellikle gençliğin simgesi olarak gördüğü oğullarının ölümü bu temaya ağırlık vermesine neden olur. Özellikle iyi eğitim gören ve Kazak gençlerinin simgesi olacağını düşündüğü Abdırhman'ın 26 yaşında ölmesi, onun için pek çok şiir yazmasına neden olur.

Abay, öncelikle toplumu ve bireyleri aydınlatma, eğitme amacı gider. Bu yüzden bireysel, sosyal, toplumsal aksaklıklar onun şiirinde yer alır. Gençlik, onun hitap ettiği kesimlerin başında gelir ve şiiriyle onları iyiye, güzele yönlendirmeye çalışır. Gençlerin iyi yetiştirilmesi üzerinde durur.

Gençleri kız, erkek diye ayırmaz. Kadına, onun eğitimine, eşitliğine, onlara yapılan ayrımcılığa karşı çıkar. Başlık gibi törelerin onların aleyhine işlemesini istemez. Gençlerin bilgi ve bilime yönelmelerini baş sıraya koyar. Gençlere neleri yapıp nelerden sakınmaları konusunda yol gösterir. Dürüst, çalışkan, erdem sahibi olmanın önemini vurgular. Abay, gençlerin yetiştirilmeleri, iyi eğitim görmeleri konusunda ana babaya seslenir ve onlara görevlerini bildirir.

Abay, bu vurguyu sadece geleceği kuracak gençler için yapmaz. Günceli ve hâli de değerlendiren Abay, bir yönetici olarak yöneticilerin yaptıklarını ele alır. Yöneticilerin bir yere gelmek için kayırılma çabalarını eleştirir. Yine yöneticilerin rüşvet, iltimas gibi uygulamalarını doğru bulmaz. Yöneticilerden adil olmalarını, liyakatlı olmalarını bekler, onların mal mülk edinme arzularını eleştirir.

Yeni ve yazılı Kazak şiirini kurucusu olarak görülen Abay, halk şiiri birikiminden de yararlanarak, halkın konuştuğu dille, ana diliyle şiirler yazmıştır. Bunu

yaparken halk şairlerinin düştüğü hatalara düşmemiş, söz fazlalıklarına yer vermemiş, düşünceyi dolaylı değil doğrudan aktarma yoluna gitmiştir. Edebi dilini oluştururken halk dilinden, canlı konuşma dilinden uzaklaşmadı. Besteci olmasının katkısıyla kelimelerin anlam değeri kadar ses değerine de önem vererek ahenkli bir dil yarattı. Özellikle kısa vezinlerle yazdığı şiirleri daha ahenklidir. Kelime varlığı olarak Kazakça yanında Arap, Fars ve Rus, Latin ve eski lehçe Şogatayca'dan da yaralanmış, ancak bunları sayısı 600'ün altında kalmıştır. En çok Arapça en az Latince kelime vardır. Arapça 407, Rusça ise 62'dir. Eski(arkaik) kelimeler yanında kendi türettiği kelimeleri de kullanmıştır. Abay eleştiri şiirlerinde olumsuz, kaba, bazen ayıp sayılacak sözlere yer vermekten de çekinmemiştir

Abay, edebi sanatlara şiir dilinde yer verir. Cinas, İrsal-i mesel, hüsn-i talil, mübalağa, tecahül-i arif, teşhiş, istiare ve teşbih, tekrar kullandığı edebi sanatlar arasındadır.

Abay, Kazak halkını eğitmeyi, ahlaklı kılmayı, erdem sahibi yapmayı ön planda tuttuğundan en çok didaktik anlatım tarzını seçmiştir. Doğa ve mevsimleri anlatan şiirlerde lirik ve tasviri antlım öne çıkar. Yine bu şiirlerinde tahkiyeli anlatıma başvurur. Onun tercih ettiği anlatım yollarında biri de konuşmalı anlatımdır. Bunu karşılıklı konuşmadan çok, karşısındakiyle ya da kendisiyle konuşmuş gibi gerçekleştirir. Bazı şiirlerinde iç konuşma özelliği vardır. Halka mesaj vermek istediğinde hitabet tarzını da kullanır. Abay'ın konuşmalı şiirlerinde sorulu anlatım da dikkati çeker. Sorularla anlatımı dolaylar. Abay'ın şiirlerinde eleştirel, alaycı ve hicivci bir anlatıma yer verdiği de olur.

Abay'ın şiirlerinin gösterdiği özellikleri ortaya koyduğumuz bu çalışmada son olarak Abay'ın Kazak halkı için ne ifade ettiğini söylemek isteriz. Kazak halkı için Abay, sevilen, takdir edilen, çok yüce görülen bilge bir kişi, şiirini halkının hizmetine vermiş bir sanatçıdır. Kazak halkı ona saygısını, sevgisini her zaman göstermiştir. Öylesine takdir ederler ki kızların çeyizlerine Abay'ın şiir kitaplarını koyarlar.

Kazakların önemli yazarı Muhtar Avezov, Abay sevgisini ve Abay'ın örnek kişiliğini, hayat hikâyesini Abay Yolu adlı dört ciltlik romanında anlatmıştır. Kazakistan'da Abay öyle önemsenir ki "Abay'ı tanıma" önemli bir araştırma, bilgi alanı hâline gelmiştir. Bugün Kazakistan Cumhuriyeti Abay'ı dünyaya tanıtmak açısından çalışmalar yapmaktadır. Bunun sonucunda 1995 Yılı Unesco tarafından "Abay Yılı" olarak kabul edilmiştir. Abay'ın eserleri diğer Türk lehçelerine ve dünya dillerine çevrilmiş, Kazakların millî şairini dünya tanımış, takdir etmiştir.

KAYNAKÇA

- Abay. (1992). (İbrahim Kunanbayev) maddesi, Büyük Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Yayınları.
- Akar, A. *Abay Kunanbayoğlu: Ortak Türk Edebiyatının Öncü Kalemleri*.
- Avezov, M (1967). *Abay Kunanbayev, Makaleler ve Araştırmalar*, Almatı.
- Avezov, M . (1933). *Abay Şiirlerinin Antolojisi*, Kızıl Orda.
- Avezov, M. (1934). *Abay Kunanbayev, Hayatı*, Almatı.
- Avezov, M. (1994). *Abaytanu Dersleri*, Almatı: Rauan Yayınları.
- Ayan, E. (2014). Çağdaş Kazak Edebiyatının Kurucusu Abay Kunanbayev'in Kara Sözlerinde Eğitim", *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması 26-28 Mayıs 2014*, Eskişehir, 2013, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı: 371-378.
- Beş Arıs, *Eserler ve Makaleler*, Almatı.
- Çınar, A.A. (1995). *Abay'ın Felsefi Dünyası*, Ankara, Türksoy Yayınları.
- Çureşkin, A. (1968). *Abay Kunanbayoğlu*, Almatı, Kazakistan Milli Yayınları.
- Ergun, M. (2002). *Kopuz Sarını, Kazak Aşık Tarzı Şiirler Geleneği Akın ve Cıravlar*, Ankara: G.Ü. İletişim Basımevi.
- İbragim, D. *Klasik Kazak Şairi Abay Kunanbayev*.
- İlim . (1995). Yayın evi, Almatı.
- İsen, M. (1996). *Acıyı Bal Eylemek*, Akçağ Yayınları., Ankara.
- Kalkan, İ. (2002). *Kunanbayev Abay*, Cilt: 26, Ankara, TDV Yayınları : 373-374
- Karabey, T. *Abay Kunanbayoğlu (1845-1904)*.
- Kınacı, C. (2018). *Bir Devrin Aynası Abay Kunanbayev ve Kara Sözler*, Gazi Türkiyat: 265-270
- Kibar, K. (2014). *Abay Kunanbayev, Şiirleri*, Ankara.
- Kozıbayev, M. (1997). *Abay ve Dönemi*, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi: 39-45.
- Köprülü, F.(1980). *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- Layik Altınmakas, (2014). *Kazak Edebiyatı*, İstanbul.
- Muhayeva, B. (1997). *Abay şiirlerinin muhteva ve şekil bakımından incelenmesi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi.
- Nurgaliyev, R.N. (1995). *Abay, Abay Ansiklopediya*, Almatı: Atamura Baspası.

- Nurgaliyev, R.N. (1995). *Abay Pedagojisi. Abay Ansiklopediya*, Almatı: Atamura Baspası.
- Özdemir, A. (1992). *Kazak Edebiyatı*, çeviri.
- Öztürk, R. (2017). *Kazak Milli Şairi Abay (İbrahim) Kunanbayev'in Pedagojik Görüşleri Üzerine Bir İnceleme*.
- Sembi, N. (2017). *Kazak Milli Şairi Abay (İbrahim) Kunanbayev'in Pedagojik Görüşleri Üzerine Bir İnceleme*.
- Ualihanov, Ş. (1958). *Abay'dan Tandamalı Şıgarmaları*, Almatı.
- Uygur, V. (1997). *Kazakların Büyük Dâhisi Abay*.
- Yıldıztaş. A. (2018). Kazak Edebiyatı'nın önde gelen şahsiyeti Abay (İbrahim) Kunanbayev (1845-1904), Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı : 70.
- Zeyneş İ. (1995). *Abay'ın Eserlerinden Seçmeler*, Ankara, Türksoy Yayınları.
- Zeyneş İ. (1995). Abay'ın Manzume ve Nesirleri Hakkında, Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Dergisi: 7-14.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı-Soyadı: Aida BAZARKULOVA

Doğum Tarihi: 06.04.1994

Doğum Yeri: Kazakistan

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres: Kazakistan, Zharkent Şehri, Novostroika mahallesi.

e-posta: aikowa_s0694@mail.ru

ÖĞRENİM DURUMU

Yüksek lisans: 2016-2019 Çukurova Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Lisans: 2011-2015 El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi/ Şarkiyat Fakültesi/ Türkoloji Bölümü

YABANCI DİL BİLGİSİ

Rusça, İngilizce, Türkçe